
UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
A 000 045 347 2

KRIMINALITET ŽITELJSTVA

U

HRVATSKOJ I SLAVONIJI.

NAPISAO

DR. FRAN VRBANIĆ.

(Preštampano iz LXXXII. i LXXXIV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1887.

I.

Ja ne znam, ne će li se mnogomu odviše smjelom ukazati nakana moja, da na ovom mjestu posvećenu znanosti i umjetnosti predočim neke pojave moralnoga i ćudorednoga života naroda našega, koji, ako možebiti i nisu kadri umnike hrvatske knjige potaknuti na riešenje raznih znanstvenih problema, ali su ipak vrstni svakoga prijatelja naroda dovesti do ozbiljna razmišljanja: u koliko su nastojanja naša na polju znanstvenoga i praktičnoga života uhvatila korien u narodu, te pripomogla, da se oplemeni srce i ćud njegova?

Biti će ih, koji ove moje nakane ne će posve osuditi, ali će joj doznačiti možebiti mjesto gdje drugdje, a ne u ovih dvorovih posvećenih znanosti i umjetnosti. Nu kad se, punim pravom, iztraživanju prošlosti posvećuje osobita pomnja i briga, kad se u sabiranju pravnih običaja nalazi bitno pomagalo za razvoj prava našega, a u izpitivanju putnih crtica podloga za poznavanje zemljopisnih odnošaja, te kad se napokon drži, da je zahvalan svaki trud bilo na polju filozofije, bilo u području naravoslovja i matematike: tada ne može biti od problematične vriednosti ni onaj rad, koji ide za tim, da nam uz pripomoć promatranja množtva pojava pruži vjernu i istinitu sliku o stanju, u kojem se nalazi narod naš bilo na polju državnoga, gospodarstvenoga ili družtvenoga života; da nas upozna s uzroci pojedinih pojava, da nam pripomogne pronaći sredstva, kako da popravimo ono što je trulo i nevaljano, te kako da narod pripravimo, da mu budu pristupniji i koristniji oni plodovi, koji se radjaju na polju znanosti i umjetnosti.

Rad taj koli je trudan i mučan, toli je obsežan i velik, a sile pojedinca nisu ni iz daleka kadre, da zadovolje onomu zadatku,

koji se očekuje od tog diela ljudske radnje. Ne može s toga biti ni mojom namjerom razviti ovdje obćenitu i podpunu sliku našega narodnoga života na polju socijalnom, državnom i gospodarstvenom, i to tim manje, jer su istom u novije doba, revnim nastojanjem Milovana Zoričica, statistička iztraživanja u nas zadobila ne samo podpuniji oblik nego i znanstveni karakter.

Ja sam odlučio u ovoj razpravi zasegnuti na polje tako zvane moralne statistike, da, uz pripomoć materijala sabranoga kod posljednjeg popisa žiteljstva, predočim u nekom obziru sliku o nekih pojavih ćudorednoga života u narodu našem, i to ne samo u obće, kao što se je to do sada činilo, nego pogledom na pojedine krajeve domovine. Nu nisam nakan ovdje razpraviti pitanje: je li uputno promatranje o množtvu pojava protegnuti na područje morala i na područje ljudskih čina znamenitih na polju ćudorednom? Priepor o tom nije ni danas još neznatan, a veliki filozofi i znameniti statistici nisu složni, kako da odgovore na to pitanje. I doista nije mala stvar, kad se s jedne strane tvrdi, da se brojiti mogu samo takovi pojavi, koji se prikazuju na javi, a moral da je stvar unutarnjosti; da se pojedini čini u koliko su znameniti za prosudjivanje moralnosti ne mogu svesti pod broj, jer da svaki čin znamenit s gledišta morala visi o raznih motivih; ti pako motivi, da se ne dadu prosuditi ni njihova vriednost procieniti. Dok se ovako drži, da socijalne znanosti, u koliko stoje u savezu s moralnimi odnošaji, do razvitka svoga doći ne će, ako se ne podje putem syntheze, misle drugi, da će te znanosti svoj zadatak riešiti samo putem analytičkim, pak zato ih u što užu svezu dovode sa znanstvenom statistikom u pravom smislu.

Bilo je jurista i teologa, liečnika i filozofa, koji se na ova pitanja osvrnuše, ali svi oni sustaviše se kod daljnjega pitanja: imadu li se pojavi moralnoga života prosudjivati sa stanovišta fizikalnoga ili sa gledišta socijalno znanstvenoga, te da li se prema tomu pojavi moralno statistički imadu staviti pod kalup zakona matematičkih, ili se predočiti ima samo ukupna slika kolektivnih pojava ljudskoga družtva, te razmotriti upliv svih onih okolnostih, koje djeluju na te pojave? Da kod odgovora na ovo pitanje nije bilo od nužde zagristi u trpku jabuku raznih filozofičkih sustava, još kako tako; nu čim se je s jedne strane tvrditi stalo, da su čini ljudski podvrgnuti istim zakonom, koji vladaju u pojavih prirode, te da se razvoj moralnih vlastitosti čovjeka razvija onom pravilnošću, koju opažamo u životu anorganičkih pojava, nastade

s druge strane reakcija proti ovoj struji determinista, od kojih su neki tvrdili, da niti ima duše niti duševnih pojava, a drugi, priznavajuć obstanak duše, da je ona podvrgnuta obćim zakonom, poput svih ostalih stvari u naravi. Nije čudo, da se je reakcija proti ovim nazorom determinista, medju kojimi materijaliste zauzimlju najpogibeljnije stanovište, pobojala po slobodu ljudske volje, da je uslied toga zabacila svako iztraživanje o pravilnosti i o zakonih, po kojih bi se imali kretati ljudski čini, jer da svako takovo iztraživanje podkapa slobodu volje. Duša je čovječja, tako se je tvrdilo, podpuno neovisna od svih okolnosti, pak uprav zato je čovjek posve slobodan, a statistička iztraživanja na polju sociologije nailaze na neuklonive zapreke u ljudskoj slobodi. Da je kraj ova dva extrema bilo pisaca, koji su udarili blaženim srednjim putem, te dopuštajuć statistička iztraživanja i na polju moralne statistike nastojali spasiti princip slobodne volje i odgovornost pojedinca za sva njegova djela u području morala — tko će moći tajiti?

Ja dopuštam, da bi bilo i poučno i zanimivo potanje razložiti sve ove priepore i opreke; nu drugo je bili se tom razložbom s moje strane taj priepor i za jedan korak kraju priveo? Kraj znamenitog rada muževa, koji širom cieloga svieta slove svojom učenošću i svojim znanjem, kao što su: J. St. Mill i Buckle, Quételet, Guerry i Dufau, Bodio, Messedaglia, Morpurgo i Morselli, Engel, Rümelin, A. Wagner, Oettingen, Knapp, Schmoller, Neumann i drugi, jedva bi moj nazor mogao pretegnuti. Pak i čemu razpravljati sva ta mnenja, kad su izjave tih muževa pristupne svakomu, te kad nam se je u početku našega znanstvenoga razvoja latiti drugoga praktičnijega zadatka, koji će nam pribrati materijal, uz pripomoć kojega moći ćemo na podlozi naših okolnostih osnovati vlastiti sud i prosuditi dosadanji razvoj znanosti na tom polju?

Ja niti dosudjujem moralnoj statistici zadatak, da uz pripomoć numeričke metode unapried proračunava ljudske čine, niti hoću, da na temelju sakupljene gradje ustanovim pravilnost kakovu, po kojoj se ti čini sbivaju, već želim. ne upuštajuć se u pobliže razmatranje o položaju, što ga u znanosti zauzimlje statistika u obće, a moralna na pose, predočiti i preraditi neke moralno statističke podatke, koji će nam pripomoći, da si stvorimo sud o ćudorednom stanju naroda našega i tako nadopunimo materijal za kulturnu našu poviest.

Pak i u tom uzkom okviru, koli široko polje se pruža našoj radnji? Počam od poroda pak do smrti čovjeka, počam od osamljenog njegovog života pak sve do najbučnijega njegovoga družtvenoga obćenja nailazimo na stotinu i stotinu pojava, koji nam hoćeš nećeš kadkada razveseljuju srce, ali nas više puta nadahnjuju i ozbiljnom brigom. Ja sam si od tih pojava izabrao za predmet ove razprave pojave kriminalno statistične, jedno s toga, jer su ti pojavi najprikladniji za iztražavanja statistička, te jer materijal potrebit u tu svrhu i u nas redovito sabiru državna odvjetničtva; a drugo s toga, jer nam rezultati posljednjega popisa žiteljstva pružaju prvi put sgodu, da omjerimo rezultate kriminalno statističkih iztraživanja o rezultate popisa žiteljstva, i to ne samo za cielu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju nego i za obseg pojedinih sudbenih stolova.

Al već i ova moja nakana zapinje o velike zapreke, od kojih se jedne protežu na kakvoću sabrane gradje, a druge na pitanje: kako da se ta gradja razporedi i prosudi? Prije svega ne da se tajiti, da se kriminalno statistična gradja, bila ona kakogod pomno sabrana, ne može protezati na ukupni broj počinjenih kaznjivih čina, jer pravdi ljudskoj nikada ne podje za rukom odkriti, niti sva počinjena kaznjiva djela, niti sve one, koji si dušu ogriešiše takovimi djeli; što više, ako stvar promotrimo onako, kako nam se ukazuje u praktičnom životu, ne ćemo se odmaknuti od istine, ako uztvrdimo, da je broj nepoznatih kaznjivih čina, ako ne veći, a ono za stalno isto tolik kao što broj poznatih. Nu krivo bismo uradili, kad bi se s toga razloga kanili svakoga iztraživanja na tom polju; jer ako i jest dosta znatan broj kaznjivih čina, koje ne možemo uzeti za podlogu promatranja, to ipak s druge strane ne ima dvojbe, da će ova razlika medju poznatimi i nepoznatimi kaznjivimi djeli biti tim manja, čim ta djela budu znatnija, te čim su veću štetu prouzročila osobi ili imutku. Dapače i kod manjih kaznjivih čina ne stajati će te razlike u onoj mjeri, u kojoj državno redarstvo bolje bude uredjeno, a pravosudje odgovaralo svomu zadatku. Bila medjutim ova razlika koja mu drago, ona nas ne smie odvratiti od promatranja; jer s jedne strane priznati moramo, da je pravosudje u Hrvatskoj i Slavoniji, prigovaralo mu se inače mnogo toga, takovo, da sva veća i teža kaznjiva djela dolaze do znanja sudbenih oblasti, da se proti prekršiteljem kaznenoga zakona postupa, te da je uslied toga najveći dio tih kaznjivih čina u našoj gradji pobilježen. S druge opet strane ne treba zabo-

raviti ni to, da se u razdobju, koje je podlogom našemu promatranju, niti redarstvo niti pravosudje nije promienilo, da je kazneno zakonarstvo u to vrieme ostalo jednako, da je i razlika medju poznatimi i nepoznatimi kaznjivimi djeli od godine do godine prilično ista, te da su uslied svega toga podatci, koje od godine do godine sabiru naljежne oblasti, vrstni, da budu temeljem promatranju i medjusobnoj prispodobi. Da pako pogledom na ove okolnosti odstranim svaki povod dvojbe, ja ću se u svom razmatranju ograničiti samo na veća i teža kaznjiva djela t. j. na zločinstva, te ću mukom preći prekršaje i prestupke.

Još je jedna okolnost, koju mi je iztaknuti pogledom na kakvoću statističke gradje, koja je podlogom ovoj razpravi, a ta je, da se odnosni podatci tiču samo subjektivnoga momenta, te se njim jedino izkazuje broj osoba, koje su osudjene sbog odnosnih kaznjivih čina, dočim se obzir ne uzimlje na objektivna kaznjiva djela. Ne treba mi spominjati, da je ova okolnost znatnom zaprekom za valjano prosudjivanje kriminalno statističkih odnošaja; nu u ovoj razpravi nije ona od upliva, jer se i onako nisam nakan osvrnuti na momenat objektivni. Kad jedanput dodjemo do toga, da se za kriminalno statistična iztraživanja i kod nas uvede sustav popisnica, tada će se moći ne samo provesti točna razlika medju momentom subjektivnim i objektivnim, već će se u obzir moći uzeti razne kombinacije, na koje sada ni misliti ne možemo. Onda biti će doba, kad ćemo pogledom na razporedbu i prosudjivanje kriminalno statistične gradje od svih raznih nazora, koji glede toga u literaturi postoje, uvažiti sve one okolnosti, na temelju kojih ćemo moći podpuno prosuditi ćudoredno stanje naroda i izreći valjan sud ob uspjehu redarstva i kriminalnoga pravosudja. Ali i ne upuštajuć se u razpravu tih pojedinih nazora iztaknuti mi je bez oklievanja, da će u svakom slučaju, kadgod se promatrao bude broj osoba osudjenih sbog kaznjivih djela, trebati obzir uzeti ne samo na absolutni i relativni broj tih osudjenika nego i na razdjelbu toga broja prema geografskoj razdjelbi unutar stanovite države, te prema pojedinim posebnim vlastitostim žiteljstva: kao što su spol, doba, stališ, vjeroizpoviest, obrazovanost, zvanje i zanimanje.

U hrvatskoj književnosti nisu ovakova iztraživanja ne poznata[1], ali u njih niti ima geografske potankosti za pojedine krajeve do-

[1] Vidi dr. Petar *Matković* „k statistici moralnosti u Hrvatskoj i Slavoniji“ u Književniku od god. 1866, zatim *moju* monografiju u IV. publikaciji hrv. statističkoga ureda pod naslovom „Statistika kaznenoga pravosudja“.

movine, niti valjane podloge pogledom na prispodobu s pojedinimi vlastitostmi kriminalno sposobnoga žiteljstva. Danas se sve te potežkoće dadu svladati, jer se uslied točno i potanko provedenog popisa žiteljstva uz pripomoć popisne gradje mogu za svaki pojedini sudbeni stol prirediti barem najnuždniji podatci, koji su potrebiti za prosudjivanje kriminalno statističkih odnošaja.

Ja sam se tomu trudu podvrgao, ali sam se ograničio samo na podatke od šest godina, od god. 1877—1882, akoprem mi je na razpoložbu bila gradja za dvadeset godina, od god. 1863—1883, jedno s toga, jer mi fizične sile ne dopuštaju, da sâm bez ikakove pomoći razredim sav materijal od tolikoga razdobja; a drugo s toga, jer mi za sve tolike godine ne dostaju podatci ob onih svojstvih žiteljstva, na koja se u ovoj razpravi osvrćem. Istina je doduše, da je i kod popisa g. 1870, a donekle i onog od g. 1857, popisano žiteljstvo po spolu, po dobi, vjeroizpoviesti itd.; ali ovaj popis ili nije za sve te okolnosti jednako proveden u cielom obsegu kraljevine Hrvatske i Slavonije, ili se opet ne može radi pomanjkanja prvobitnoga materijala razrediti prema teritoriju pojedinih sudbenih okružja, koji su, mimogred budi rečeno, u tom razdobju svoj obseg više puta mienjali.

Da zadobijem valjanu podlogu za svoje razmatranje, ja sam se poslužio gradjom počàm od g. 1877 do uključivo 1882, jedno za to, jer rezultati popisa žiteljstva od g. 1880 (Vidi prilog I.) prilično odgovaraju onomu stanju, u kojem se je žiteljstvo glede svojih pojedinih vlastitosti faktično nalazilo u tih godinah; a drugo s toga, jer ta gradja još nigdje nije priobćena ni preradjena. Podatke od g. 1883 nisam mogao uzeti u kombinaciju, akoprem sam ih sabrao i razredio, jer je te godine dokinut sudb. stol u Novoj Gradiški i spojen sa sudbenim stolom u Požegi, te bi, da sam inače postupao, za odnosni predjel pogriešio bio proti temeljnomu pravilu svake prispodobe, po kojem se mogu prispodabljati samo jednake oline. Da sam pako već počam od g. 1877 spojio podatke za oba sudbena stola, tad bi doduše bio mogao u kombinaciju uzeti i godinu 1883; ali onda ne bi bio mogao napose razmotriti priedjel županije požežke, a napose predjel okružja novogradiškoga; ovo posljednje pako činilo mi se medjutim sgodnijim, te sam držao da ću manje griešiti, ako žrtvujem godinu 1883.

Napokon mi je naglasiti, da nisam u obzir uzeo promjenu broja osudjenih sbog zločinstva za svaku pojedinu godinu, napose zato, da mi se razprava preko mjere ne otegne, jer sam prispodabljao

samo *prosječni* rezultat od navedenih šest godina, a to sam po mojem sudu tim više bio ovlašten učiniti, jer u tom prosjeku i onako izčezavaju slučajnosti pojedinih godina, i jer je za ovakove prispodobe prosječni broj sgodniji od broja pojedinih godina.

Prelazeć na sam predmet ove razprave zadovoljio bi može biti najviše očekivanju mnogih, kad bi redomice razmotrio sva zločinstva, kako su ona nabrojena u samom kaznenom zakonu, nu za ovakav postupak, ne samo da ne bi dosegnuo prostor ove razprave, već se ni čitatelj ne bi mogao iznaći u tom velikom množtvu pojedinih vrstih zločinstva. Da slika, koju sam nakan nacrtati, bude preglednija, bilo bi najshodnije sva zločinstva razdieliti u dva velika skupa: u zločinstva proti osobi i zločinstva proti imutku; ali ova razredba čini mi se odviš obćenitom, pak zato ću pristati uz one, koji sva zločinstva našega kaznenoga zakona diele u četiri skupa, te ću po tih skupovih razrediti svu gradju. Komu bude s voljum razmotriti svaku pojedinu vrst, taj će se moći poslužiti podpunom gradjom, koju će u svoje doba u cielosti izdati statistički ured u svojih publikacijah.

U *prvi* skup (I.) uvrstiti ću zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom, i to: kradju, prevaru, pronevjerenje, krivotvorenje javnih vrjednostih papira, krivotvorenje novca i razbojstvo.

U *drugi* skup (II.) brojiti ću zločinstva počinjena s nasilja ili u obće s kakove strasti, i to napose: svih trinaest slučajeva javnoga nasilja, težku tjelesnu ozledu, ubojstvo, umorstvo, zločinstvo proti javnoj ćudorednosti (§§. 125—133 k. z.), čedomorstvo i palež. U ovaj skup imali bi brojiti i zločinstvo dvoboja, nu u cielom razdobju od šest godina nije niti jedna osoba osudjena sbog toga kaznjivoga djela.

U treći skup (III.) nanizati ću zločinstva naravi političke t. j. veleizdaju, uvrjedu Veličanstva i članova carske kuće, smetanje javnoga mira, ustanak i bunu.

Napokon ću u četvrti skup (IV.) razrediti sva ostala zločinstva, koja nisu navedena u prijašnjih skupovih, na ime: zloporabu uredovne vlasti, zavedenje na zloporabu uredovne vlasti, potvoru, pripomoć danu zločincem, smetanje vjerozakona, pometnuće, izloženje djeteta i dvoženstvo.

Ja dopuštam, da ni ova razredba nije podpuna, jer se pojedine vrsti ne dadu uvjek točno spraviti u odnosni skup, buduć da kod pojedinih zločinstva imade i takovih obilježja, po kojih bi se uvrstiti mogla i u drugi koji skup; nu to su samo pojedine iznimke, koje ne će biti na štetu našega promatranja.

Da budem kraći, ja ću u buduće odnosne skupine označiti samo rimskim brojem, a ne ću napose spominjati ni godina, kad su dotične osude izrečene, jer su, kao što već naglasih, svi podatci samo *prosječni* brojevi sračunani na temelju gradje od g. 1877—1882.

II.

Ukupni broj osoba osudjenih godimice sbog zločinstva dosta je zamašan u obsegu kraljevine Hrvatske i Slavonije, jer iznosi u svemu 3604·3 osoba; od ovoga broja odpada na bivše krajiško područje 1.631·5, a na bivši provincijal 1.972·8 osoba. Preko dvie trećine svih osoba osudjeno je sbog zločina počinjenih s pohlepe za dobitkom, a više od jedne četvrtine sbog zločina počinjenih s nasilja; medju ovim pako najveći kontingenat stavljaju oni, koji su osudjeni sbog kradje i težke tjelesne ozlede, tako, da ukupni broj svih onih, koji su bili osudjeni sbog ova dva zločinstva, iznosi preko 80% svih zločinaca. Gdjegod promatrali kriminalno statističke podatke, svagdje ćemo naći, da medju zločinci imade najviše kradljivaca, a umah iza njih, ali u daleko manjem postotku, da se redaju oni, koji su osudjeni sbog težke tjelesne ozlede; nu jedva gdje je postotak jednih i drugih tolik, kao što u Hrvatskoj i Slavoniji.

Krivo bi medjutim sudio svatko, tko bi već u ovoj jedinoj okolnosti našao povod, s kojega bi zaključivao, da je narod naš divljije ćudi ili pohlepniji za tudjim dobrom. Ja dakako ne mogu prosuditi motive, s kojih si većinom ljudi dušu ogrješuju ovimi djeli, a nisam kadar iz sabrane gradje uvažiti ni onih okolnosti, uz koje ponajviše nastaju kradje i težke tjelesne ozlede; ali uz sve to opaziti će samnom svatko, komu je iole poznat život naroda našega, da imade posebnih uzroka, s kojih je spomenuti postotak u nas daleko veći nego li igdje drugdje. Ponajprije ne ima dvojbe, da naši zadružni odnošaji osobito uplivaju na veći broj težkih tjelesnih ozleda, imenito od onoga vremena od kada je u zakonarstvu usvojeno načelo slobodne diobe zadružne imovine. Dosta će biti, ako za podkrepu ove tvrdnje navedem, da je n. pr. u razdobju od g. 1863 do uključivo g. 1874 u obsegu negdanjega provincijala, ne uračunav županije bjelovarske, prosječni broj osoba osudjenih sbog težke tjelesne ozlede iznosio godimice 158; poslje god. 1874, kad se je stao provadjati nov zadružni zakon od 3. ožujka 1874, pak do godine 1883 da se je povisio prosječni godišnji broj tih osoba na

297, dakle za više od 87%. A zatim što da reknem o zločinstvu kradje? Tko je samo jednom zavirio u razprave sudbenih oblasti, imenito u bivšoj vojnoj krajini, taj se je mogao uvjeriti, da je velik broj osoba osudjenih sbog kradje pao u ruke pravde sbog toga, što si je protupravno prisvojio tudja drva u šumi. Tko zna, da su sve šume u krajini ili vlastničtvo države ili imovnih obćina, da krajišnik ne ima šume, koja bi bila njegovim posebnim vlastničtvom, već da mu se potrebita drva od godine do godine doznačuju po oblasti bez obzira bila mu doznačena količina dostatna, ili ne, te da se takova ošteta šumskoga vlastničtva prosudjuje po zakonu kaznenom a ne po zakonu šumskom: — taj će se uvjeriti, da je već s toga razloga morao poskočiti broj kaznjivih djela počinjenih kradjom. Samo tako se je moglo dogoditi, da je u bivšoj krajini bilo miesta, gdje je bilo jedva nekoliko krajišnika, koji nisu bili osudjeni sbog kradje, te da je hrvatska vlada, kad je povraćen ustav tomu dielu domovine, morala od Njeg. Veličanstva izhoditi amnestiju za one, koji su bili osudjeni sbog povrjede šumskoga vlastničtva, jer bi inače veći dio krajišnika bio lišen svakoga izbornoga prava.

Da se u ostalom vidi, koji razmjer postoji obzirom na pojedine vrsti zločinstva, navodim sliedeći obračun, koji pokazuje, da od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva imade prosjekom na godinu

u skupu.	u bivšem gradj. području.	u bivšoj krajini.	u Hrvatskoj i Slavoniji.
I.	67·7%	74·2%	70·6
II.	30·7 „	24·4 „	27·9
III.	1·0 „	0·9 „	0·9
IV.	0·6 „	0·5 „	0·6

Absolutni brojevi ne mogu nas medjutim uputiti o kriminalitetu žiteljstva; u tu svrhu treba da prispodobimo broj zločinaca s brojem žiteljstva. Pogledom na ovu prispodobu valja razlikovati s jedne strane cjelokupno žiteljstvo, a s druge tako zvano kriminalno sposobno žiteljstvo. Kanimo li prosuditi objektivnu pogibelj, koja prieti družtvu od kaznjivih djela, valja da u obzir uzmemo njihov omjer prema cjelokupnomu žiteljstvu; bude li nam pako do toga, da prosudimo kriminalitet odnosno moralnost naroda, tada ćemo se morati obazrieti na ono žiteljstvo, koje je faktično kadro sudjelovati kod kaznjivih čina, a to je po našem kaznenom zakonu žiteljstvo počam od navršene 14. godine. (Vidi prilog II.) U prvom slučaju

odlučuje momenat objektivni, a u posljednjem momenat subjektivni. Obzirom na svrhu ove razprave razmotriti nam je ovu drugu okolnost.

Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva dolazi na svakih 10.000 st. kriminalno sposobnoga žiteljstva 29·5 zločinaca. Ovaj omjer nije medjutim jednak za svu domovinu; u bivšoj krajini on je mnogo veći od negdanjega provincijala; jer dok ovdje na svakih 10.000 st. odpada 25·3 osoba osudjenih sbog zločinstva, ima ih u bivšoj krajini 36·9 na isti broj stanovnika.

Razlika ova veoma je velika, jer u bivšoj krajini na 10.000 kriminalno sposobnog žiteljstva dolazi za 45·8% više zločinaca nego li u negdanjem provincijalu. Ova razlika pokazuje nam se u još jasnijoj slici, ako obzirom na ovu okolnost prispodobimo pojedine krajeve domovine.

Za temelj ovoj prispodobi služi nam teritorij pojedinih sudbenih stolova. (Vidi prilog I.) Područje ovo donekle se razlikuje od područja pojedinih županija, odnosno okružja; tako spadaju pod sudb. stol zagrebački ciela županija riečka i zagrebačka, te od županije križevačke obćina vrbovačka, a od bjelovarske obćina kutinjska; pod sudb. stol bjelovarski spadaju županija križevačka i bjelovarska, izuzev spomenute dvie obćine. U obseg sudb. stola u Novoj Gradiški spadao je sve do 31. prosinca 1882 kotar Novska, zatim kotar N. Gradiška, te od kotara oriovačkoga obćina Nova Kapela; dočim kotar oriovački, izuzev ovu obćinu, s cielim okružjem brodskim i s obćinom Jamina iz kotara mitrovačkog, sačinjava obseg sudb. stola u Vinkovcih. Napokon obsiže okružje petrovaradinsko, izuzev rečenu obćinu Jaminu, obseg sudben. stola u Zemunu. Svi ostali sudbeni stolovi sudaraju se pogledom na svoj teritorij s obsegom istoimenih županija, odnosno okružja.

Sravnimo li sada broj osoba osudjenih sbog zločinstva s kriminalno sposobnim žiteljstvom (vidi prilog III.), dolazimo do zaključka, da na 10.000 st. odpada sliedeći broj zločinaca u obsegu sudb. stola:

1. Varaždin	12·5	5. Vukovar	31·1	9. Osiek	38·7
2. Zagreb	19·5	6. Gospić	31·5	10. Požega	44·2
3. Bjelovar	26·4	7. Vinkovci	32·0	11. N. Gradiška	45·0
4. Zemun	30·0	8. Ogulin	36·9	12. Petrinja	49·6

Brojevi ovi potvrdjuju nam istinu, koja se je dosada širila i na temelju nesustavnoga promatranja, da je na ime kriminalitet žiteljstva u bivšoj vojnoj krajini znatno veći od kriminalnosti u

negdanjoj provincijalnoj Hrvatskoj; a s druge strane, da Slavonija u tom pogledu premašuje Hrvatsku u užem smislu; jer dok u slavonskih županijah i okružjih na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi 35·8 zločinaca, računa se u hrvatskih županijah i okružjih na isti broj stanovnika 26·2 zločinaca. Napose pako uvjeravaju nas ovi brojevi, da najpovoljniji odnošaji pogledom na kriminalnost vladaju na zapadnom kraju domovine, te da kriminalitet žiteljstva u užoj Hrvatskoj raste od zapada napram iztoku, a u Slavoniji od iztoka napram zapadu tako, da je kriminalitet žiteljstva najveći u području onih sudbenih stolova, koji se nalaze u sredini domovine. Medju ovimi posljednjimi prvo mjesto zauzimlje obseg sudb. stola petrinjskoga t. j. okružje bansko, gdje je kriminalitet žiteljstva za blizu 300%, veći nego li u županiji varaždinskoj; a zatim se umah prislanja obseg sudb. stola novogradiškog, požežkog, te osiečkog. Kad bi nam bilo možno doznati razredbu zločinaca po rodnom kraju i po njihovom trajnom prebivalištu, ne ima dvojbe, da bi mogli točnije ustanoviti geografski pravac, kojim se u Hrvatskoj i Slavoniji razvija kriminalitet žiteljstva; tada bi bez dvojbe opazili kako na dosta povoljne kriminalne odnošaje sudb. stola zagrebačkoga upliva županija riečka, gdje je žiteljstvo obćenito poznato sbog svoje moralnosti, te kako bi se područje sudbenoga stola bjelovarskoga dosta približilo kriminalnošću svojom slavonskim i krajiškim predielom domovine, da mu nije priključena malo ne ciela županija križevačka, koja se u tom obziru približuje županiji varaždinskoj.

Kad se jedanput i kod nas sabrala bude gradja statistička o kaznenom pravosudju uz pripomoć popisnica: tada istom biti će možno razgledati sve potankosti, koje se tiču pitanja: kako je kriminalitet žiteljstva razgranjen po pojedinih priedjelih domovine?

Buduć da zločinstva prvoga skupa, a medju njimi kradja, pružaju najveći kontigenat zločinaca: to je naravski, da se pojedini priedjeli, s jednom jedinom iznimkom, pogledom na ovaj skup redaju istim onim redom, kojim ih razporedismo obzirom na sve vrsti zločinaca. Kod zločina naime skupa I. računa se na 10.000 kriminalno sposobnih st. sliedeći broj zločinaca u obsegu sud. stola:

1.	Varaždin	7·1	5.	Vukovar	20·1	9.	Ogulin	30·2
2.	Zagreb	13·6	6.	Gospić	21·5	10.	Požega	33·2
3.	Bjelovar	17·5	7.	Vinkovci	24·2	11.	N. Gradiška	35·9
4.	Zemun	19·4	8.	Osiek	27·0	12.	Petrinja	36·9

Iznimka, koju gore spomenuh, tiče se sudb. stola osiečkoga, koji se je na štetu sudb. stola ogulinskoga napram ukupnom broju pomaknuo za jedno mjesto napried. Nu akoprem se zemljopisna razdjelba po pojedinih krajevih kod ovoga skupa skoro na vlas sudara s razdjelbom zločinstva u obće: to se ipak pojedini krajevi obzirom na intenzivnost kriminaliteta mnogo više medjusobno razlikuju kod ovoga skupa nego li u obće kod svih vrstih zločinstva. Dokazuje nam to najjasnije sliedeći obračun, kod koga polazimo s izhodišta, da u obsegu sudb. stola varaždinskoga, u području kojeg je kriminalitet najpovoljniji, na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi u obće 100 zločinaca. Omjerimo li kriminalnost pojedinih krajeva domovine o kriminalitet sudbenoga stola varaždinskoga, te uzmemo li, da je ovdje kriminalitet kod svih zločinstva i kod onih u skupu I. jednak 100: tada dolazimo do zaključka, da je kriminalitet u obsegu pojedinih sudb. stolova sliedeći:

Sudb. stol.	Zločinstva u obće.	Skup I.
1. Varaždin	100	100
2 Zagreb	156	191
3. Bjelovar	211	246
4. Zemun	240	273
5. Vukovar	248	283
6. Gospić	249	303
7. Vinkovci	256	340
8. Ogulin	296	425
9. Osiek	309	380
10. Požega	353	467
11. N. Gradiška	360	506
12. Petrinja	397	520

Ovi brojevi jasno nam pokazuju, kako je medju pojedinimi krajevi domovine mnogo znatnija razlika obzirom na zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom nego li obzirom na zločinstva u obće, te kako je ta razlika pogledom na medjusobni odnošaj pojedinih priedjela tolika, da smo i nehotice upućeni na zaključak, kako skoro svaki pojedini priedjel imati mora svoje specifične uzroke, s kojih je pogledom na druge priedjele toli različit omjer broja zločinaca osudjenih sbog zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom. Na koliko mi sabrana gradja o kaznenom pravosudju dopušta, ja ću te uzroke razmotriti promatrajuć osobne odnošaje osoba osudjenih sbog zločinstva, nu priznati mi je već unapried,

da je ovaj materijal za takovo prosudjivanje veoma nedostatan, te da bi u tu svrhu bilo od potrebe točno proučiti običaje i život naroda u svakom pojedinom predjelu. Kušalo se je s neke strane, da se potanje označe ti uzroci većemu kriminalitetu, a imenito većoj intenzivnosti kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom, ako i ne za svako područje pojedinoga sudb. stola; nu takove oznake akoprem u svojoj obćenitosti imadu mnogo istine, ipak nisu kadre dovoljno razložiti veći kriminalitet u pojedinih krajevih. Tako n. pr. razlaže velezaslužni svećenik Mato *Ilijašević*, koji je bio duhovnikom u kaznioni lepoglavskoj, u svojoj spomenici na zemalj. vladu, da je pijanstvo najglavniji uzrok većemu kriminalitetu, a tomu da opet najviše doprinosi velik broj krčama. Ja ne poričem pijanstvu znatnoga upliva na kriminalitet žiteljstva, ali ne mogu u broju krčama naći onaj razlog, s kojega bi se pojedini priedjeli toli silno razlikovali u kriminalitetu.

Tako n. pr. ima okružje bansko razmjerno najmanji broj krčama u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, a uz to najveći kriminalitet; naproti imadu županija riečka i zagrebačka bez obzira na gradove napram žiteljstvu najveći broj krčama, pa ipak je ovdje kriminalitet žiteljstva uz županiju varaždinsku najpovoljniji. Pak kad nas rezultati posljednjega popisa i ne bi upućivali, da medju brojem krčama i kriminalitetom kod nas ne ima nikakova saveza, ja bih o tom bio uvjeren već uslied toga, što narod, koji se sam u veliko bavi produkcijom vina i rakije, te kod kojeg se imenito rakija prodaje po svih dućanih, da takav narod i izvan krčama imade dosta sgode podati se pijanstvu. Ne mislim s toga, da bi se ovo zlo, koje je neposrednim povodom mnogomu zločinstvu, dalo ukloniti ili barem ublažiti ograničenjem krčmarskoga obrta; zato treba drugoga lieka, koji će biti kadar djelovati na ćud i srce, te probuditi u narodu više volje za gospodarstvenost. Ja se nadam, da će mnogi, koji se bave izpitivanjem narodnoga života i narodnih običaja, u podatcih priobćenih u ovoj razpravi naći mnogu točku, koja će ih potaknuti, da točno prouče, u čem je uzrok ovim velikim razlikam u kriminalitetu pojedinih krajeva.

Kako se uslied razmjerno velikoga broja zločinstva prvoga skupa znatno snizuje broj ostalih vrstih, to je naravski, da će i kriminalitet žiteljstva pogledom na te vrsti biti znatno manji.

Na temelju sabranih podataka dolazi na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva sliedeći broj zločinstva u području pojedinih sudb. stolova:

Kod skupa II.		Kod skupa III.		Kod skupa IV.	
1. Varaždin	5·0	1. N. Gradiška	0·0	1. Zagreb	0·1
2. Zagreb	5·6	2. Ogulin	0·05	2. Varaždin	0·1
3. Ogulin	6·5	3. Požega	0·06	3. Bjelovar	0·1
4. Vinkovci	7·5	4. Osiek	0·1	4. Vukovar	0·1
5. Bjelovar	8·3	5. Vukovar	0·1	5. Gospić	0·1
6. N. Gradiška	8·8	6. Vinkovci	0·1	6. Ogulin	0·1
7. Gospić	9·3	7. Zemun	0·1	7. Zemun	0·1
8. Zemun	10·4	8. Zagreb	0·2	8. Požega	0·2
9. Požega	10·8	9. Varaždin	0·3	9. Vinkovci	0·2
10. Vukovar	10·8	10. Bjelovar	0·5	10. Osiek	0·3
11. Osiek	11·3	11. Gospić	0·6	11. N. Gradiška	0·3
12. Petrinja	11·5	12. Petrinja	0·9	12. Petrinja	0·4

Uzmemo li napose u obzir zločinstva drugoga skupa, to nam se i ovdje kao što i kod skupa I u glavnom pokazuju isti pojavi, jer je i kod ovoga skupa kriminalnost žiteljstva veća u bivšoj krajini (na 10.000 st. 9 osudjenih) nego li u negdanjem provincijalu (na 10.000 st. 7·8 osudjenih), dočim s druge strane i pogledom na ovaj skup pripada prednost Hrvatskoj u užem smislu pred Slavonijom; jer dok ovdje na 100.000 kriminalno sposobnog žiteljstva dolazi 10·1 osudjenih, ima ih u užoj Hrvatskoj na isti broj žiteljstva 7·2. Ima pojedinih sudbenih okružja, koja svojim kriminalitetom kod ovoga skupa zalaze od ovoga popriečnoga pojava; nu u Slavoniji ne ima niti jednoga sudbenoga područja, koje bi imalo tako malenu kriminalnost kao što Hrvatska u užem smislu; jedino se žiteljstvo područja vinkovačkoga donekle tomu broju približuje. Naproti vidimo, da u večem dielu slavonskih okružja kriminalnost žiteljstva nadmašuje popriečni kriminalitet, što ga ustanovismo za Slavoniju.

U Hrvatskoj pako opažamo s druge strane, kako čitav zapadni kraj, koji počimlje obsegom sudb. stola varaždinskoga, te se proteže preko sudb. stola zagrebačkoga a dovršuje sudbenim okružjem ogulinsko-slunjskim, ima kod ovoga skupa mnogo manji kriminalitet nego li je u obće u području ciele uže Hrvatske, ali se zato s druge strane okružje bansko tako iztiče svojim kriminalitetom i u skupu ovom, da daleko nadkriljuje kriminalitet što ga opazismo u Slavoniji.

Najveći broj zločinstva ovoga skupa odpada na težku tjelesnu ozledu (58·8%) i na sve vrsti javnoga nasilja (22·9%); tako ima preko osam desetina svih zločinaca ovoga skupa, koji su osudjeni sbog jedne ili druge vrsti. Uslied toga redaju se i pojedini krajevi

obzirom na kriminalitet ovoga skupa prema obsegu kriminalnosti kod težke tjelesne ozlede i javnoga nasilja. Što se napose tiče zločinstva javnoga nasilja, to mi je naročito iztaknuti, kako se od svih vrsti javnoga nasilja u nas najčešće sbiva treći slučaj t. j. javno nasilje počinjeno nasrtajem na osobe poglavarstvene. Od ukupnoga broja svih slučajeva javnoga nasilja računa se na ovaj treći slučaj 53·5%, i to u bivšoj krajini 57·4, a u negdanjem provincijalu 50·6 postotaka. Čini se, da je ova vrst zločinstva neka osobitost kod slavenskih plemena; jer nešto slična opažamo i u slavenskih priedjelih zapadne pole monarkije, a zna se, da je i u Rusiji prilično velik broj sličnih zločinstva.

Jedno od najtežih zločinstva ne samo ovoga skupa nego i u obće jest zločinstvo umorstva, koje se žalibože od godine do godine neprekidno množi. U razdobju od jedanaest godina (od 1873 do 1883 god.) osudjeno je u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u svemu sbog zločinstva umorstva 498 osoba; napose pako osudjeno ih je u razdobju, koje je podlogom ovoj razpravi, ukupno 269 i to g. 1877 — 23, g. 1878 — 31, g. 1879 — 45, g. 1880 — 47, g. 1881 — 61, i napokon g. 1882 — 62. Ne ima dakle dvojbe, da je prirast ove vrsti zločinstva konstantan. Intenzivnost, kojom pojedini krajevi sudjeluju kod ove vrsti zločinstva, različita je, jer na 100.000 kriminalno sposobnog žiteljstva odpada po prosjeku spomenutih godina u obsegu sudb. stola:

1. Gospić	1·7	5. Bjelovar	2·7	9. Zemun	4·2
2. Varaždin	1·8	6. Nova Gradiška	3·1	10. Osiek	6·1
3. Zagreb	2·2	7. Požega	3·3	11. Petrinja	6·2
4. Vinkovci	2·6	8. Ogulin	3·8	12. Vukovar	9·3

Po ovom obračunu ne ima tolike razlike u kriminalitetu žiteljstva obzirom na ovu vrst zločinstva medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, jer dok u krajini na 100.000 st. dolazi 3·7 zločinaca ove vrsti, računa se u provincijalu na isti broj 3·6; ali je golema razlika medju Hrvatskom u užem smislu i Slavonijom, jer ovdje na 100.000 odpada 5·3, a u užoj Hrvatskoj 2·8 zločinaca ove vrsti. U Slavoniji je jedino područje sudb. stola vinkovačkog, koje je glede toga povoljnije od prosječnoga razmjera u Hrvatskoj, dočim ovdje područje sudb. stola petrinjskoga nadkriljuje prosječni razmjer, što ga ustanovih za Slavoniju. Ne obaziruć se na ove iznimke, kojim se donekle još pridružuje i područje sudbenoga stola ogulinskoga, možemo bez zapreke tvrditi, da intenzivnost

zločinstva umorstva pogledom na kriminalno sposobno žiteljstvo raste od zapada naprąm iztoku.

Što se tiče *trećega* skupa t. j. zločinstva *naravi političke,* to se i ovdje opaža veći kriminalitet u bivšoj krajini; jer na 100.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolaze 3 osudjenika, dočim se u provincijalu računaju na taj broj stanovnika dvojica. Kriminalitet pojedinih krajeva ne da se po naših podatcih za ovu vrst točno ustanoviti s toga, jer bi na temelju postojećih zakona za sva zločinstva veleizdaje, uvrjede Veličanstva, članova carske kuće, te smetanja javnoga mira imao biti naljежan u negdanjem provincijalu sudb. stol u Zagrebu a u bivšoj krajini sudb. stol u Petrinji. Nu od toga načela sbivalo se je, kako nas uvjeravaju naši izkazi, toliko iznimaka, da nam ne preostaje drugo nego za podlogu razmatranja uzeti ukupni broj zločina političkih bez obzira na gore spomenutu ustanovu zakona. Pogrješka ne će u ostalom biti velika, jer se kod one vrsti zločina najviše iztiče zločinstvo uvrjede Veličanstva, a kako se iz odnosnih izkaza razabire, izricali su u tom pogledu presudu ne samo sudbeni stolovi u Zagrebu i Petrinji nego i svi ostali. Pogledom na ovu okolnost možemo tvrditi, da je kod ove vrsti zločinstva kriminalitet mnogo veći u Hrvatskoj nego u Slavoniji, jer ondje dolazi na 100.000 kriminalno sposob. žiteljstva 3·8 osudjenika a ovdje samo jedan.

Što se napokon tiče *četvrtoga* skupa zločinstva, to nam se i ovdje pokazuje razlika u kriminalitetu medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, te medju Hrvatskom u užem smislu i Slavonijom. U Slavoniji dolaze na 100.000 kriminalno sposobnih žitelja dvojica, koji biehu osudjeni sbog zločinstva ovoga skupa, a u užjoj Hrvatskoj 1·3; malo ne istu razliku opažamo medju negdanjim provincijalom i bivšom krajinom, jer se ovdje na isti broj stanovnika računaju 2, a ondje samo 1 takav zločinac.

Sva ova promatranja nukaju nas na zaključak, da je kod svih vrstih zločinstva kriminalitet žiteljstva u bivšoj krajini mnogo veći nego li u negdanjem provincijalu, da je žiteljstvo okružja banskoga u najnepovoljnijem položaju, jer kod svakoga skupa nadmašuje kriminalitet žiteljstva sudb. stola petrinjskoga dosta znatno kriminalnost ostalih priedjela domovine, te da napokon Slavonija u priličnо velikom razmjeru svojim kriminalitetom nadkriljuje užu Hrvatsku; jedino kod zločinstva političke naravi zaostaje Slavonija za Hrvatskom. Uzrok ovim pojavom mogao bi se naći bez sumnje u kulturnom stanju Slavonije i krajine, te u historičkom razvitku

ovih priedjela; u koliko su pako još neki drugi uzroci povodom ovoj razlici, pokazati će nam razmatranja o pojedinih vlastitostih onih osoba, koje su osudjene sbog zločinstva, na koliko mi sabrana gradja u tom obziru pruža potrebite podatke. Obzirom na to da razgledamo najprije kriminalnost žiteljstva po spolu. (Vidi prilog III.)

III.

Jedva da je igdje razlika u kriminalitetu medju mužkim i ženskim spolom tolika i kriminalnost ženskoga spola tako povoljna kao što u Hrvatskoj i Slavoniji. Već obćeniti omjer medju oba spola pokazuje nam kod broja osudjenika, kako uza sve to, što kod kriminalno sposobnoga žiteljstva ženski spol brojem svojim *nadmašuje* spol mužki za 1·7% t. j. za 10 330 duša: broj osudjenih zena ne sačinjava ni dvadeseti dio svih osudjenika (4·95%). Ima pisaca, koji već na temelju ovakovoga omjera izriču sud o kriminalnosti jednoga i drugoga spola, nu podloga ova vrlo je nepodpuna; u tu svrhu treba broj osudjenika omjeriti o kriminalno sposobno žiteljstvo jednoga i drugoga spola, jer se samo tim načinom dade prosuditi kriminalna sklonost. Učinimo li to, tada vidimo, da od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva kod svakoga pojedinoga spola, dolazi na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva sliedeći broj osudjenih u obsegu sudb. stola:

Mužkarci.				Zene.			
1. Varaždin	23·9	7 Gospić	60 0	1. Ogulin	0·9	7. Petrinja	3·2
2. Zagreb	37·1	8. Osiek	73 0	2. Gospić	1·6	8. Zagreb	3·6
3. Bjelovar	50·0	9. Ogulin	73·0	3. Zemun	1·6	9. Požega	3·8
4. Zemun	57·2	10. Požega	83·5	4. Varaždin	1·9	10. Vukovar	3·9
5. Vukovar	58·3	11 N. Gradiška	86·7	5. Vinkovci	2·9	11. N. Gradiška	3·9
6. Vinkovci	59·3	12 Petrinja	94·6	6. Bjelovar	3·0	12. Osiek	3·9

Možebiti će mi se prigovoriti, što ovakav obračun prema kriminalno sposobnomu žiteljstvu uzimljem za podlogu, na kojoj prosudjujem kriminalitet spolova, nego uz sav taj prigovor ipak držim, da je samo to pravi put za izpitivanje, a nipošto onaj, kojim idu i najpoznatiji kriminalni statistici, koji drže, da se kriminalnost pojedinog spola prosuditi dade na temelju omjera medju ukupnim brojem osudjenika i onim svakoga pojedinoga spola. Ovaj omjer jedva bi onda mogao biti pravom podlogom za taj postupak, kad bi postojala podpuna jednakost spolova, nu gdje toga ne ima, tamo takav postupak nipošto ne valja. Tako bi n. pr. po tom postupku kriminalitet žena u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga

bio mnogo veći od sudb. stola osiečkoga, jer ondje dolazi na 100 osudjenih 7·4 žena, a ovdje samo 5, te bi prema tomu kriminalitet žena u varzždinskoj županiji bio veći od onoga u osiečkoj. Pa ipak tomu nije tako, jer ondje ima ne samo više žena nego u županiji virovitičkoj (osiečkoj), već je njihov broj u obće veći od broja mužkaraca, te se uslied toga prava slika o kriminalnosti pojedinog spola može dobiti samo na tèmelju omjera prema kriminalno sposobnom žiteljstvu svakoga spola napose.

Ako na tom temelju prosudimo kriminalitet jednoga i drugoga spola, moramo zaključiti, da je u Hrvatskoj i Slavoniji 16 put veća kriminalnost kod mužkoga spola od spola ženskoga; jer je od 10.000 kriminalno sposobnih mužkaraca tečajem našega razdobja bilo osudjeno sbog zločinstva popriečno na godinu 46·7, a od isto toliko žena njih samo 2·9. Nadalje vidimo na toj podlozi, da je kriminalitet žena u bivšoj krajini povoljniji od onoga u negdanjem provincijalu, jer ondje dolazi na 10.000 kriminalno sposobnih žena 2·1 a ovdje 3·3 takovih, koje su osudjene sbog zločinstva, te napokon, da žene u užoj Hrvatskoj u tom obziru ide prednost pred ženami slavonskimi, jer su ovdje od 10.000 kriminalno sposobnih bile osudjene sbog zločinstva 3·3 a ondje 2·6. Ne ima dakle dvojbe, da veći kriminalitet u bivšoj krajini napram negdanjem provincijalu potiče od veće kriminalnosti mužkoga spola.

Pojedini krajevi domovine redaju se glede kriminalnosti drugačije kod mužkoga a drugačije kod ženskoga spola, te nam se po ovom poredku pokazuje, kako u bivšoj krajini zapadni priedjeli, naime sudbeni stol gospićki i ogulinski, pokazuju kod mužkoga spola veću kriminalnost od skrajnih iztočnih krajeva t. j. od sudb. stola vinkovačkoga i zemunskoga, te kako je ta kriminalnost najveća u sredini bivše krajine, u okružju banskom i novogradiškom. Naproti opažamo kod ženskoga spola donekle protivnu sliku, jer je u zapadnih krajevih kriminalnost žena manja od iztočnih, dočim je u sredini, kao što i kod mužkaraca, najveća. U negdanjem provincijalu veća je kriminalnost mužkoga i ženskoga spola u slavonskih priedjelih, samo što ona u tih krajevih kod mužkoga spola raste od iztoka napram zapadu, a kod ženskoga obratno od požežke županije do vukovarske.

U provincijalnoj Hrvatskoj u užem smislu raste kod oba spola kriminalitet od zapada napram iztoku, samo se čini, da kod ženskoga spola iznimku čini sudb. stol zagrebački; nu ova je iznimka

samo prividna, jer tu bez dvojbe odlučuje grad Zagreb većim kriminalitetom spola ženskoga.

Intenzivnost, kojom se pojedini krajevi medjusobno razlikuju u kriminalnosti jednoga i drugoga spola, veća je kod spola ženskoga nego li kod spola mužkoga, samo što kod žena imade više krajeva, gdje se kriminalitet ili posve slaže ili se barem bitno medjusobno ne razlikuje. Jednu i drugu okolnost razabrati ćemo najjasnije, ako uzmemo, da je u najpovoljnijem priedjelu kriminalnost jednaka 100, te ako o nju omjerimo kriminalitet ostalih priedjela. Na tom temelju dolazimo do zaključka, da je kriminalitet sliedeći u obsegu sudb. stola:

Mužkarci.				Žene.			
1. Varaždin	100	7. Gospić	251	1. Ogulin	100	7. Petrinja	355
2. Zagreb	155	8. Osiek	305	2. Gospić	177	8. Zagreb	400
3. Bjelovar	209	9. Ogulin	305	3. Zemun	177	9. Požega	422
4. Zemun	240	10. Požega	350	4. Varaždin	211	10. Vukovar	433
5. Vukovar	244	11. N. Gradiška	362	5. Vinkovci	322	11. N. Gradiška	433
6. Vinkovci	248	12. Petrinja	396	6 Bjelovar	333	12. Osiek	433

Ovoj znamenitoj razlici u kriminalitetu medju jednim i drugim spolom, koja, mimogred budi rečeno, svagdje postoji ako i ne u tolikoj mjeri, navode se različiti uzroci, izmedju kojih se osobito naglašuje okolnost ona, što u žene ne ima ni sposobnosti ni fizične snage za mnoga zločinstva; što ona po svom položaju ne ima ni tolike prilike počiniti kaznjivo djelo, jer je ovisnija od muža te više vezana uz obitelj, te što ju napokon od toga odvraća prirodjena već čednost i sramežljivost.

Ne ću da se upustim u prosudjivanje ovih nazora; to je predmetom druge studije; toliko ipak već ovdje dopuštam, da u pojedinom slučaju ovi razlozi u istinu uplivaju na manji kriminalitet spola ženskoga: ali ne priznajem, da su oni uzrokom tako povoljnim kriminalnim odnošajem kod naših žena, kakovih jedva nalazimo igdje drugdje. Ponajprije ne mislim, da je pomanjkanje sposobnosti ili fizične snage kod žena za stanovite vrsti zločinstva povodom tomu povoljnomu položaju; jer promotrimo li pojedine kategorije zločinstva, ne ćemo naći velike razlike u sudjelovanju jednoga i drugoga spola. Tako n. pr. dolazi od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva svakoga pojedinoga spola kod skupa I. na mužki spol 70·5%, a na ženski 72·6%, kod skupa II. na mužki spol 28% a na ženski 25·1%, kod skupa III. na mužki spol 0·9% a na ženski 0·8%, a napokon kod skupa IV. na mužki spol 0·5% a na ženski 1·4%. Razmjerno najveću razliku vidimo

kod skupa IV., s razloga, jer se u tom skupu nalaze zločinstva, koja počiniti mogu samo žene, kao što n. pr. zločinstvo pometnuća i izloženje djeteta: kod svih ostalih skupova nisu razlike tolike, da bi mogli tvrditi, kako pojedine kategorije ženski spol u većoj mjeri odvraćaju od zločinstva, ili kako su opet pojedine vrsti upravo razlogom, da žene u većoj mjeri sudjeluju.

Dapače razgledamo li *kriminalitet* mužkoga i ženskoga spola po pojedinih kategorijah, naći ćemo, kako je ta kriminalnost kod ženskoga spola mnogo manja u skupu IV., kamo su većim dielom uvrštena takova zločinstva kod kojih bi žene po svojih osobnih i fizičnih vlastitostih mogle sudjelovati u većoj mjeri od mužkaraca, nego li u skupu I. ili II., gdje većim dielom za počiniti zločinstvo ne dotiče puka lukavost. Tako je veća kriminalnost mužkoga spola nad spolom ženskim kod zločinstva skupa I. za 60·2%, skupa II. za 66·6%, skupa III. za 95·5%, a skupa IV. za 85·3%. Držim s toga, da pravi razlog tolikoj razlici u kriminalitetu hrvatskih žena leži drugdje, a to je njihova mnogo veća moralnost i religioznost nego li ju nalazimo kod žena gdje drugdje, a imenito kod onih naroda, koji se toliko bore za emancipaciju spola ženskoga.

Razgledamo li kriminalitet jednoga i drugoga spola po pojedinih krajevih domovine prema pojedinim vrstim zločinstva, dolazimo do sliedeće slike: Na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva mužkoga odnosno ženskoga dolazi sliedeći broj osudjenih u području pojedinih sudb. stolova:

Skup I

Mužkarci.				Zene.			
1. Varaždin	13·4	7. Vinkovci	44·6	1. Ogulin	0·5	7. Požega	2·1
2. Zagreb	25·5	8. Osiek	50·5	2. Gospić	0·7	8. Vinkovci	2·4
3. Bjelovar	33·4	9. Ogulin	60·1	3. Varaždin	1·2	9. N. Gradiška	2·8
4. Zemun	36·7	10. Požega	63 3	4. Zemun	1·2	10. Zagreb	2·9
5. Vukovar	36·9	11. N. Gradiška	69·6	5. Petrinja	2 0	11. Osiek	3·2
6. Gospić	41·4	12. Petrinja	70·7	6. Bjelovar	2 1	12. Vukovar	3·2

Skup II.

Mužkarci.				Zene.			
1. Varaždin	9·5	7. Gospić	17·4	1. Zemun	0·3	7. Zagreb	0·7
2. Zagreb	11·2	8. Požega	19·8	2 Vinkovci	0 4	8. Gospić	0·9
3. Ogulin	12·6	9. Zemun	20·0	3. Ogulin	0·4	9. Bjelovar	0·9
4. Vinkovci	14 3	10. Vukovar	21 1	4. Varaždin	0 6	10. Petrinja	1·1
5. Bjelovar	15·8	11. Petrinja	21·5	5. Osiek	0 6	11. N Gradiška	1·1
6. N. Gradiška	16·6	12. Osiek	21·9	6. Vukovar	0 6	12. Požega	1·6

Skup III.

Mužkarci.				Žene.			
1. N. Gradiška	0·0	7. Zemun	0·3	1. Požega	0·0	7. Bjelovar	0·01
2. Požega	0·1	8. Zagreb	0·4	2. Osiek	0·0	8. Gospić	0·02
3. Ogulin	0·1	9. Bjelovar	0·6	3. Vukovar	0·0	9. Varaždin	0·03
4. Osiek	0·2	10. Varaždin	0·8	4. Ogulin	0·0	10. Petrinja	0·04
5. Vukovar	0·2	11. Gospić	1·1	5. N. Gradiška	0·0	11 Vinkovci	0·05
6. Vinkovci	0·2	12. Petrinja	1·7	6. Zemun	0·0	12 Zagreb	0·05

Skup IV.

Mužkarci.				Žene.			
1. Vukovar	0·1	7. Zemun	0·2	1. Zagreb	0·00	7. Bjelovar	0·04
2. Gospić	0·1	8. Požega	0·3	2. Varaždin	0·00	8. Vinkovci	0·05
3. Zagreb	0·2	9. Vinkovci	0·3	3. Ogulin	0·00	9. Požega	0·10
4. Varaždin	0·2	10. Osiek	0·4	4. N. Gradiška	0·00	10. Osiek	0·10
5. Bjelovar	0·2	11. N. Gradiška	0·5	5. Gospić	0·02	11. Vukovar	0·10
6. Ogulin	0·2	12. Petrinja	0·7	6. Petrinja	0·04	12. Zemun	0·17

Kako nas ovaj obračun uvjerava, postoji ne samo u obće nego i kod pojedinih vrstih zločinstva u raznih krajevih domovine različita kriminalnost medju mužkim i ženskim spolom. Obćenito je doduše pravilo, da svagdje i kod svakoga skupa znatna prednost pripada ženskomu spolu, nu dok je kod prva tri skupa u bivšem krajiškom području kod mužkoga spola veća kriminalnost nego li u provincijalu, opažamo, kako u prva dva skupa u bivšem krajiškom području ženski spol ima manji kriminalitet nego li u bivšem provincijalu, a u posljednja dva skupa kako se ta kriminalnost izjednačuje. Ova jednakost nastaje kod mužkoga spola samo u četvrtom skupu. Nadalje vidimo na temelju ovoga obračuna, kako kod mužkoga spola Slavoniji pripada prednost samo kod zločinstva naravi političke, dočim kod ostali vrstih ona ima znatno veći kriminalitet od Hrvatske u užem smislu; naproti opažamo po gledom na ženski spol, da je kriminalitet u Hrvatskoj veći ne samo kod zločinstva skupa III. nego i kod skupa II., dočim kod skupa I. i IV. Slavonija nadkriljuje Hrvatsku i to s jedne strane sbog večega kriminaliteta slavonskih žena kod kradje i prevare, a s druge sbog zločinstva pometnuća, s kojega su, kako se zna, na zlu glasu slavonske žene; nu i taj glas nije osnovan na broju osoba osudjenih sbog toga zločinstva, jer od broja osudjenih žena dolazi u Slavoniji prosjekom na godinu za sva zločinstva skupa IV. ukupno 1·8 osudjenica; ne ima s toga sumnje, da je glas slavonskih žena u tom obziru gori nego li su one same, ili što mi se čini vjerovatnije da veći dio ove vrsti zločinstva, pravdi ljudskoj ostaje nepoznat.

IV.

Jedan od najčudnovatijih pojava kriminalne statistike svakako je razredba osudjenika *po dobi* i kriminalnost pojedinih dobnih razreda. (Vidi prilog IV.) Ja ne ću duljiti te se upuštati u razmatranje one prve okolnosti, jer mi se mnogo važnijim čini prosuditi kriminalnu intenzivnost pojedinih dobnih razreda. U tu svrhu od potrebe je omjeriti broj zločinaca s brojem žiteljstva svakoga pojedinoga dobnoga razreda. (Vidi prilog V.) Učinimo li to, tada dolazimo do zaključka, do kojega dodje i Quételet, koji se je prvi bavio ovakovimi iztraživanji, i svi kasniji kriminalni statistici, da se na ime sklonost na zločinstva počimlje već u mladoj dobi razvijati, da ona silno i brzo raste, da je najjačom medju 20 i 30 godinom, te da poslje toga sve više je nestaje. Ovi nas rezultati očito uvjeravaju, kako obćeniti uzroci, koji leže u naravi ljudskoj, poglavito uplivaju na različitu kriminalnost pojedinih dobnih razreda. Da se ova okolnost uzmogne što temeljitije prosuditi, bilo bi dakako od potrebe promotriti kriminalnu sklonost ne samo za pojedina dobna razdobja nego i za svaku pojedinu godinu života, jer bi samo time mogli ustanoviti granicu, koja bi nam pokazala onu godinu života kad je kriminalnost najvećom, te kad ona opet počimlje padati. Nu toga nam ne dopušta naša gradja, pak zato nam se zadovoljiti valja s razredbom zločinaca u četiri dobna razreda. Ako sada broj osudjenih zločinaca svakoga dobnoga razreda prispodobimo s brojem žiteljstva odnosnoga dobnoga razreda: tada vidimo, da na 10.000 žitelja dolazi sliedeći broj onih, koji su osudjeni sbog zločinstva[1] i to u dobnom razredu od navršene

14—20. god.

1.	Varaždin	5·5	5. Bjelovar	19·6	9.	Vinkovci	29·6
2.	Zagreb	16·2	6. Zemun	22·2	10.	Petrinja	38·0
3.	Gospić	18·7	7. Osiek	26·6	11.	Požega	38·5
4.	Ogulin	19·4	8. Vukovar	27·9	12.	N. Gradiška	47·2

[1] Premda broj žitelja svakoga dobnoga razreda ne dosiže svagdje do 10.000, ipak je bilo od potrebe ovaj broj uzeti za podlogu prispodobi po svih dobnih razredih, ako ne s drugoga uzroka, a ono s toga, jer je broj zločinaca u najstarijem dobnom razredu tako malen, da bi prispodoba s manjim brojem žiteljstva bila veoma težka. Ako je uslied toga gdjegdje relativni broj zločinaca veći od broja absolutnoga, to ova okolnost ne će moći smetati nikoga, komu su iole poznata pravila prispodobe.

20—30. god.

1.	Varaždin	21·4	5.	Vukovar	49·5	9.	Osiek	65·1
2.	Zagreb	31·3	6.	Zemun	51·7	10.	N. Gradiška	67·3
3.	Bjelovar	43·5	7.	Ogulin	51·8	11.	Požega	76·6
4.	Gospić	45·2	8.	Vinkovci	58·6	12.	Petrinja	81·4

30—60. god.

1.	Varaždin	11·7	5.	Vinkovci	24·3	9.	Požega	34·1
2.	Zagreb	17·6	6.	Vukovar	25·0	10.	Ogulin	39·1
3.	Bjelovar	22·9	7.	Gospić	33·0	11.	N. Gradiška	37·0
4.	Zemun	24·0	8.	Osiek	33·0	12.	Petrinja	41·9

60. god. i dalje.

1.	Vinkovci	3·4	5.	Vukovar	6·0	9.	Petrinja	11·3
2.	Zagreb	5·2	6.	Zemun	6·0	10.	N. Gradiška	14·0
3.	Bjelovar	5·4	7.	Osiek	7·4	11.	Gospić	16·4
4.	Varaždin	5·7	8.	Požega	10·4	12.	Ogulin	19·4

Akoprem iz ovoga obračuna razabiremo, kako se u svakom priedjelu domovine potvrdjuje gore navedeno i po Quételetu već iztaknuto pravilo, da je kriminalnost najveća u dobnom razredu od navršene 20. pak do navršene 30. godine, te da poslje toga vremena ta kriminalnost postupice pada: to ipak uza sve to nalazimo u pojedinih priedjelih domovine toliku razliku u kriminalitetu pojedinih dobnih razreda, da tvrditi moramo, kako pokraj obćenitih uzroka, koji leže u naravi ljudskoj, te koji jednakim načinom djeluju u svih priedjelih, imade još posebnih mjestnih razloga, koji u pojedinih krajevih osobitim načinom povisuju kriminalnost svakoga dobnoga razreda.

Ponajprije vidimo, kako većoj kriminalnosti žiteljstva u bivšem krajiškom području doprinose razmjerno svi dobni razredi, jer je u svakom od njih kriminalnost veća u bivšoj krajini nego li u bivšem provincijalu. *Čim su stariji dobni razredi,* tim je medju jednim i drugim dielom domovine razlika veća; tako je n. pr. u dobi preko 60. godine u bivšem krajiškom području kriminalitet veći za 83·5%, u dobi od 30—60. god. za 51·1%, u dobi od 20—30. god. za 38·3%, a u najmladjem dobnom razredu za 40·6%.

Još stalniju razliku opažamo u tom pogledu kod zločinstva skupa I., gdje je u najmladjem dobnom razredu bivše krajine napram negdanjem provincijalu kriminalitet veći za 38·1%, u dobi od

20—30. god. za 48·9%, u dobnom razredu od 30—60. god. za 74·4%, i napokon u najstarijem skupu za 128%. Kod potonjega promatranja gornjega obračuna ne ima dvojbe, da povod ovomu pojavu leži u kriminalnih odnošajih *gornje krajine,* gdje se opaža, da kriminalitet žiteljstva okreće na bolje, da mladji naraštaj ostavlja po malo tragove svojih otaca, pak da ima nade, da će upliv kulture postupice izjednačiti one razlike, koje u kriminalitetu postoje medju bivšom krajinom i materom zemljom. Još se svatko sjeća, kako je na zlu glasu bilo žiteljstvo gornje krajine sbog čestih kradja i razbojstva, te kako se je upravo taj dio kraljevine Hrvatske barem u javnom mnenju smatrao glede kriminalnih odnošaja najzadnjim. Ja ne dvojim, da je u tom sudu mnogo istine, a podkrepljuje me u toj misli okolnost ona, što je u području sudb. stola gospićkoga i ogulinskoga kriminalitet žiteljstva napram ostalim predielom domovine sve to nepovoljniji, čim su stariji dobni razredi, tako, da je u dobnom razredu preko 60. godine upravo u tih priedjelih najveći kriminalitet, dočim najmladji dobni razred u tom pogledu zauzimlje jedno od prvih mjesta.

Sasvim protivnu sliku pokazuje nam žalibože Slavonija. I ovdje je kriminalnost žiteljstva veća nego li u užoj Hrvatskoj, nu taj veći kriminalitet ide na račun mladjih dobnih razreda. Dolazi naime na 10.000 stan. sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	18·3	41·1	24·2	8·9
U Slavoniji	29·8	62·6	29·0	6·9
U Hrvatskoj i Slavoniji	22·2	48·2	25·8	8·2

Kako se iz ovoga obračuna razabire, to je u prva tri dobna razreda kriminalnost veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj; samo u posljednjem dobnom razredu manji je kriminalitet u Slavoniji za 28·8%. Istina je doduše, da je i u Slavoniji i u užoj Hrvatskoj kriminalitet žiteljstva najveći u drugom dobnom razredu; ali u Slavoniji opažamo tu posebitost, da je kriminalitet u najmladjem dobnom razredu znatniji od onoga u dobi od 30—60. god.; toga ne ima u nijednom sudbenom području Hrvatske. Povrh toga opažamo, kako je razlika u kriminalitetu medju Hrvatskom i Slavonijom tim veća, čim je mladji dobni razred. Tako je u najmladjem razredu kriminalitet u Slavoniji veći za 62·8%, u razredu od 20—30. god. za 51·2%, a u trećem za 20%. Sve ove okolnosti dovode nas do zaključka, da je u Slavoniji mladji naraštaj dosta

pokvaren, da je barem nevaljaniji od onoga u užoj Hrvatskoj, da se ta izkvarenost slavonske mladeži proteže kasnije i na stariju dobu, te da upravo u tom leži klica većemu kriminalitetu žiteljstva u Slavoniji. Sa slavonskimi priedjeli ide u užoj Hrvatskoj uzporedo područje sudbenoga stola petrinjskoga, gdje je kriminalitet žiteljstva u drugom i trećem dobnom razredu veći nego li igdje drugdje u domovini, dočim u prvom dobnom razredn to područje zauzimlje mjesto predposljednje. Pak i doista, kad promislimo, kako u županiji varaždinskoj u najmladjoj kriminalnoj dobi na 100.000 žitelja dolazi samo 55 zločinaca, u području pako sudb. stola petrinjskoga 380, požežkoga 385, a novogradiškoga dapače 472: ne ćemo li se morati pitati, što čini škola a što crkva za uzgoj mladeži, te nije li opravdan uzdisaj onih, koji kliču, da treba mladeži oplemeniti um i srce, jer da će se samo tako umanjiti i cjelokupni kriminalitet žiteljstva?

Što se tiče pojedinih vrstih zločinstva, to opažamo, kako se odsjekom u cieloj zemlji ukazuje obzirom na dobne razrede prilično jednaka slika, koju opazismo pogledom na sva zločinstva; nu prelazeć na pojedinosti vidimo, kako kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom u bivšem provincijalu kriminalitet prema starijoj dobi u većoj mjeri pada nego li u bivšoj krajini, tako, da je ondje u dobnom razredu od 30—60. godine kriminalitet manji nego li u najmladjoj kriminalno sposobnoj dobi Tomu su poglavito povodom nepovoljni kriminalni odnošaji mladeži u priedjelih slavonskih, kojim se u tom pogledu pridružuje jošte i obseg sudb. stola zagrebačkoga, bez dvojbe samo radi veće kriminalnosti, koja se u okolici grada Zagreba pokazuje obzirom na mladji dobni razred. Uslied toga i opažamo, da je kod prvoga skupa zločinstva u Slavoniji kriminalnost prvoga dobnoga razreda mnogo većom nego li u razdobju od 30 do 60. godine. U ostalom ne ima dvojbe, da su kriminalni odnošaji pojedinih dobnih razreda kod prvoga skupa zločinstva s malimi iznimkami ravni obćenitim kriminalnim odnošajem, kako ih razložih malo prije. To se razabire iz sliedećeg obračuna, po kojem kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom na 10.000 st. svakog pojedinog dobnog razreda dolazi sliedeći broj osudjenika, i to u dobnom razredu od navršene

14—20. god.

1.	Varaždin	4·2	5. Ogulin	15·8	9. Vinkovci	22·5
2.	Gospić	13·5	6. Zemun	16·6	10. Petrinja	30·8
3.	Bjelovar	14·1	7. Vukovar	19·2	11. Požega	34·2
4.	Zagreb	14·3	8. Osiek	21·0	12. N. Gradiška	38·6

20—30. god.

1.	Varaždin	12·1	5.	Vukovar	30·7	9.	Osiek	45·1
2.	Zagreb	22·3	6.	Zemun	32·7	10.	N. Gradiška	55·3
3.	Bjelovar	28·4	7.	Ogulin	41·8	11.	Požega	59·7
4.	Gospić	29·1	8.	Vinkovci	44·1	12.	Petrinja	60·0

30—60. god.

1.	Varaždin	6·4	5.	Vukovar	16·3	9.	Gospić	23·0
2.	Zagreb	10·9	6.	Vinkovci	18·2	10.	N. Gradiška	28·7
3.	Zemun	15·1	7.	Osiek	22·4	11.	Petrinja	30·0
4.	Bjelovar	15·3	8.	Požega	22·6	12.	Ogulin	32·6

preko 60. god.

1.	Varaždin	2·1	5.	Vukovar	3·8	9.	Petrinja	9·5
2.	Zagreb	2·9	6.	Zemun	4·3	10.	N. Gradiška	9·5
3.	Bjelovar	3·4	7.	Požega	5·0	11.	Gospić	11 7
4.	Vinkovci	3·4	8.	Osiek	6·3	12.	Ogulin	13·8

Kod *drugoga* skupa zločinstva znatno se smanjuje kriminalitet u svih dobnih razredih kriminalno sposobnoga žiteljstva, a najviše u najmladjem razredu; uslied toga i jest kriminalitet u najmladjoj dobi kod ovoga skupa napram ostalim dobnim razredom mnogo manji nego li kod skupa prvoga. Ovomu pojavu ne valja tražiti uzroka možebit u posebitosti naših odnošaja, već u obćenitih razlozih, koji leže u naravi ljudskoj. Kriminalni statistici opažaju svagdje, kako mladež u mnogo većoj mjeri sudjeluje kod zločinstva proti imovini nego li kod onih, koja smjeraju proti osobi ili koja nastaju u obće s nasilja ili kakove strasti. Kod onih bo vrsti zločinstva treba više fizične sile, više lukavosti, prevejanosti i zlobe, a svega toga ne ima u tolikoj mjeri u mladjoj dobi, u kojoj pokraj nepovoljnoga materijalnoga stanja potiču na zločinstva mnoge druge okolnosti, koje sve klicu svoju nose u mladjoj dobi, kao što lienost i zazor od rada i napora, taština, želja za užitkom itd.

Već je Quételet u svom djelu o čovjeku živimi bojami nacrtao, kako se razvija sklonost na zločinstva počam od najmladje dobe pak do starosti: ta slika mogla bi se uz neke modifikacije uporaviti i na naše okolnosti. Za podlogu daljega razmatranja u tom obziru neka služi sliedeći obračun, po kojem kod drugoga skupa zločinstva na 10.000 st. dolazi sliedeći broj osudjenika, u dobnom razredu od navršene

14—20. god.

1. Varaždin	1·1	5. Gospić	5·0	9. Petrinja	6·7
2. Zagreb	1·8	6. Bjelovar	5·4	10. Vinkovci	6·9
3. Ogulin	3·6	7. Osiek	5·7	11. N. Gradiška	8·6
4. Požega	4·2	8. Zemun	6·2	12. Vukovar	8·7

20—30. god.

1. Varaždin	8·7	5. Vinkovci	14·4	9. Vukovar	18·6
2. Zagreb	8·7	6. Bjelovar	14·6	10. Zemun	18·8
3. Ogulin	9·8	7. Gospić	15·4	11. Osiek	19·5
4. N. Gradiška	11·3	8. Požega	16·5	12. Petrinja	20·3

30—60. god.

1. Varaždin	4·7	5. Bjelovar	7·1	9. Gospić	9·1
2. Vinkovci	5·6	6. N. Gradiška	8·1	10. Petrinja	10·0
3. Zagreb	6·2	7. Vukovar	8·3	11. Osiek	10·2
4. Ogulin	6·2	8. Zemun	8·5	12. Požega	11·2

preko 60. god.

1. Vinkovci	0·0	5. Bjelovar	2·0	9. Gospić	4·4
2. Osiek	1·1	6. Zagreb	2·0	10. N. Gradiška	4·5
3. Zemun	1·2	7. Vukovar	2·2	11. Požega	5·1
4. Petrinja	1·3	8. Varaždin	3·3	12. Ogulin	5·5

Kao što kod prvoga skupa tako vidimo i ovdje, da je u prva tri dobna razreda kriminalitet veći u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj, dočim je u razdobju preko 60. god. mnogo veća kriminalnost u užoj Hrvatskoj nego li u Slavoniji. Na 10.000 st. dolazi naime sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	3·6	12·0	6·8	2·8
U Slavoniji	6·6	17·5	8·7	1·7
U Hrvatskoj i Slavoniji	4·6	14·0	7·4	2·5

I priedjeli bivše krajine iztiču se u ovom skupu većim kriminalitetom napram bivšem provincijalu, osobito se ta razlika opaža u mladjoj dobi i to više u negdanjoj slavonskoj nego li u gornjoj krajini.

Ako uvažimo obćenite motive, s kojih nastaju zločinstva ovoga skupa, te uzmemo li u obzir razliku, koja u kriminalitetu ovoga skupa nastaje u pojedinih dielovih zemlje kod najmladjih dobnih

razreda: vidjeti ćemo, kako nam i ovi pojavi potvrdjuju gore navedenu tvrdnju o izkvarenosti mladeži u priedjelih slavonskih.

Kod zločinstva *trećega* skupa drugi su rezultati pogledom na pojedine krajeve domovine od onih, do kojih dodjosmo kod promatranja zločinstva prvoga i drugoga skupa. Ponajprije ne ima tolike razlike medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom, a zatim je u Slavoniji kod svih dobnih razreda u tom obziru manji kriminalitet od Hrvatske. Na 10.000 st. dolazi naime sliedeći broj osoba osudjenih sbog ovoga skupa zločinstva:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	0·06	0·41	0·50	0·23
U Slavoniji	0·02	0·08	0·12	0·04
U Hrvatskoj i Slavoniji	0·05	0·30	0·40	0·20

Razlog ovomu pojavu leži, kao što se razabire iz prijašnjega razlaganja, u samoj naravi ovih zločinstva, koja su u Hrvatskoj češća nego li u Slavoniji. Ova narav i jest uzrokom, da su ta zločinstva u najmladjoj dobi toli neznatna, a najveća da su u dobi zrelijoj od 30 - 60 god. U starijoj dobi, kad ljudi postaju hladnije krvi, kad u njih ne staje brige za odnošaje političke, umanjuju se opet i ova zločinstva. Dokazuju to za pojedine krajeve domovine sliedeći podatci, iz kojih razabiremo, da na 10.000 st. pojedinog dobnog razreda dolazi sliedeći broj osudjenika u dobnom razredu od navršene:

14—20. god.

1. Bjelovar	—	5. Ogulin	—	9. Varaždin	0·1
2. Požega	—	6. N. Gradiška	—	10. Gospić	0·2
3. Osiek	—	7. Zemun	—	11. Petrinja	0·2
4. Vukovar	—	8. Zagreb	0·05	12. Vinkovci	0·2

20—30. god.

1. N. Gradiška	—	5. Vukovar	0·1	9. Bjelovar	0·3
2. Požega	—	6. Ogulin	0·1	10. Varaždin	0·6
3. Vinkovci	—	7. Zemun	0·1	11. Gospić	0·7
4. Osiek	0·1	8. Zagreb	0·2	12. Petrinja	0·7

30—60. god.

1. N. Gradiška	—	5. Vukovar	0·2	9. Bjelovar	0·4
2. Požega	0·1	6. Vinkovci	0·2	10. Varaždin	0·5
3. Osiek	0·1	7. Zemun	0·2	11. Gospić	0·8
4. Ogulin	0·1	8. Zagreb	0·4	12. Petrinja	1·4

preko 60. god.

1. Petrinja	—	5. N. Gradiška	—	9. Varaždin	0·3
2. Osiek	—	6. Vinkovci	—	10. Požega	0·3
3. Vukovar	—	7. Zemun	—	11. Gospić	0·3
4. Ogulin	—	8. Zagreb	0·3	12. Petrinja	0·5

Kod zločinstva *četvrtoga* skupa ponavljaju se glede dobe obzirom na Hrvatsku i Slavoniju donekle isti pojavi, koje opazismo kod prva dva skupa, jer je u Slavoniji osim najmladjega u svakom dobnom razredu kriminalitet veći nego li u Hrvatskoj. Dolazi na ime na 10.00 st. odnosnoga dobnoga razreda sliedeći broj osoba osudjenih sbog zločinstva ovoga skupa:

	od 14-20. g.	od 20-30. g.	od 30-60. g.	preko 60. god.
U Hrvatskoj	0·09	0·19	0·16	—
U Slavoniji	0·04	0·28	0·25	0·07
U Hrvatskoj i Slavoniji	0·07	0·20	0·20	0·03

Što se pako tiče bivšega krajiškoga područja i negdanjega provincijala, to je kriminalitet u pojedinih dobnih razredih malo ne jednak u jednom i drugom dielu domovine s jednom iznimkom, da je u najmladjem dobnom razredu kriminalitet veći u bivšem provincijalu. Nu razlika u kriminalitetu ovoga skupa pogledom na pojedine dobne razrede ne ovlašťuje me još na kakove posebne zaključke, jer je broj kaznjivih čina ovoga skupa premalen. Okolnost ona, što je kriminalitet kod najstarijega dobnoga razreda skoro nikakov, a kod najmladjega vrlo neznatan, protumačuje se iz same naravi onih zločinstva, koja uvrstismo u ovaj skup.

Da medjutim bude podpuna slika u kriminalitetu pojedinih dobnih razreda, navodim ovdje, kako se pojedini krajevi redaju po kriminalitetu u svakom dobnom razredu. Na svakih 10.000 st. pojedinog dobnog razreda dolazi kod ovoga skupa sliedeći broj osudjenika u dobnom razredu od navršene:

14—20. god.

1. Vukovar	—	5. Zemun	—	9. Bjelovar	0·1
2. Gospić	—	6. Ogulin	0·06	10. Požega	0·1
3. N. Gradiška	—	7. Zagreb	0·07	11. Petrinja	0·3
4. Vinkovci	—	8. Varaždin	0·10	12. Osiek	0·9

20—30. god.

1.	Gospić	0·04	5.	Vinkovci	0·1	9.	Osiek	0·4
2.	Varaždin	0·06	6.	Zemun	0·1	10.	Petrinja	0·4
3.	Zagreb	0·10	7.	Bjelovar	0·2	11.	N. Gradiška	0·6
4.	Ogulin	0·10	8.	Požega	0·4	12.	Vukovar	0·9

30—60. god.

1.	Varaždin	0·1	5.	Požega	0·2	9.	Zemun	0·2
2.	Zagreb	0·1	6.	Vukovar	0·2	10.	Osiek	0·3
3.	Bjelovar	0·1	7.	Ogulin	0·2	11.	Vinkovci	0·3
4.	Gospić	0·1	8.	N. Gradiška	0·2	12.	Petrinja	0·5

preko 60. god.

1.	Zagreb	—	5.	Osiek	—	9.	Petrinja	—
2.	Varaždin	—	6.	Vukovar	—	10.	N. Gradiška	—
3.	Bjelovar	—	7.	Gospić	—	11.	Vinkovci	—
4.	Požega	—	8.	Ogulin	—	12.	Zemun	0·5

V.

Za prosudjivanje moralnih odnošaja biti će od važnosti promotriti kriminalnost žiteljstva po *obiteljskom stališu.* (Vidi prilog VI.) U tom pogledu opaža se u većem dielu europskih država, da je broj neoženjenih zločinaca veći od broja oženjenih, te se na tom temelju zaključuje, kako obiteljski život povoljno djeluje na moralne odnošaje žiteljstva uzprkos briga i skrbi, koje su kod oženjenih mnogo veće. Ja ne mogu tajiti blagotvorna upliva, kojim obiteljski život djeluje na moralni razvoj žiteljstva; ali mi se čini, na koliko se kriminalitet žiteljstva u obće uzimlje mjerilom za prosudjivanje tih odnošaja, da omjer medju brojem oženjenih i neoženjenih zločinaca ne može biti podlogom za to prosudjivanje. Tako n. pr. dolazi u Hrvatskoj i Slavoniji po prosjeku od šest godina od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva na neoženjene i neudate 34·9%, na oženjene i udate 61·5%, a na udovce i udovice 3·5%. Sudeć po tom, bio bi kriminalitet kod oženjenih i udatih daleko veći nego li kod onoga diela žiteljstva, koji ne živi u bračnoj svezi, a navedena tvrdnja o blagotvornom uplivu obiteljskoga života morala bi se upravo izvrnuti.

Podloga ova, na kojoj mnogi prosudjuju kriminalitet žiteljstva po obiteljskih odnošajih, jedva bi bila valjana ondje, gdje je raz-

mjer medju oženjenimi i neoženjenimi ako ne posve a ono barem približno jednak; nu za nas, gdje se sklapa razmjerno više brakova nego li (osim Srbije i Ugarske) u ijednoj od europskih država, gdje se osim Rusije ljudi nigdje tako rano ne žene, ta podloga ne samo da ne valja, već nas ona dovodi upravo do protivnih rezultata.

Da se rieši pitanje, koliko oženjeni i neoženjeni, odnosno udati i neudati, sudjeluju kod zločinstva, te da se prema tomu prosudi kriminalitet jednih i drugih, moramo broj osudjenih prispodobiti s razredbom žiteljstva po obiteljskom stališu. (Vidi prilog II.) Kod te pako prispodobe moramo kod neoženjenih i neudatih uzeti u obzir samo one, koji su već navršili 14. godinu, jer se obzirom na zločinstva samo ovi mogu po našem kaz. zakonu brojiti medju kriminalno sposobno žiteljstvo.

Ako na tom temelju uzmemo promatrati odnošaje kriminalne, dolazimo do zaključka, da je kriminalnost i kod nas kao što i u drugih zemljah veća kod neoženjenih i neudatih nego li kod ostaloga žiteljstva; a kod oženjenih i udatih veća nego li kod udovaca i udovica. Od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga stališa bilo ih je na ime osudjeno sbog zločinstva: neoženjenih i neudatih 38·2; oženjenih i udatih 28·8; udovaca i udovica 10·8. Kako nas ovi brojevi uvjeravaju, to je razlika u kriminalitetu medju pojedinimi staliži dosta znatna, jer je kriminalitet oženjenih i udatih za 24·6%, a onaj udovaca i udovica za 71·7% manji od kriminaliteta neoženjenih i neudatih. Nu promatrajuć potanje ovaj pojav razabiremo veliku razliku u kriminalitetu žiteljstva po obiteljskom stališu medju mužkim i ženskim spolom, a zatim vidimo, kako i pojedini krajevi dosta znatno zalaze od ovoga prosječnoga pojava iztraženoga za cielu zemlju.

Da je kod pojedinih stališa kriminalnost mužkoga spola veća od kriminaliteta spola ženskoga, nije ništa osobita, kad se znade, da je u obće kriminalnost mužkoga spola veća od kriminaliteta spola ženskoga; nu posebitost neka medju jednim i drugim spolom leži u tom, što je razlika u kriminalitetu pojedinih stališa mnogo veća kod spola ženskoga, te što je kod udovica kriminalitet veći nego li kod udatih žena. Od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga stališa osudjeno ih je naime sbog zločinstva:

neoženjenih	62·4	oženjenih	55·9	udovaca	33·2
neudatih	5·3	udatih	2·0	udovica	2·8

Dok je dakle kriminalitet oženjenih za 10·4%, a kriminalitet udovaca za 46·7% manji od kriminaliteta neoženjenih, opažamo

kod žena, da je kriminalitet udatih za 62·3% a udovica za 47·1% manji od kriminaliteta žena neudatih, podjedno pako vidimo, da je kriminalnost udovica *manja* za 40·6% od kriminalnosti oženjenih, dočim je naproti kriminalitet udovica *veći* za 40% od kriminaliteta udatih.

Da uzmognemo temeljitije prosuditi ove razlike razmotriti nam je kriminalitet žiteljstva po obiteljskih odnošajih za pojedine priedjele domovine. Učinimo li to, tada vidimo da je od 10.000 žitelja svakoga pojedinoga staliža u području dotičnoga sudbenoga stola bilo osoba osudjenih sbog zločinstva kod:

neoženjenih			oženjenih			udovaca		
1.	Varaždin	25·3	1.	Varaždin	23·7	1.	Varaždin	14 6
2.	Gospić	48·8	2	Zagreb	31·9	2.	Gospić	23·5
3.	Zagreb	49·3	3.	Bjelovar	48·7	3.	Zagreb	23·8
4.	Ogulin	54·1	4.	Vukovar	52·1	4.	Ogulin	25·6
5.	Bjelovar	55·8	5	Vinkovci	54·4	5.	Požega	30·8
6.	Zemun	61·8	6.	Zemun	57·0	6.	Bjelovar	34·3
7.	Vinkovci	74·4	7.	Osiek	66·0	7.	Vukovar	34·6
8.	Vukovar	78·9	8.	Gospić	70·2	8.	Zemun	36·7
9.	Osiek	94·2	9.	N. Gradiška	76·8	9.	Vinkovci	41·0
10.	Petrinja	100·1	10.	Požega	79·4	10.	Osiek	47·1
11.	Požega	102·0	11.	Ogulin	85·6	11.	Petrinja	54·6
12.	N. Gradiška	113·5	12.	Petrinja	95·1	12.	N. Gradiška	57·7

neudatih			udatih			udovica		
1.	Ogulin	1·2	1.	Zemun	1·0	1.	Ogulin	1·0
2.	Gospić	2·3	2.	Ogulin	1·0	2.	Zemun	1·0
3.	Varaždin	3·2	3.	Varaždin	1·1	3.	Gospić	1·4
4.	Zemun	3·9	4.	Gospić	1·4	4.	Varaždin	1·9
5.	Petrinja	4·9	5.	Bjelovar	2·1	5.	Zagreb	2·2
6.	Vinkovci	5·2	6.	Vinkovci	2·4	6.	Vinkovci	2·3
7.	Bjelovar	5·3	7.	Osiek	2·2	7.	N. Gradiška	2·6
8.	Vukovar	6·4	8.	Požega	2·5	8.	Osiek	3·0
9.	Požega	7·0	9.	Petrinja	2 6	9.	Bjelovar	3·9
10	Zagreb	7·2	10.	Zagreb	2·7	10.	Petrinja	4·4
11.	N. Gradiška	8·4	11.	Vukovar	2·8	11.	Požega	5·3
12.	Osiek	9 3	12.	N. Gradiška	2·8	12.	Vukovar	5·4

Promotrimo li ovaj razmjer, po kojem se u pojedinih krajevih domovine reda žiteljstvo obzirom na kriminalitet pojedinih stališa, opažamo prije svega razliku medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom s jedne, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom s druge strane. U bivšem području hrv. slav. krajine znamenita je okolnost ona, što je kriminalitet *oženjenih veći* od kriminaliteta neoženjenoga diela žiteljstva; uslied toga pokazuje ovaj dio domovine iznimku od obćenitoga pojava, po kojem je kriminalitet neoženjenoga diela žiteljstva svagdje veći. Ja ovomu pojavu medjutim ne pripisujem one važnosti, koje bi mu možebiti mnogi na prvi mah bili voljni dati, a najmanje bih mogao na ovom temelju dopustiti zaključak, da bračna sveza u moralnom pogledu ne djeluje u bivšoj krajini onako povoljno kao što u bivšem provincijalu. Dapače protivno, ja ovaj pojav u bivšem krajiškom području smatram samo posljedicom drugoga pojava, koji sam označio kao povoljan znak u odnošajih krajiškoga života.

Po gornjih podatcih na ime samo je u dva područja u čitavoj bivšoj krajini veći kriminalitet kod oženjenih, i to u području sudb. stola gospićkoga i ogulinskoga; u ostalih priedjelih opaža se redoviti pojav, da je kriminalitet neoženjenih veći od kriminaliteta oženjenih. Ova pako posebitost, koju vidimo u rečena dva okružja, nastade po mojem sudu s toga, jer je upravo ovdje u starijih dobnih razredih kriminalitet razmjerno veći od kriminaliteta u najmladjem dobnom razredu, a to je, kako već gore naglasih, posljedicom okolnosti one, što se moralni odnošaji žiteljstva popravljuje, te što kriminalitet žiteljstva u mladjoj dobi manjim postaje.

Nuždna posljedica ove posebitosti okružja ličko-otočkoga i ogulinsko-slunjskoga jest, da je i u cieloj užoj Hrvatskoj kriminalitet oženjenih veći od kriminaliteta neoženjenih, dočim se u Slavoniji pokazuje redoviti pojav u prilog oženjenih.

Nu uza sve to, što, izuzev ova dva okružja, u svih ostalih priedjelih domovine kriminalitet pada od neoženjenih pak do udovaca, ipak postoji s relativnoga gledišta u pojedinih krajevih domovine razlika u kriminalitetu pojedinih staleža. Da ovu razliku što jasnije predočim, sračunao sam ponajprije kakav omjer postoji u pojedinih sudbenih kotarih medju oženjenimi i udovci, te neoženjenimi odnosno medju udatimi i udovicami te neudatimi kod kriminalno sposobnoga žiteljstva i kod osoba osudjenih sbog zločinstva.

Rezultat toga računa jest sliedeći:

Na 100 neoženjenih odnosno neudatih dolazi kod

u obsegu sudbenoga stola	oženjenih i udovaca		udatih i udovica	
	kod odsudjenih sbog zločinstva	kod žiteljstva krim sposobnoga	kod osudjedjenih sbog zločinstva	kod žiteljstva krim. sposobnoga
1	2	3	4	5
Zagreb	121	191	109	308
Varaždin	155	170	94	239
Bjolovar	219	255	196	429
Požega	177	238	160	388
Osiek	165	243	98	370
Vukovar	161	253	192	379
Bivši provincijal	**163**	**214**	**128**	**332**
Gospić	278	208	180	304
Ogulin	345	230	266	318
Petrinja	207	224	221	392
N. Gradiška	159	239	121	378
Vinkovci	185	255	200	429
Zemun	188	211	83	340
Bivša krajina	**227**	**226**	**174**	**352**
Hrvatska i Slavonija	**189**	**218**	**139**	**339**
Hrvatska uža	204	216	142	321
Slavonija	172	240	134	378

Da je kriminalitet neoženjenih i oženjenih odnosno neudatih i udatih posve jednak, tada bi se morali sudarati s jedne strane brojevi stupca 2 i 3, a s druge stupca 4 i 5. Nu jer to ne biva, morati ćemo relativni kriminalitet oženjenih odnosno udatih za svako okružje pojedinoga sudbenoga stola izraziti slomkom, kod kojega će biti brojnikom razmjer oženjenih i neoženjenih kod osoba osudjenih sbog zločinstva, a nazivnikom razmjer medju oženjenimi i neoženjenimi kod žiteljstva. Usljed toga iznosi kriminalitet

u području sudb. stola	kod oženjenih					kod udatih				
Zagreb	$\frac{121}{191}$	ili	0·63	kriminal.	neož.	$\frac{109}{308}$	ili	0·35	kriminal.	neud.
Varaždin	$\frac{155}{170}$	„	0·91	„	„	$\frac{94}{239}$	„	0·39	„	„
Bjelovar	$\frac{219}{255}$	„	0·86	„	„	$\frac{196}{429}$	„	0·45	„	„
Požega	$\frac{177}{238}$	„	0·74	„	„	$\frac{160}{388}$	„	0·41	„	„
Osiek	$\frac{165}{243}$	„	0·68	„	„	$\frac{98}{370}$	„	0·26	„	„

Vukovar	161/253	ili 0·63	kriminal.	neož	192/379	ili 0·51	kriminal.	neud.
Bivši provincijal .	163/214	„ 0·76	„	„	128/332	„ 0·38	„	„
Gospić	278/208	„ 1·33	„	„	180/304	„ 0·59	„	„
Ogulin	345/230	„ 1·50	„	„	266/318	„ 0·83	„	„
Petrinja	207/224	„ 0·92	„	„	221/392	„ 0 56	„	„
N. Gradiška	159/239	„ 0·66	„	„	121/378	„ 0·32	„	„
Vinkovci	185/255	, 0·72	„	„	200/429	„ 0·46	„	„
Zemun	188/211	„ 0·89	„	„	83/340	„ 0·24	„	„
Bivša krajina . . .	227/226	„ 1·00	„	„	174/352	„ 0·49	„	„
Hrvatska i Slavonija	189/218	„ 0·86	„	„	139/339	„ 0·41	„	„
Hrvatska uža	204/216	„ 0 94	„	„	142/321	„ 0·44	„	„
Slavonija	172/240	„ 0·72	„	„	134/378	„ 0·35	„	„

Sbog jasnijega priegleda razdielio sam u gornjih skrižaljkah žiteljstvo samo u dva skupa, u neoženjene odnosno neudate i sve ostale, te sam medjusobno omjerio kriminalitet jednih i drugih. Na temelju toga obračuna zaključujemo prije svega, da je u cielosti kod neoženjenih i kod neudatih kriminalitet veći nego li kod oženjenih ili udatih te kod onih, koji su bili jedanput oženjeni ili udati. Iznimka postoji samo u bivšoj krajini u toliko, što je kriminalitet neoženjenih jednak kriminalitetu oženjenih i onih, koji su bili oženjeni, i to s toga, što je, kako već spomenuh, kriminalitet neoženjenih veći od kriminaliteta oženjenih u obsegu sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga; akoprem je ova okolnost donekle povodom, da se u užoj Hrvatskoj kriminalitet oženjenih prilično približuje kriminalitetu neoženjenih, to ipak i bez obzira na ovu okolnost nalazimo znatnu razliku medju užom Hrvatskom i Slavonijom. Treba samo da prispodobimo medjusobno područja pojedinih sudb. stolova u užoj Hrvatskoj i Slavoniji; kod te prispodobe opažamo, kako je osim područja sudbenoga stola zemunskoga u svih ostalih slavonskih područjih kriminalitet oženjenih napram neoženjenim manji nego li je prosječno u cieloj kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, samo u području sudbenoga stola zemunskoga diže se ta kriminalnost nad prosjek i to u vrlo malenoj mjeri. U

priedjelih hrvatskih naproti, izuzev područje sudbenoga stola zagrebačkoga, ta je kriminalnost ili ravna prosjeku, kao što u obsegu sudbenoga stola bjelovarskoga, ili se diže nad prosjek i to kadšto u dosta velikom iznosu.

Ako sada s ovim pojavom prispodobimo u obće kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji prema njegovoj razredbi po staležu, tada dolazimo do zaključka: da je kod neoženjenih, oženjenih i udovaca kriminalitet veći u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj, jer je od 10.000 žitelja odnosnoga staleža bilo osudjeno sbog zločinstva

	kod neoženjenih	kod oženjenih	kod udovaca
u Hrvatskoj	51·4	52·2	27·7
u Slavoniji	84·5	62·3	41·4

nadalje, da veći ili manji kriminalitet pojedinoga staleža ne visi o razredbi žiteljstva po staležu u tom smislu, kao da bi kriminalitet oženjenih bio ondje veći gdje je i veći razmjer oženjenih napram žiteljstvu; da se u onih krajevih, u kojih je broj oženjenih veći, kriminalnost njihova udaljuje od kriminaliteta neoženjenih, dočim se kriminalitet oženjenih više približuje kriminalitetu neoženjenih ondje, gdje je razlika medju jednim i drugim staležem manja. Na temelju svih ovih rezultata ne ima dvojbe, da je bračna sveza znamenitim pomagalom, kojim se umanjuje kriminalitet u žiteljstvu; nu intenzivnost toga upliva opredieliti bi se mogla samo onda, kad bi za svaki pojedini dobni razred znali, kako se diele po stališu i žiteljstvo i oni, koji su osudjeni sbog zločinstva. Dok nije poznata ova razredba, ne bi na temelju gornjih podataka bilo uputno zaključiti, da ženitba u slavonskih priedjelih bolje djeluje na moralnost žiteljstva nego li u užoj Hrvatskoj, jer razlog, s kojega je u krajevih slavonskih razlika u kriminalitetu neoženjenih i oženjenih veća i to u povoljnom smjeru, neleži samo u uplivu braka, nego i u tom, što je u slavonskih priedjelih kriminalitet u mladjih dobnih razredih osobito velik, te što je upravo zato kod neoženjenih kriminalnost veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj.

Kad se jedan put popravili budu moralni odnošaji u mladjih dobnih razredih, tada će bez dvojbe i razlika u kriminalitetu neoženjenih napram oženjenim biti manjom.

Pogledom na kriminalitet *žena* iztaknuti mi je naročito, ne samo da je kriminalitet udatih i udovica manji od kriminaliteta neudatih, nego da je ta razlika tolika, da je i u bivšoj krajini, gdje je taj razmjer inače najnepovoljniji, kriminalitet udatih i udovica za po-

lovinu manji od kriminaliteta neudatih. Najviše se bližuje kriminalitet jednih i drugih u okružju ogulinsko-slunjskom, a udaljuje u području sudbenoga stola zemunskoga i osiečkoga. U ostalom opažamo i kod žena medju Slavonijom i užom Hrvatskom u cielosti iste razlike, koje opazismo i kod spola mužkoga. Bilo je naime od 10.000 žena pojedinoga stališa osudjeno sbog zločinstva

	kod neudatih	kod udatih	kod udovica
u Hrvatskoj	4·6	1·9	2·6
u Slavoniji	6·9	2·3	3·1

Jednu osobitost pokazuju nam ovi brojevi, koje ne vidjamo kod spola mužkoga, a to je, da je kriminalitet udovica veći ili barem jednak kriminalitetu udatih. Pojav ovaj pokazuje se malo ne u svih priedjelih osim područja sudbenih stolova: zagrebačkoga, vinkovačkoga i novogradiškoga; ali je i u ovih kotarih razlika tako neznatna, da možemo tvrditi, kako je i ovdje kriminalitet udovica malo ne posve jednak kriminalitetu udatih. Ja sudim, da ne ću pogriešiti, ako iz ove okolnosti te iz malo prije navedenog pojava, što je kriminalitet neudatih razmjerno mnogo veći od kriminaliteta udatih, nego li je kriminalitet oženjenih napram neoženjenim, zaključim, kako osamljenost žene mnogo jače utječe na njezin položaj nego li to biva kod mužkaraca. Ne ima dvojbe, da bismo upliv ove okolnosti još jasnije opazili, kad bi ovaj pojav promatrati mogli u savezu sa zadružnimi odnošaji; ja ne dvojim, da bi nas to promatranje dovelo do zaključka, kako se kriminalitet neudatih i udovica tim manje odaljuje od kriminaliteta udatih, čim više žene živu u odnošajih zadružnih.

Prelazeć na pojedine vrsti zločinstva ne nalazimo velikih razlika napram onim pojavom, što ih opazismo kod zločinstva u obće; navlastito se sudaraju u glavnom rezultati skupa I. s pojavi, što ih pogledom na pojedine stališe spomenuh glede zločinstva u obće.

Iz priklopljenoga priloga (pod br. VI.) moći će se razabrati, koliko se kod svakoga pojedinoga skupa odaljuju pojedini pojavi od obćih rezultata; ja ću ovdje samo napose spomenuti, koliko se kod svakoga pojedinoga skupa razlikuje kriminalitet pojedinih stališa u bivšem provincijalu i u bivšoj krajini, te zatim u užoj Hrvatskoj i Slavoniji. Od 10.000 žitelja kriminalno sposobnih bilo ih je osudjeno

Stalež	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užjoj Hrvatskoj	u Slavoniji
	kod skupa I.			
neoženjenih	43·6	53·6	38·7	64·3
neudatih	5·1	2·7	3·6	5·7
oženjenih	28·0	54·3	35·6	41·6
udatih	1·5	1·0	1·2	1·6
udovaca	21·5	27·1	20·2	29·0
udovica	2·2	1·5	1·6	2·5
	kod skupa II.			
neoženjenih	13·8	15·8	11·9	19·6
neudatih	1·03	0·9	1·0	1·0
oženjenih	16·4	18·5	15·5	20·2
udatih	0·6	0·6	0·7	0·6
udovaca	9·2	8·0	6·7	11·6
udovica	0·8	0·7	0·9	0·5
	kod skupa III.			
neoženjenih	0·4	0·5	0·6	0·2
neudatih	—	—	—	—
oženjenih	0 5	0·7	0·8	0·2
udatih	0 03	0·03	0·05	0·01
udovaca	0·2	0·6	0·05	0·02
udovica	0·03	—	0·03	—
	kod skupa IV.			
neoženjenih	0·3	0·4	0·3	0·1
neudatih	0·02	—	—	0·03
oženjenih	0·2	0·4	0·2	0·3
udatih	0·05	0·06	0·03	0·09
udovaca	0·4	0·2	0·2	0·6
udovica	0·07	—	—	0·2

Gore iztaknuta okolnost, da je u bivšoj krajini kriminalitet kod oženjenih veći nego li kod neoženjenih, ponavlja se u tom kraju kod svakoga skupa ~~zločinstva,~~ s tom ipak iznimkom, da je kod skupa IV. ravan kriminalitet jednih i drugih. Nu dok se kod zločinstva u obće ovaj pojav pokazuje samo u području sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga, te samo uslied toga i u cielom području bivše krajine: doznajemo potanjim promatranjem, kako se

kod zločinstva skupa II. taj isti pojav pokazuje i u obsegu sudbenoga stola petrinjskoga, novogradiškoga i zemunskoga, a kod zločinstva skupa IV. jedino u obsegu sudbenoga stola zemunskoga. Ove iznimke od obćeg pojava, koje opažamo u pojedinih krajevih domovine, nisu medjutim nipošto posljedicom upliva, kojim pojedini stalež djeluje na kriminalitet, već su to posljedice kriminaliteta pojedinih dobnih razreda. Već sam na drugom mjestu naglasio, kako je kod drugoga skupa zločinstva kriminalitet u najmladjoj dobi kriminalno sposobnoga žiteljstva napram ostalim dobnim razredom mnogo manji nego li kod skupa prvoga. Ovaj pojav, koji se iznimice i kod skupa I. pojavlja u obsegu sudbenoga stola gospićkoga i ogulinskoga, te koji je uslied toga povodom, da je ovdje u obće kriminalitet oženjenih veći od neoženjenih, razlogom je, da se kod skupa II. zločinstva u obće ponavlja ono, što opažamo u području spomenutih sudb. stolova. Samo tim dade se protumačiti: zašto je ne samo u bivšoj krajini, nego i u bivšem provincijalu, te napose u Slavoniji i u užoj Hrvatskoj, kod skupa II. kriminalitet veći kod oženjenih nego li kod neoženjenih. Ista ta okolnost protumačuje nam: zašto je i kod zločinstva skupa III. ne samo u bivšoj krajini nego i u negdanjem provincijalu kriminalitet oženjenih veći od kriminaliteta neoženjenih.

Pogledom na razliku udatih i neudatih opažamo kod prva tri skupa zločinstva i to u svih priedjelih domovine, s jedinom iznimkom područja ogulinskoga sudbenoga stola, isti pojav kao što kod zločinstva u obće, da je na ime kriminalitet neudatih veći od kriminaliteta udatih i od kriminaliteta udovica; samo kod skupa IV. nailazimo na protivan pojav, i to za čudo s razloga toga, jer se zločinstvo pometnuća i izloženja djeteta pokazuju *malo ne izključivo kod osoba udatih.* U cieloj Hrvatskoj i Slavoniji jedino je područje sudbenoga stola osiečkoga i vukovarskoga, gdje je bilo slučajeva ove vrsti zločinstva i kod neudatih ili kod udovica, i to u području vukovarskom kod udatih i kod udovica, a u području osiečkom kod sva tri stališa.

Pojav ovaj bitno se razlikuje od sličnih pojava kod ostalih naroda, gdje se poimence zločinstvo pometnuća i izloženje djeteta pojavljuje redovito kod neudatih i udovica, a samo iznimice kod osoba udatih. Okolnost ova ne samo da nas upućuje na jedan od znatnih razloga, s kojih je kod nas toli slab prirast žiteljstva, nego nam ujedno pokazuje put, gdje nam je tražiti uzroke ovomu pojavu. Ja ih ne mogu ovdje napose iztraživati, ali mi se čini, da

ih je dosta dobro označio vrli svećenik Mato *Ilijašević* u svojoj „Spomenici“. Mnoge od njegovih navoda potvrdjuju i gornji podatci, a napose okolnost onu, kako je ova vrst zločinstva razmjerno najviše razgranjena u bivšoj krajini, a napose u Slavoniji. Podpune slike ob ovoj vrsti zločinstva nije možno razviti, jer upravo kod zločinstva pometnuća najveći broj kažnjivih djela ostaje nepoznat

U najbližoj svezi s promatranjem zločinaca po staležu stoji razredba njihova *po obiteljskih odnošajih* (vidi prilog VII.) t. j. po okolnosti onoj, koja nam pokazuje: kolik je kriminalitet kod onoga diela žiteljstva, koji ne ima djece, a kolik kod onih, koji imadu djece. Nu jer kod popisa žiteljstva nisu odnosni odnošaji tako potanko izpitani, da bi se popisalo žiteljstvo i prema toj razlici, to mi ne preostaje drugo nego pokazati: koliko je odsudjenih zločinaca imalo djece a koliko nije.

Po računu sračunanom na temelju prosjeka od šest godina veći je broj onih zločinaca, koji imadu djece (51·6%) od broja onih, koji djece ne imaju. Nu od ovoga obćenitoga pravila postoji prije svega razlika pogledom na spol osudjenika, a zatim pogledom na pojedine krajeve.

Što se prije svega tiče ove posljednje okolnosti, to i u tom obziru kao što i u svih ostalih odnošajih kriminalne statistike postoji razlika s jedne strane medju bivšom krajinom i bivšim provincijalom, a s druge medju Slavonijom i Hrvatskom u užem smislu; obzirom pako na razliku spola opažamo druge pojave kod mužkoga a druge kod ženskoga spola, jer dok je u obće kod mužkoga spola mnogo veći postotak onih, koji su imali djece, vidimo, kako kod ženskoga spola pretežu one žene, koje ne imadu djece.

Pojav ovaj, što ga opažamo pogledom na ženski spol, redovit je u Hrvatskoj i Slavoniji, jedino je bivša gornja i banska krajina iznimkom od ovoga pravila, jer je ovdje veći postotak onih žena, koje su imale djecu. Premalen je medjutim broj žena osudjenih sbog zločinstva, te nije uslied toga možno potanje iztražiti okolnost ovu; nu toliko ipak stoji, da se i ovdje potvrdjuje pravilo: kako je osamljenost žene često puta povodom mnogomu zlu, a ljubav napram djeci da je kadra i najokoreliju dušu često puta odvratiti od zla.

Što se tiče mužkoga spola to već ima znatnih razlika medju pojedinimi krajevi domovine. Tako je u bivšem provincijalu veći postatak onih zločinaca, koji nisu imali djece, dočim u bivšoj krajini opažamo protivan pojav; isti slučaj postoji i u užoj Hrvatskoj

dočim je u Slavoniji veći broj onih, koji nisu imali djece. Od ukupnoga na ime broja mužkaraca osudjenih sbog zločinstva

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
imalo je djece	47·1 %	57·8 %	55·6 %	47·2 %
nije imalo djece	52·9 %	42·2 %	44·4 %	52·8 %

Prispodobimo li pojave, koje nam pokazuju ovi brojevi s kriminalitetom oženjenih odnosno udatih, dolazimo do zaključka, da se postotak onih zločinaca, koji su imali djece, ondje snizuje, gdje se udaljuje kriminalitet oženjenih od kriminaliteta neoženjenih. S toga razloga opažamo, kako je u području sudbenoga stola ogulinskoga, gospićkoga i petrinjskoga najveći postotak zločinaca, koji su imali djece, ali je ovdje i kriminalitet oženjenih stranom veći a stranom malo ne posve jednak kriminalitetu neoženjenih; s druge opet strane se vidi, kako je u području sudbenoga stola zagrebačkoga, vukovarskoga, novogradiškoga i požežkoga najveći postatak onih zločinaca, koji nisu imali djece, nu ovdje je opet kriminalitet oženjenih znatno, a gdjegdje i polovinom manji od kriminaliteta neoženjenih. Uzka sveza medju oba ova pojava nastaje ponajviše otuda, što se u službenih podatcih upisuje obiteljski stališ samo kod oženjenih i udovaca, dočim se neoženjeni ne razlikuju prema tomu, da li imadu djece ili ne. Uslied toga nije mi preostalo drugo nego sve neoženjene brojiti u kategoriju onih, koji ne imaju djece. Nu za prosudjivanje kriminalnih odnošaja ne valja ni jedno ni drugo, već bi trebalo u obće kod svih zločinaca, bez razlike jesu li oženjeni ili ne, bilježiti imadu li djece ili ne, te onda prema tomu za svaki stališ razlučiti postotak jednih i drugih, te ga prispodobiti s kriminalitetom pojedinoga stališa. Dok toga ne bude, dotle nije niti na temelju postojećih kriminalno statističkih podataka moći izvoditi valjanih zaključaka.

Veoma zanimiva točka na polju statistike kriminalne jest pitanje o kriminalitetu *pojedinih vjeroizpoviesti.* (Vidi prilog VIII.) Da se ovo pitanje uzmogne što temeljitije razpraviti, valja obzir uzeti s jedne strane relativnu kriminalnost pojedinih vjeroizpoviesti, t. j. omjer u kojem različite vjeroizpoviesti sudjeluju kod ukupnoga broja osudjenih zločinaca napram ukupnomu broju privrženika svake pojedine vjeroizpoviesti, a s druge strane intenzivnost kriminalnu t. j. omjer osudjenih zločinaca svake pojedine vjeroizpoviesti napram kriminalno sposobnom žiteljstvu dotične vjeroizpoviesti.

Da se uzmogne prosuditi relativni kriminalitet pojedinih vjeroizpoviesti, od potrebe je u obzir uzeti prije svega postotak, kojim pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod ukupnoga broja osudjenika, a zatim postotak, kojim je u pojedinih krajevih žiteljstvo u obće razdieljeno po vjeroizpoviestih.

Obzirom na prvu okolnost dolazimo na temelju prosjeka od šest godina do rezultata, koji nam pokazuje sliedeća skrižaljka:

Od 100 osoba osudjenih sbog zločinstva bilo ih je:

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	94·64	0·73	4·00	0·51	0·12
2. Varaždin	99·31	—	0·58	0·11	—
3. Bjelovar	67·71	—	31·84	0·36	0·09
4. Požega	41·18	0·70	56·67	0·19	1·26
5. Osiek	67·12	0·06	29·67	0·94	2·21
6. Vukovar	28·72	1·87	65·75	0·53	3·13
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**68·79**	**0·49**	**29·10**	**0·52**	**1·10**
7. Gospić	46·26	—	53·74	—	—
8. Ogulin	42·02	1·14	56·84	—	—
9. Petrinja	24·69	—	75·14	0·12	0·05
10. N. Gradiška	58·04	—	41·75	0·07	0·14
11. Vinkovci	65·96	0·12	30·51	0·90	2·51
12. Zemun	21·70	—	74·42	0·32	3·56
Bivša hrv.-slav. krajina	**40·55**	**0·25**	**58·13**	**0·21**	**0·86**
Hrvatska i Slavonija ukupno	56·01	0·38	42·24	0·37	1·00

Pogledom pako na okolnost drugu pruža nam potrebite podatke za obseg pojedinoga sudbenoga stola posljednji popis žiteljstva. Na temelju obračuna sračunanog po tih podatcih (vidi prilog I.) razdieljeno je žiteljstvo po vjeri u pojedinih krajevih domovine onako kako nam pokazuje sliedeća skrižaljka:

Razmjer žiteljstva po vjeroizpoviestih u postotcih.

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	97·61	0·07	1·51	0·66	0·15
2. Varaždin	99·26	0·01	0·14	0·56	0·03
3. Bjelovar	83·69	0·04	15·56	0·65	0·06
4. Požega	61·93	—	34·55	1·04	2·48
5. Osiek	75·64	0·01	20·09	2·06	2·20
6. Vukovar	41·22	2·32	50·86	1·18	4·42
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**83·78**	**0·26**	**14·02**	**0·93**	**1·01**
7. Gospić	45·50	—	54·50	—	—
8. Ogulin	49·85	4·76	45·35	0·03	0·01
9. Petrinja	37·30	—	62·52	0·06	0·02
10. N. Gradiška	65·64	—	34·00	0·27	0·09
11. Vinkovci . . , ...	88·69	0·02	8·56	0·96	1·77
12. Zemun	26·22	0·25	63·45	0·91	9·17
Bivša hrv.-slav krajina . . .	**49·54**	**1·07**	**47·30**	**0·35**	**1·74**
Hrvatska i Slavonija ukupno .	71·16	0·56	26·30	0·72	1·26

Prispodobimo li obe ove skrižaljke medjusobno, tada opažamo, da je razmjer, u kojem pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod zločinstva, dosta različit napram ukupnomu broju privrženika svake pojedine vjeroizpoviesti, jer da je kriminalna sklonost jednaka kod svih vjeroizpoviesti, tada bi naravskim načinom i brojevi u jednoj i drugoj skrižaljci morali biti jednako razredjeni. Nu čim toga ne ima, čim je ta razlika očevidna, treba na temelju gornjih skrižaljka pronaći izraz, koji će nam načinom konkretnim pokazati, u koliko pojedine vjeroizpoviesti u razmjeru jedna napram drugoj sudjeluju kod ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva. U tu svrhu valja nam se poslužiti slomkom, kojemu je brojnikom omjer, po kojem se po vjeroizpovjesti razredjuju osobe osudjene sbog zločinstva, a nazivnikom omjer, koji nam pokazuje, kako je žiteljstvo u tom pogledu razdieljeno.

Kad bi relativna kriminalnost svih vjeroizpoviesti bila jednaka, tada bi morao biti za sve vjeroizpoviesti jednak i exponent omjera medju brojem žiteljstva i medju brojem osudjenika svake pojedine vjeroizpoviesti. Uzmimo, da je taj exponent kod jednake relativne kriminalnosti i kod jednakog broja privrženika svake pojedine vjeroizpoviesti ravan 100. Nu jer je, kako nam gornje skrižaljke dokazuju, ta relativna kriminalnost različita, to je omjer, u kojem

sudjeluju pojedine vjeroizpoviesti napram broju svojih privrženika faktično onakav, kakav se ukazuje u sliedećoj skrižaljci.

Po prosjeku od šest godina (1877—1882) sudjeluje kod jednakog broja pripadnika pojedine vjeroizpovjesti mjesto 100 osoba kod zločinstva

u obsegu sudbenoga stola	rimo-katolika	grko-katolika	grčko-iztočnih	židova	ostalih
1. Zagreb	96·9	1042·8	264·9	77·3	80·0
2. Varaždin	100 05	0·0	414·3	19·5	0·0
3. Bjelovar	80·9	0·0	204·6	55·4	150·0
4. Požega	66·5	700·0	164 0	18·2	50·8
5. Osiek	88·7	600·0	147·6	45·6	100·0
6. Vukovar	69·6	80·6	129·2	44·9	70·8
Gradjanska Hrvatska i Slavonija	**82·1**	**188·5**	**207·5**	**55·9**	**108·9**
7. Gospić	101·7	—	98·6	—	—
8. Ogulin	84·3	23·9	125·3	0·0	0·0
9. Petrinja	66·2	—	120·2	200·0	250·0
10. N. Gradiška	88·4	—	121·5	25·9	155·5
11. Vinkovci	74·4	600·0	356·4	93·7	141·8
12. Zemun	82·7	0·0	117·3	35·1	38·8
Bivša hrv.-slav. krajina	**81·8**	**23·3**	**122·9**	**60·0**	**49·4**
Hrvatska i Slavonija ukupno	78·7	67·8	160·6	51·4	79·3

Kad bi u svakom području bio dosta velik ne samo broj privrženika pojedine vjeroizpoviesti, nego i absolutni broj osoba osudjenih sbog zločinstva: mogao bih na temelju gornjega obračuna predočiti dosta dobru sliku o relativnom sudjelovanju pojedinih vjeroizpoviesti kod počinjena zločinstva; nu samo je broj sljedbenika rimokatolike i grčko-iztočne vjeroizpoviesti (osim područja sudbenoga stola varaždinskoga) tako velik, da nam u tom pogledu dopušta prispodobu medju pojedinimi krajevi, dočim je broj ostalih vjeroizpoviesti tako neznatan, da ćemo se morati zadovoljiti samo s obćenitom prispodobom.

Uzmemo li u obzir cjelokupnu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, tada opažamo: kako je relativna kriminalnost žiteljstva najveća kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti, a najmanja kod Židova; medju oba ova extrema redaju se sljedbenici grčko-katoličke i rimo-katoličke vjeroizpoviesti, a zatim sljedbenici ostalih konfesija. Nu pogledom na iztaknutu okolnost ne bi bilo uputno u tom obziru medjusobno prispodabljati pojedina područja; ja ću razmotriti samo

relativnu kriminalnost rimokatolika i grčko-iztočnih. U tom pogledu opažamo prije svega, kako nijedan kraj domovine nije s drugim razmjeran; svagdje vidimo drugi razmjer, svagdje drugačiju razliku u relativnoj kriminalnosti jedne i druge vjeroizpoviesti. Jednakost opaža se samo u tom, što u svih priedjelih, osim područja sudbenoga stola gospićkoga, sljedbenici grčko-iztočne vjeroizpoviesti sudjeluju preko, a rimokatolici izpod one granice, koju postavismo za temelj gornjega obračuna, a to je jednakost u relativnoj kriminalnosti svih vjeroizpoviesti. Nije mi možno postaviti pravilo, kako se ova relativna kriminalnost jedne i druge vjeroizpoviesti razgranjuje s gledišta geografskog, jer je u nekih priedjelih broj privrženika vjere grčko-iztočne odviš malen, te ne bi bilo uputno na temelju tih pojava izvoditi posebna kakova pravila, dokazuje to relativna kriminalnost sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti u području sudbenoga stola varaždinskoga, zagrebačkoga, vinkovačkoga a donekle i bjelovarskoga te osiečkoga. Nu motreć priedjele one, gdje su sljedbenici vjeroizpoviesti grčko-iztočne brojem svojim ili jednaki ili jači od sljedbenika vjeroizpoviesti rimo-katoličke, svagdje opažamo, kako je relativna kriminalnost sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti znatno veća od sljedbenika vjere rimokatoličke; ta razlika iznosi u području sudb. stola petrinjskoga i vukovarskoga preko 80, a zemunskoga i ogulinskoga preko 40%; jedino je u području sudb. stola gospićkoga taj kriminalitet malo ne posve jednak, dapače on je kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti za 30% manji nego li kod rimokatolika.

Do sličnih rezultata dolazimo i onda, kad promotrimo *intenzivnost* kriminalnu pojedinih vjeroizpoviesti. Da ovu okolnost točno prosudimo, morali bi znati, kako je razdieljeno žiteljstvo kraljevine Hrvatske i Slavonije po dobi u savezu sa sljedbenici pojedine vjeroizpoviesti; nu jer kod posljednjega popisa žiteljstva popisna gradja nije izradjena u ovom pravcu, to nam ne preostaje drugo nego kriminalno sposobno žiteljstvo svake pojedine vjeroizpoviesti obračunati tako, da uzmemo, da svaka vjeroizpoviest od ukupnoga broja svojih sljedbenika ima toliko kriminalno sposobnih, t. j. toliko članova preko navršene 14. godine života, koliko postotaka kriminalno sposobnoga žiteljstva ima u obće cjelokupno stanovničtvo Hrvatske i Slavonije.

Učinimo li to, tada vidimo, da je intenzivnost kriminalna t. j. kriminalitet žiteljstva, prilično jednaka kod rimokatolika, grčko-katolika te privrženika ostalih vjeroizpoviesti, razlike bo u cjelosti

nisu velike, dočim je kod sljedbenika vjere grčko-iztočne ta intenzivnost najveća, a kod Židova najmanja.

Prispodobimo li medjusobno kriminalitét sljedbenika rimokatoličke i grčko-iztočne vjeroizpoviesti, to vidimo, kako se pojedini krajevi domovine redaju sliedećim redom: od 10.000 kriminalno sposobnih žitelja pojedine vjeroizpoviesti bilo ih je odsudjeno sbog zločinstva u području sudbenoga stola:

kod rimo-katolika			kod grčko-iztočnih		
1.	Varaždin	12·7	1.	Gospić	31·1
2.	Zagreb	19·0	2.	Zemun	35·4
3.	Bjelovar	21·2	3.	Vukovar	40·3
4.	Vukovar	21·7	4.	Ogulin	46·2
5.	Vinkovci	23·8	5.	Varaždin	51·0
6.	Zemun	24·9	6.	Zagreb	51·7
7.	Požega	29·6	7.	Bjelovar	53·7
8.	Ogulin	31·1	8.	N. Gradiška	55·2
9.	Gospić	32·0	9.	Osiek	57·3
10.	Petrinja	32·8	10.	Petrinja	59·6
11.	Osiek	34·3	11.	Požega	72·9
12.	N. Gradiška	39·8	12.	Vinkovci	114·1

Već na prvi mah opažamo u kriminalitetu jedne i druge vjeroizpovjesti dosta znatnih razlika medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom s jedne, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom s druge strane. Sračunamo li pako napose kriminalitet za svaki pojedini dio domovine, tada vidimo, da je od 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva pojedine vjeroizpoviesti bilo osudjeno zločinaca:

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod rimokatolika	20·9	29·6	20·5	29·3
kod grčko-iztočnih	52·3	46·2	47·3	49·8

Na temelju ovih podataka moramo zaključiti, da je u svih priedjelih domovine, s jedinom iznimkom sudbenoga stola gospićkoga, kriminalitet sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti znatno veći od kriminaliteta sljedbenika rimokatoličke vjeroizpovjesti; da je napose kriminalitet rimokatolika veći u bivšoj krajini i u Slavoniji nego li u bivšem provincijalu odnosnó u užoj Hrvatskoj; da je i kod sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti u Slavoniji kriminalitet veći nego li u užoj Hrvatskoj; ali da je u bivšoj krajini krimi-

nalitet sljedbenika ove vjeroizpovjesti manji od kriminaliteta istih sljedbenika u bivšem provincijalu. Mnogomu će se već na prvi mah čudnovatom činiti ova posljednja okolnost, s kojom u svezi stoji i razmjer samoga žiteljstva po vjeroizpoviesti, jer opažamo kako je, osim područja sudbenoga stola petrinjskoga, u svakom drugom priedjelu, gdje žiteljstvo grčko-iztočne vjeroizpoviesti sačinjava oko polovine ili više žiteljstva, kriminalitet sljedbenika ove vjeroizpoviesti manji nego li u onih priedjelih, gdje je to žiteljstvo napram sljedbenikom ostalih vjeroizpoviesti zastupano u slabijoj mjeri. Nu uzmemo li na um, kako se je za posljednjih petnaest godina u nas razvijala miena žiteljstva, imenito s razloga vanjskih, lako ćemo si protumačiti ovaj pojav. Tko razgleda razpravu predstojnika hrv. statističkoga ureda Milovana Zoričića o rezultatih posljednjega popisa žiteljstva, taj će se uvjeriti, kako je imenito u nekih krajevih, a napose u gornjoj krajini, na rezultate popisa bilo od upliva s jedne strane ono žiteljstvo, koje se za vrieme popisa nije nalazilo u zavičaju, s druge strane broj odsutnika izvan granica Hrvatske i Slavonije, a napokon količina onih, koji se konačno iz domovine izseliše. Najveći kontingenat onih prvih dala je gornja krajina, a broj izseljenika osobito je znamenit u Sriemu i u gornjoj krajini, dakle upravo u priedjelih onih, gdje je žiteljstvo grčko-iztočne vjeroizpoviesti najjače zastupano. Ne ima s toga dvojbe, da se je izselilo većinom žiteljstvo ove vjeroizpoviesti; u tom nas podkrjepljuje imenito okolnost ona, što se iz Sriema ljudi većinom sele u kraljevinu Srbiju, a oni iz gornje krajine u Bosnu.

Tko pako znade, da se nikada ne izseljuje najbolji dio žiteljstva, taj će u svih ovih okolnostih moći naći put, koji će ga dovesti do uzroka, s kojega je kriminalitet sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti manji u onih krajevih, gdje sljedbenici ove vjeroizpoviesti sačinjavaju oko polovice cieloga žiteljstva. Tu imamo tražiti razlog, zašto u bivšoj krajini kod grčko-iztočnih kriminalitet iznosi 46·2 a u bivšem provincijalu 52·3 na 10.000 kriminalno sposobnih.

Ja se s razloga, koje mi ne treba ovdje napose spominjati, ne ću upuštati u potanje razmatranje kriminalnih odnošajah sljedbenika pojedinih vjeroizpoviesti; toliko ću ipak samo naglasiti, da kod upliva na veći ili manji kriminalitet pojedinih vjeroizpoviesti ne valja u obzir uzeti samo dotičnu vjeroizpoviest, nego da će svaki nepristran motrilac morati uvažiti i druge okolnosti, imenito pako odnošaje narodnosti te u obće socijalno i gospodarstveno stanje sljedbenika svake pojedine vjeroizpoviesti.

Što se tiče razmjera, u kojem sljedbenici pojedine vjeroizpoviesti sudjeluju kod pojedinih vrsti zločinstva, neka služi sliedeći obračun. Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva svake pojedine vjeroizpovjesti bilo je osudjeno sbog zločinstva kod skupa:

	I.	II.	III.	IV.
rimokatolika	68·9%	29·6%	0·9%	0·5%
grko-katolika	58·0%	37·0%	1·4%	3 6%
grčko-iztočnih	72·9%	25·6%	0 9%	0.5%
Židova	84·4%	12·6%	3·0%	0·0%
ostalih	65·9%	32·4%	0·5%	1 1%

Kod svake pojedine vjeroizpoviesti osudjeno je doduše najviše osoba sbog zločinstva počinjenih s pohlepe za dobi kom, nu prema ukupnomu broju osoba osudjenih od svake pojedine vjeroizpoviesti ipak je taj razmjer veoma različit. Jer dok je od ukupnoga broja osudjenih Židova njih $^7/_8$, a od sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpovjesti nešto preko $^6/_8$ bilo osudjeno sbog zločinstva prvoga skupa, osudjeno je sbog zločinstva iste vrsti od katolika $^7/_{10}$, od ostalih vjeroizpoviesti $^2/_3$, a od grko-katolika najmanje, na ime $^3/_5$. Napose pako sudieluju najviše kod zločinstva kradje sljedbenici grčko-iztočne vjeroizpoviesti (67·7%), zatim rimokatolici (63·4%), sljedbenici ostalih vjeroizpoviesti (59·5%), grko-katolici (50%) i napokon Židovi (45·9%). Što se tiče zločinstva prievare, to se ono najviše iztiče kod Židova, jer ih je od ukupnoga broja osudjenih bilo osudjeno sbog ovoga zločinstva 27·4%, dočim je kod ostalih vjeroizpoviesti taj postotak razmjerno dosta malen, tako kod grko-katolika 4·3%, kod grčko-iztočnih 3·8%, kod rimokatolika 3·4, a kod ostalih vjeroizpoviesti 2%. Zločinstva drugoga skupa, a medju njim zločinstvo težke tjelesne ozlede, najviše se iztiču kod grko-katolika i sljedbenika ostalih vjeroizpoviesti, a najmanje kod Židova.

Tako je od ukupnoga broja osudjenih sljedbenika pojedine vjeroizpoviesti bilo osudjeno sbog

	težke tjelesne ozlede	umorstva	ubojstva	javnog nasilja
kod rimo-katolika	18·1%	1·1%	2·4%	6·7%
„ grko-katolika	29·7%	0·0%	0·7%	2·2%
„ grčko-iztočnih	14·1%	1·3%	2·6%	6·0%
„ židova	6·6%	0·0%	0·0%	3·0%
„ ostalih	22·9%	1·9%	1·4%	0·5%

Što se tiče ostalih vrstih zločinstva, zanimiv je pojav taj, da je kod rimokatolika i sljedbenika grčko-iztočne vjeroizpoviesti jednak postotak, kojim oni sudjeluju kod zločinstva trećega i četvrtoga skupa; nu ova jednakost ne ovlaštuje nas još ni malo na zaključak, da je obzirom na ove vrsti zločinstva i kriminalitet jednak kod sljedbenika jedne i druge vjeroizpoviesti.

Na ostale odnošaje osoba osudjenih sbog zločinstva biti će prilike osvrnuti se u drugoj razpravi.

VII.

Nisu bez razloga statistički kongresi, počam od parižkoga pa sve do peštanskoga, živo naglasivali, kako treba jedanput valjano urediti tako zvanu statistiku *priupadnika;* mislilo se je naime punim pravom, da će ova grana statistike, bude li valjano uredjena, biti ne samo znamenitim pomagalom za studija psyhologična i za prosudjivanje moralnih odnošaja narodnoga života, nego i podlogom za organizaciju kazniona, jer da se uz pripomoć njezinu mjeriti može uspjeh što ga ima kaznena pravna represija. Pak ipak uza sve to ova je grana kriminalne statistike tako nepodpuna, da jedva u obće doznajemo samo broj onih, koji su jedan ili više puta kaznjeni sbog kažnjivoga djela, te da smo uz to možebiti kadri razabrati još i razliku njihovu po spolu. Sve drugo ostaje nam tajnom; premda bi od velike koristi bilo n. pr. znati: kako se ti priupadnici redaju po dobi, po zvanju i zanimanju, po obrazovanosti, po obiteljskom stanju; koliko puta su već bili kaznjeni te sbog kojih kaznjivih čina. Imenito bi ovu posljednju okolnost valjalo potanje iztražiti; jer nije svejedno po moralnu vriednost žiteljstva, jesu li oni, koji opetovano povriedište pravni red, već kaznjeni bili sbog kojega kaznjivoga čina u obće ili sbog kaznjivoga djela iste vrsti. Drugčije ćemo suditi onoga tata, koji je već jedanput bio osudjen sbog kradnje, a drugčije onoga, koga osudiše sbog strke, javnoga nasilja, težke tjelesne ozlede, ili drugoga kojega zločinstva.

Zločinci od navade biti će pravo rekuć samo oni, koji opetovano počiniše kaznjivo djelo iste vrsti: samo takovo djelo objedjuje naš

kazneni zakon priupadničtvom; te su uslied toga priupadnici u pravom smislu samo oni, koji bijahu već kaznjeni radi *jednakoga,* ili, kako zakon veli, *istoga* kaznjivoga djela. Podatci, koji su mi pri ruci, ne dopuštaju, da taj pojam stegnem na tako uzke granice; ja ću taj pojam uzeti u širjem obsegu, te razmotriti, kako se redaju zločinci prema tomu, da li su u obće već bili kaznjeni bilo sbog zločinstva u obće, bilo sbog kaznjivoga djela manje vrsti. (Vidi prilog IX. a) i b).)

Od ukupnoga broja osoba osudjenih prosjekom svake godine sbog zločinstva nije ih bilo kaznjeno niti jedan put sbog djela kaznjivoga po zakonu kaznenom 2461·1 t. j. 68·3%, dočim ih je bilo već kaznjeno budi jedan budi više puta 1143·2 t. j. 31·7%; napose pako bilo je u negdanjem provincijalu 1365·9 t. j. 69·2%, a u bivšoj krajini 1095·2 t. j. 67·1% takovih, koji još nikada ne bijahu kaznjeni, dočim je u najprije spomenutom dielu domovine u svemu bilo 606 9 t. j. 30·8%, a u bivšoj krajini 536·3 t. j. 32·9% takovih, koji su već jedan ili više put došli u sukob sa zakonom kaznenim, te sbog toga kaznjeni bili. Akoprem na temelju ovih podataka niti jedna trećina svih onih, koji su kaznjeni sbog zločinstva, ne spada u red tako zvanih priupadnika, ipak mi je potvrditi, da je taj broj znatan, a što je još gore, broj tih priupadnika raste sve to više uzprkos tomu, što je trošak za uzdržavanje i ustrojstvo kazniona sve to veći. Za dokaz tomu navodim, da je u razdobju od g. 1863. do konca godine 1876. u negdanjem provincijalu, ne uračunav simo županije bjelovarske, prosjekom svake godine izmedju ukupnoga broja osudjenih zločinaca bilo 75·12% takovih, *koji još nisu niti jedanput bili osudjeni sbog kaznjivoga djela,* dočim se je u razdobju od g. 1877—1882 taj broj smanjio na 69%. Isti pojav opažamo i onda, ako u obzir. uzmemo županiju bjelovarsku i bivšu Krajinu. U razdobju od g. 1872—1876 bilo je u negdanjem provincijalu, uračunav županiju bjelovarsku, izmedju ukupnoga broja osudjenih zločinaca takovih, *koji još nijedan put nisu bili po sudu osudjeni* prosjekom na godinu 73·2%; dakle više nego li u razdobju od god. 1877—1882 za 4%; u bivšoj pako Krajini iznosi ta razlika 2·58%, t. j. 69·68% u razdobju 1873—1876, napram 67·1% u razdobju 1877—1882. Na temelju ovih podataka nije se izpunila nada onih[1], koji su sudeć po osobnih odnošajih kaznjenika lepoglavske kaznione pouzdano očekivali, da su se i u cieloj zemlji u tom pogledu popravile okol-

[1] Vidi *Tauffer* „Die Erfolge des progressiven Strafvollzuges“ str. 51.

nosti; žalibože da gornji podatci odviše jasno govore u prilog one tvrdnje, koju je vrli svećenik *Ilijašević* u svojoj „*Spomenici*“ izrekao veleć, da se danomice pomnožava broj zločinaca od običaja. Ja priznajem, da su ovomu nepovoljnomu pojavu u velike krive sve one okolnosti, koje u obće uplivaju na prirast zločinstva, nu ne mogu zatajiti istine, da u tom pogledu u velike odlučuje sustav naših kazniona, iz kojih često puta zločinci ne samo da ne izlaze bolji već naproti gorji nego li su bili kad su u nju došli. „Kaznìona sa skupnim zatvorom, u kojoj se najbolji s najgorjim družiti može, jest u podpunom smislu tatska učiona, gdje se zloća poput epidemičke bolesti širi.“ Ovako se je u svojoj „*Spomenici*“ izjavio vrli svećenik *Ilijašević* na temelju više-godišnjega izkustva, što si ga je stekao kao duhovnik u kaznioni lepoglavskoj. Ovu njegovu izjavu potvrdjuju i gornji podatci. Ne mislim ovim nipošto osuditi kaznione lepoglavske, koja je godine 1877. na ovo organizirana, te u kojoj je uveden tako zvani progresivni sustav prema sistemu irskomu, jer ponajprije valja uzeti u obzir, da se u ovu kaznionu šalju samo oni zločinci, koji su osudjeni na tamnicu preko jedne godine dana, a zatim, da je izvršba kazni pogledom na svoj uspjeh, u koliko se tiče popravka kaznjenika, vrlo malo mogla uticati na one podatke, koji su podlogom mojemu razmatranju. Nu kako priznaje *Ilijašević* u svojoj „Spomenici,“ biti će i u Lepoglavi od potrebe koješta još preurediti, da uspjesi ove kaznione pogledom na popravak kaznjenika budu još uspješniji. Glavno medjutim leglo zločinaca u obće, a priupadnika napose, jesu uze kod naših sudbenih stolova, o kojih bi znali mnogo pripoviedati oni, koji su imali prilike proučiti uredbu njihovu. Tu su u zatveru pomiešani sa zločinci od običaja sa skitalicami, varalicami preljubnici itd. ljudi, kojim možda nije srce pokvareno, već koji su, da blago reknem, uslied nesretnoga slučaja došli u zatvor; tu zajedno dane borave neizkusni mladići s prevejanimi lopovi i nevaljanci. Takovo družtvo kadro je izčupati svaku klicu i onog dobra, što ga možebiti krije srce takovoga nesretnika; tu o popravku govora ne ima.

Kad bi kojom srećom i u statistici kriminalnoj bio uveden sustav popisnica, dala bi se ova okolnost podpuno dokazati; jer bi tada sve osudjene zločince mogli razrediti u skupove i prema vrsti kaznjivih čina, sbog kojih bijahu prije osudjeni, i prema mjestu, gdje su uslied prijašnje osude svoju kazan pretrpjeli. Nu kad toga ne ima, ja ću nastojati na temelju onih podataka, koji su mi pri ruci, barem donekle opravdati gornju izjavu. Gradja statistička,

koju sam obradio za ovu razpravu, dieli zločince prema prijašnjem životu u četiri skupa, i to u takove: 1. koji još nisu nikada bili po sudu kaznenom osudjeni; 2. koji su jedan ili više puta bili osudjeni bilo sbog prestupka bilo sbog prekršaja; 3. koji su jedanput bili već osudjeni sbog zločinstva; i 4. koji su više puta bili osudjeni sbog zločinstva.

Razmotrimo li sada zločince prema tim razredom, to ih je u razdobju našega promatranja prosjekom na godinu u postotcih spadalo

u razred	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	ukupno u Hrvatskoj i Slavoniji
1.	69·2%	67·1%	68·3%
2.	13·1%	19·1%	15·7%
3.	11·8%	9·8%	10·9%
4.	5·9%	4·0%	5·1%

Kako nas ovi brojevi uvjeravaju, to je najveći dio priupadnika, malo ne polovina njih, t. j 49·6% bio već kaznjen sbog prestupka ili prekršaja, te je prema sada postojećem kaznioničkom sustavu bio u zatvoru sudova prve molbe; od one pako druge polovine bio je takodjer znatan dio koje u posebnih krajiških kaznionah (Glini, Gospiću itd.), koje opet u uzah sudbenih stolova. Ja ne bih mogao točno navesti, kolik je taj broj; ali ne ću pogriešiti, ako reknem, da ih je bilo sigurno polovina, te možemo zato mirne duše tvrditi, da je od svih priupadnika najmanje njih dvie trećine već jedanput pretrpjelo kazan u zatvorih, koji se punim pravom nazivlju leglom svakoga zla. Uslied toga naravna je stvar, da raste postotak svih priupadnika, a imenito onih, koji su bili vać jedanput kaznjeni sbog prestupka ili prekršaja.

Da je tomu u istinu tako, potvrdjuje okolnost ona, što je u negdanjoj provincijalnoj Hrvatskoj i Slavoniji, ne uzev u račun županije bjelovarske, bilo prosjekom na godinu od svih osudjenih zločinaca

	u razredu: 1.	2.	3.	4.
za razdobja 1863—1876	75·12%	10·65%	9·97%	4·26%
„ 1877—1882	69·00%	13·30%	11·80%	5·90%

I razlika medju bivšim provincijalom te negdanjom krajinom upućuje nas oč to na uspjeh, kojim kaznione djeluju na kaznjenike. Ako već uze kod sudbenih stolova negdanjega provincijala ne odgovaraju ni najprimitivnijim zahtjevom kaznione, to glede kra-

jiških kazniona ova tvrdnja u još većoj mjeri vriedi; tu niti je bilo kakova sustava niti kakove radnje za kaznjenike, koji su bez ikakova ćudoredna odgoja i ikakova posla tratili dane. Nije dakle čudo, da te nesretnike kazna, ako nije već mogla zastrašiti, nije bila za stalno kadra ni popraviti. To i jest jedan od razloga, zašto u krajini nalazimo veći broj priupadnika nego li u negdanjem provincijalu, dapače ne imaju posve krivo oni, koji vele, da su te krajiške kaznione donekle uplivale i na bivši provincijal, jer su se sve do reorganizacije kaznione lepoglavske (1877) i iz njegdanjega provincijala oni kaznjenici, koji su bili osudjeni na kazan tamnice preko 10 godina, slali stranom u ugarsku kaznionu u Ilavi, stranom u kaznione krajiške.

Nisu medjutim kaznione jedine, koje su od upliva na to, da li broj priupadnika raste ili pada: mnogo toga visi o značaju samoga naroda, mnogo o razvitku ćudi njegove, o vrlini srca i duše, o uzgoju moralnom, ob odnošajih gospodarstvenih, te u obće o svem onom, što je kadro djelovati na kriminalne odnošaje žiteljstva. Uslied toga biva, da u jednoj te istoj zemlji, u obsegu jednoga te istoga kaznioničkoga sustava ipak u različitih krajevih postoji različit omjer priupadnika Na onoga, u kom moralno čuvstvo nije posve utrnulo, komu ćud nije podivljala a srce se ne izkvarilo, mnogo će odlučnije uplivati kazan zatvora nego li kod onih, koji su protivnih svojstava. Tu nam valja takodjer tražiti razlog, zašto je u krajini broj priupadnika veći nego li u negdanjem provincijalu, a u Slavoniji manji postotak onih, koji su prvi put pali u ruke pravde.

Prispodobimo li imenito Slavoniju s Hrvatskom užom, tada opažamo, da je od ukupnoga broja osudjenih zločinaca bio prosjekom svake godine sliedeći broj postotaka

	u razredu:			
	1.	2.	3.	4.
u Hrvatskoj	69·5%	15·9%	10·1%	4·5%
u Slavoniji	66·6%	15·5%	12·0%	5·9%

Samo kod onih zločinaca, koji su već bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja, nešto je veći postotak u užoj Hrvatskoj, dočim je u Slavoniji razmjerno veći broj onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog zločinstva. Ovaj primjer bivše krajine i Slavonije ovlaštuje nas na zaključak, da je broj priupadnika ondje veći, gdje je kriminalnost žiteljstva veća. Uvjeravaju nas o tom i sliedeći podatci, koji nam pokazuju, da je od ukupnoga

broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo priupadnika u obsegu sudb. stola:

1.	Gospić	22·5%	5.	Vukovar	30·5%	9.	Požega	34·0%
2.	Vinkovci	25·7%	6.	Varaždin	32·3%	10.	Zemun	35·7%
3.	Zagreb	27.7 %	7.	Osiek	32·6%	11.	Petrinja	36·4%
4.	Bjelovar	29·9%	8.	Ogulin	33·4%	12.	N. Gradiška	50·0%

Sravnimo li gore navedene podatke s onimi o kriminalitetu žiteljstva (vidi prilog III.): tada ćemo morati priznati, da je u obće broj priupadnika veći u obsegu onih sudbenih stolova, gdje je i kriminalitet žiteljstva veći; zato i vidimo, kako se sudbeni stolovi N. Gradiška, Petrinja i Požega odlikuju najvećim brojem priupadnika. Iznimku nam neku pokazuje obseg sudbenoga stola varaždinskoga, i gospićkoga, jer dok je kriminalitet žiteljstva najpovoljniji u obsegu varaždinskoga sudbenoga stola, odlikuje se gospićki sudbeni stol najmanjim brojem priupadnika, a varaždinski zauzimlje istom šesto mjesto u broju sudbenih stolova. S druge opet strane opažamo, kako vinkovački sudbeni stol pokraj gospićkoga glede priupadnika zauzimlje najpovoljnije mjesto, dočim mu u pogledu kriminaliteta pripada mjesto sedmo; a napokon je sudbeni stol zemunski obzirom na kriminalitet na sedmom a glede priupadničtva na desetom mjestu. Na temelju podataka, koji su mi pri ruci, ne mogu pravo razabrati razlog gornjim iznimkam, napose pako ne mogu proniknuti u povod, s kojega je toliko priupadnika u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga, gdje su inače kriminalni odnošaji povoljniji nego li u ijednomu kraju Hrvatske. Ove nam okolnosti ne može razjasniti ni razmjer priupadnika kod pojedinih vrstih zločinstva. Od ukupnoga broja zločinaca osudjenih sbog pojedinih vrstih zločinstva bilo je priupadnika u obsegu sudbenoga stola:

U skupu I.

1.	Gospić	25·8%	5.	Bjelovar	34·4%	9.	Varaždin	39·1%
2.	Vinkovci	26·1%	6.	Osiek	34·7%	10.	Petrinja	39·6%
3.	Zagreb	31·6%	7	Ogulin	36·4%	11.	Zemun	40·1%
4.	Vukovar	32·3%	8.	Požega	37·3%	12.	N. Gradiška	50·4%

U skupu II.

1.	Gospić	15·8%	5.	Požega	23·9%	9.	Osiek	27·7%
2.	Zagreb	18·8%	6.	Varaždin	24·0%	10.	Zemun	27·7%
3.	Ogulin	20·2%	7	Vinkovci	24·1%	11.	Petrinja	28·1%
4.	Bjelovar	20·1%	8.	Vukovar	26·6%	12.	N. Gradiška	49·2%

U skupu III.

1. Požega —	5. Vinkovci 10·0%	9. Vukovar 27·2%
2. Ogulin —	6. Varaždin 12·7%	10. Petrinja 29·9%
3. Zagreb 8·5%	7. Bjelovar 14·7%	11. Zemun 50·0%
4. Gospić 9·4%	8. Osiek 27·2%	11. N. Gradiška — nije bilo u ovom skupu niti jednoga zločinca.

U skupu IV.

1. Gospić —	5. Vinkovci 14·3%	9. Zagreb 43·5%
2. Petrinja 5·7%	6. Zemun 16·7%	10. Požega 45·4%
3. Ogulin 12·5%	7. Osiek 35·4%	11. Vukovar 90·0%
4. N. Gradiška 12·5%	8. Varaždin 38·6%	12. Bjelovar — nije bilo u ovom skupu niti jednoga zločinca.

Stegnemo li ove podatke u jedno, tada dolazimo do zaključka, da je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva bilo priupadnika:

u skupu	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	34·3%	35·7%	35·0%
II.	23·5%	25·2%	25·0%
III.	13·2%	22·0%	17·1%
IV.	39·0%	9·4%	26·2%

Najveći broj postotaka priupadnika nalazimo kod zločinstva skupa I. t. j. kod onih, koji su počinjeni s pohlepe za dobitkom, i to bez sumnje sbog zločinstva kradje. Obća je tužba, da se tati od običaja množe; zna se, da kradja najlaglje prelazi u običaj, a onaj, koji jedanput zagrezne u takovo kaznjivo djelo, da se samo uz osobita sredstva i osobitu moralnu svoju snagu popravlja. Ta obće je poznato, a rekao je i Quetelet u svom djelu o čovjeku, da se sklonost na kradnju u čovjeku najpriju pojavlja, te da ga ona prati tečajem čitavoga njegovoga života. Ova okolnost, imenito ako joj se pridruže još i druge prilike, upravo čini, da su tati od običaja češći od drugih zločinaca od običaja. Nu kao što tati od običaja ne ostaju kod kradnje, već s vremenom zalaze i u druga zločinstva: tako se dogadja i protivno. Valjana kriminalna statistika morala bi izpitivati i ove okolnosti, jer su za prosudjivanje priupadničtva od malene vriednosti svi podatci, dok ne znamo za kaznjiva djela, sbog kojih su dotičnici već bili osudjeni, za kazne, koje im je valjalo pretrpjeti, za kaznione, u kojih su bili zatvoreni, te napokon

za to, po koji put su dotičnici već kaznjeni sbog kaznjivih djela. Svega toga ne ima u naših podatcih, pak zato niti se dade za pojedine krajeve točno prosuditi sveza izmedju priupadničtva i kriminaliteta u obće, niti potanko razložiti razlika u priupadničtvu obzirom na pojedine vrsti zločinstva. Svakako bi bilo ne samo zanimivo nego i vrlo poučno, doznati, zašto je n. pr. u Gospiću broj priupadnika toli malen, a u N. Gradiški toli ogroman; sustav kaznione ovdje ne će biti od odlučna upliva, jer su kaznione, u koje su se većim dielom slali kaznjenici jednoga i drugoga sudbenoga stola, osnovane na istoj podlozi — t. j. bez ikakova sustava; pa ipak koja razlika medju priupadnici u jednom i drugom kraju! To isto, ako ne u još većoj mjeri, vriedi i onda, prispodobimo li vinkovački sudbeni stol s novogradiškim; jer dok svakako priznati moramo, da se u karakteru i u načinu života razlikuje žiteljstvo Like i Krbave od žiteljstva novogradiškoga okružja, ne će za stalno biti tolike razlike medju ovim žiteljstvom i onim, koje stanuje u okružju vinkovačkom; pa ipak ovdje ne ima ni punih 26% a ondje 50% priupadnika. Ja držim, da će biti od potrebe ovu okolnost potanje izpitati, jer će se samo tako moći riešiti pitanje: na koliko veći ili manji broj priupadnika visi o sustavu kaznionа, a koliko o karakteru naroda i drugih okolnostih; nu to se učiniti ne će moći, doklegod se nepromieni sustav, kojim se sabiru kriminalno statistički podatci. S istoga razloga ne možemo dati nikakove važnosti ni gore iztaknutoj razdielbi priupadnika prema pojedinim skupovom zločinstva, najpače nije smjeti procieniti podatke skupa III. i IV. ni zato, jer je broj zločinaca osudjenih u tom skupu premalen, a da bi se obzirom na priupadničtvo mogli izvesti stalni kakovi zaključci. Ja sam ih medjutim priobćio samo zato, da mi razprava ne bude nepodpuna.

Promatrajuć potanje priupadnike pružaju nam u ostalom i naši podatci barem jedan momenat, s kojega donekle prosuditi možemo pokvarenost njihova srca i naviku njihovu na kaznjiva djela, a to je okolnost ona, da li su već bili osudjeni sbog manjih ili većih kaznjivih čina. Svakako ćemo morati zaključit i na veću pokvarenost i na slabiji uspjeh već pretrpljene kazne ondje, gdje bude veći postotak onih, koji su već jedan ili više puta bili osudjeni sbog zločinstva. Po naših podatcih redaju se priupadnici po svom prijašnjem životu tako, da ih je od ukupnoga broja bilo

u razredu	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
2.	42·6%	58·0%	49·6%
3.	38·3%	29·8%	34·3%
4.	19·1%	12·2%	16·1%

Malo ne polovina svih priupadnika bila je dakle već kaznjena sbog prestupka ili prekršaja, dočim je druga, i to veća, polovica pretrpjela kazan jedan ili više puta sbog zločinstva. U tom pogledu mnogo je povoljniji položaj krajiških priupadnika, jer je postotak treće i četvrte kategorije za preko 15% manji nego li u bivšem provincijalu; dok naime u bivšoj krajini medju priupadnici ima 42% takovih, koji su već sudjeni bili sbog zločinstva, iznosi taj postotak u bivšem provincijalu 57·4. Očito je usljed toga, da prevaga, koju u bivšoj krajini nalazimo kod priupadnika napram bivšem provincijalu, nastaje poglavito uslied većega postotka onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja. I doista taj je broj u bivšoj krajini ne samo relativno nego i absolutno veći nego li u negdanjem provincijalu, jer dok je ovdje takovih priupadnika bilo prosjekom na godinu 256·6, bilo ih je u bivšoj krajini 311·1. Ovaj razmjerno povoljan pojav za bivšu krajinu nastaje ne samo od tuda, što u obsegu sudbenih stolova gospićkoga, ogulinskoga i slunjskoga broj priupadnika prvoga razreda nadmašuje dvie trećine svih priupadnika, dočim nigdje drugdje ne dosiže niti polovine, nego i s toga, jer i ostali krajiški sudbeni stolovi u tom nadkriljuju sve provincijalne sudove osim varaždinskoga.

Razabire se to najjasnije iz sliedećih podataka, koji nam pokazuju, da je od ukupnoga broja priupadnika bilo u u obsegu sudb. stola

	u razredu: 2.	3.	4.
1. Gospić	75·5 %	21·0 %	3·5 %
2. Ogulin	72·8 „	22·1 „	5·1 „
3. N. Gradiška	68·1 „	22·6 „	9·2 „
4. Varaždin	48·3 „	37·9 „	14·8 „
5· Petrinja	47·3 „	37·8 „	14·8 „
6. Zemun	45·4 „	35·6 „	19·0 „
7. Vinkovci	44.7 „	33·9 „	22·3 „
8. Zagreb	42·9 „	37·2 „	19·9 „
9. Požega	42·3 „	35·6 „	22·1 „
10. Vukovar	42·2 „	39·4 „	18·4 „
11. Osiek	42·0 „	41·8 „	16·2 „
12. Bjelovar	39·1 „	39·9 „	21·0 „

Prispodobimo li ove podatke s onimi o priupadnicih u obće, vidjeti ćemo, da medju njimi ne ima nikakova saveza; jer premda je n. pr. u obsegu gradiškoga sudbenoga stola samo polovina zločinaca bila prije počinjenoga zločinstva kriminalno neporočnoga života, a u obsegu bjelovarskoga sudbenoga stola preko dvie trećine: to je ipak velika razlika medju priupadnici jednoga i drugoga teritorija; ovdje ih je šest desetina a ondje samo tri desetine bilo vec osudjeno sbog zločinstva: i to dva ili više puta ondje 21% a ovdje 9·2%. Isto tako opažamo na temelju gornjih podataka, kako bi obzirom na prijašnji život priupadnika mogli povući granicu izmedju Slavonije i Hrvatske u uzem smislu, te kako su, ako se izuzme sudbeni stol u Gradiškoj, slavonski krajevi u mnogo nepovoljnijem položaju. Ova bi nam se opreka još jače pokazala, kad bismo iz bjelovarskoga sudbenoga stola mogli izlučiti županiju križevačku. Od ukupnoga naime broja priupadnika bilo ih je

	u razredu:		
	2.	3.	4.
u Hrvatskoj	52·1%	33·1%	14·8%
u Slavoniji	36·4%	35·9%	17·7%

Ja dodušc priznajem, da u gornjih brojevih ima dosta povoda ozbiljnomu razmišljanju, jer nije u istinu malenkost, kad je medju priupadnici preko polovice takovih, koji su već jedan ili više puta osudjeni sbog zločinstva, te da bi bilo potrebito odkriti uzroke ovomu pojavu a napose tolikim razlikam u pojedinih krajevih domovine: nu po mojem sudu svako daljnje razmišljanje o tom ne može biti nego hipothezom, dok se u sabiranju kriminalno statističkih podataka ne uklone toliko puta naglašene zapreke.

Neka mi bude dopušteno obzirom na priupadnike spomenuti samo još jednu okolnost, a to je velika razlika izmedju *mužkoga i ženskoga spola.* Ja sam već imao prilike naglasiti, kolika razlika postoji u kriminalitetu medju mužkim i ženskim spolom, a najpače kako je kriminalnost kod mužkoga spola u Hrvatskoj i Slavoniji 16 puta veća od kriminaliteta ženskoga spola. Posljedice ovoga povoljnoga pojava pokazuju se i pogledom na priupadnike, jer dok je u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo kod mužkaraca 67·5% takovih, koji još nisu niti jedanput bili osudjeni po kaznenom sudu, bilo ih je kod spola ženskoga 82·7%. I tu opažamo znamenitih razlika u pojedinih krajevih domovine. Tako je ponaj-

prije u bivšoj krajini broj priupadnika veći, a kod žena manji nego li u negdanjem provincijalu; u užoj pako Hrvatskoj u nepovoljnijem su položaju žene nego li u Slavoniji. Ovu okolnost razabrati će čitatelji iz sliedećega obračuna.

Od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva bilo je priupadnika u obsegu sudb. stola:

kod mužkaraca		kod žena	
1. Gospić	23·0%	1. N Gradiška	—
2. Vinkovci	25·8 „	2. Gospić	1·4%
3. Zagreb	27·7 „	3. Ogulin	9·0 „
4. Bjelovar	30·6 „	4. Požega	11·1 „
5. Vukovar	31·1 „	5. Petrinja	11·2 „
6. Osiek	33·6 „	6. Varaždin	12·3 „
7. Varaždin	33·7 „	7. Zemun	12·3 „
8. Ogulin	33.7 „	8. Osiek	13·7 „
9. Požega	34·9 „	9. Bjelovar	17·9 „
10. Zemun	36·4 „	10. Vinkovci	19·5 „
11. Petrinja	37·3 „	11. Vukovar	22·6 „
12. N. Gradiška	52·3 „	12. Zagreb	27·6 „
Bivši provincijal	**31·5** „	**Bivša krajina**	**10·1** „
Bivša krajina	**33·5** „	**Bivši provincijal**	**20·0** „
Hrvatska uža	**31·1** „	**Slavonija**	**14·8** „
Slavonija	**34·3** „	**Hrvatska uža**	**18·9** „

Tko pomnije razmotri ovaj obračun, opaziti će prije svega, da kao što kriminalitet ženskoga spola nije ovisan o kriminalnosti spola mužkoga, da isto tako ne visi ni priupadničtvo žena o većoj ili manjoj priupadnosti mužkaraca; za tim da ni priupadnost žena u pojedinih krajevih ne stoji u savezu s kriminalitetom spola ženskoga dotičnih priedjela; vidi se to najbolje onda, ako prispodobimo gornju razredbu pojedinih sudbenih stolova s onom, koju predočismo kod kriminaliteta spola ženskoga. Ne ima medjutim dvojbe, da velika razlika, koja se kod priupadničtva pokazuje medju jednim i drugim spolom, potiče poglavito i u prvom redu od onih okolnosti, koje su u obće razlogom manjemu kriminalitetu ženskoga spola. Medju ove okolnosti spadati će bez sumnje i sama narav ženska, na koju kazan zatvora u represivnom pogledu svakako silnije djeluje nego li na mužkarce; a napokon ne će se moći poreći ni to, da je organizacija ženske kaznione već od dulje vremena takova, da je kadra u najpovoljnijem pogledu djelovati

na popravak kaznjenika. Nu ako nam i jest sve ovo kadro razjasniti u obće razliku u priupadničtvu medju mužkim i ženskim spolom: ne možemo si ipak na temelju onih podataka, koje nam pruža statistička gradja, raztumačiti onih razlika, koje postoje glede priupadničtva samih žema u pojedinih krajevih domovine. U pogledu nekih okolnostih dade se doduše naslućivati mnogo toga, ali to su samo slutnje, koje bi upravo valjalo podkriepiti exaktnim iztraživanjem. Tako se n. pr. daleko povoljniji odnošaji glede priupadničtva žena u bivšoj krajini napram negdanjem provincijalu protumačiti mogu povoljnijim kriminalitetom žena u negdanjoj krajini; a nepovoljnije razmjerje u užoj Hrvatskoj napram Slavoniji velikim postotkom žena priupadnica u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, gdje je obzirom na priupadnost ženski spol malo ne posve ravan spolu mužkom. Ovaj pojav ne javlja nam se nigdje drugdje u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, jer osim Zagreba svagdje drugdje vidimo, da su žene napram mužkarcem u daleko povoljnijem odnošaju. Izostavimo li sudbeni stol zagrebački iz naše kombinacije, opaziti ćemo, kako Slavonija u tom pogledu gubi prednost pred užom Hrvatskom, jer postotak priupadnica iznosi tada samo 14·2% napram 14·8% u Slavoniji. Ne ima dakle dvojbe, da grad Zagreb svojim gradskim životom glede priupadničtva žena povišuje postotak, kojim se odlikuje sudbeni stol zagrebački. Čudnovat je pojav svakako, da sudbeni stol gradiški ne ima nikakovih priupadnica, premda je kod mužkoga spola broj priupadnika veći od onih, koji su u kriminalnom pogledu bili neporočnoga života, te premda je i kriminalitet žena u ovom okružju najnepovoljniji u Hrvatskoj i Slavoniji. Jedini sudbeni stol gospićki odlikuje se povoljnim razmjerom priupadnika ne samo kod mužkaraca nego i kod žena, te mu obzirom na jedne i na druge pripada prvo mjesto.

Pogledom na prijašnji život priupadnika opažamo dosta znatnu razliku medju mužkarci i medju ženami; od ukupnoga naime broja priupadnika dotično priupadnica bilo ih je

	u razredu:					
	2.		3.		4.	
Sudb. stol.	**muž.**	**žene**	**muž.**	**žene**	**muž.**	**žene**
1. Gospić	74·0%	—	21·3%	—	37·0%	**100·0%**
2. Ogulin	73·0 „	**50·0%**	22·0 „	**50·0%**	5·0 „	—
3. N. Gradiška	68·2 „	—	22·6 „	—	9·2 „	—
4. Varaždin	47·7 „	**68·8 „**	30·8 „	**18 7 „**	21·5 „	**12 5 „**

Sudb. stol.	muž.	žene	muž.	žene	muž.	žene
5. Petrinja	47·2%	**33·1%**	37·8%	**59 8%**	15·0%	**7·1%**
6. Zemun	44·8 „	**100·0 „**	36·0 „	—	19·2 „	—
7. Vinkovci	44·5 „	**37 9 „**	32·6 „	**52·4 „**	22·9 „	**9·7 „**
8. Zagreb	43·0 „	**44·0 „**	37·7 „	**32 0 „**	19·3 „	**24·0 „**
9. Požega	42·5 „	**30·0 „**	35·5 „	**50·0 „**	22·0 „	**20 0 „**
10. Vukovar	42·3 „	**42·9 „**	39·6 „	**34·2 „**	18·1 „	**22·9 „**
11. Osiek	41·9 „	**40·6 „**	41·5 „	**50·0 „**	16.6 „	**9·4 „**
12. Bjelovar	39·1 „	**38 6 „**	39·6 „	**45·4 „**	21·3 „	**16·0 „**
Bivši provincijal	42·2 „	**43·5 „**	38·4 „	**36·5 „**	19·4 „	**20·0 „**
Bivša krajina	58·2 „	**45·5 „**	29·6 „	**45·5 „**	12·2 „	**9·0 „**
Hrvatska i Slavonija	49·9 „	**44·5 „**	34·1 „	**38·2 „**	16·1 „	**17·3 „**

Po ovom obračunu mnogo je nepovoljniji položaj žena priupadnica po prijašnjem životu nego li kod mužkaraca, jer ih je veći postotak bio već osudjen sbog zločinstva ne samo jedan nego i više puta. Osobito se iztiče ova razlika u bivšoj krajini a manje u provincijalu, jer je ondje 54·5% priupadnica, koje su već jedan ili više puta bile osudjene sbog zločinstva, dočim je od mužkih priupadnika manje od polovine bilo sudjeno jedan ili više puta sbog zločinstva. U negdanjem provincijalu doduše je postotak takovih žena veći, bilo ih je naime 56·5%, nu ni mužkarci ne zaostaju ovdje za ženami, oni ih dapače nadkriljuju: bilo ih je naime prosjekom na godinu 57·8%, koji su već jedan ili više puta bili sudjeni sbog zločinstva. Pogledom na pojedine sudbene stolove vidimo, kako kod mužkoga spola broj onih, koji su jedan ili više puta bili osudjeni sbog prestupka ili prekršaja, svagdje, osim sudbenoga stola bjelovarskoga, iznosi preko 40%, dočim je kod priupadnica kod četiri sudbena stola taj postotak izpod 40; nadalje opažamo, da nigdje kod mužkoga spola ne iznosi broj onih, koji su već jedanput osudjeni bili sbog zločinstva, polovine priupadnika, dočim malo ne polovina sudbenih stolova ima 50 i više postotaka priupadnica, koje su bile već jedanput osudjene sbog zločinstva. Ovi podatci nipošto ne obaraju gornje izjave, da kazan zatvora u represivnom pogledu silnije djeluje na spol ženski nego li na mužki, nu oni nas učvršćuju u misli, da žene, koje su duboko zagreznule u kaljužu opačine, dulje uztraju u opačini nego li mužkarci.

Ja ne mogu radi nepodpunosti statističke gradje dalje razpredati svojih zaključaka o priupadnicih, nu iz dosadanjega promatranja uvidjeti će svatko, kako je potrebito ne samo za zakonodavca

nego za svakoga, koji želi iztraživati moralno stanje naroda, da živo nastoji o tom, da se upravo oni podatci, koji se tiču priupadnika, što više nadopune, jer ćemo samo tada moći izabrati valjana sredstva, kako da se poprave oni, koji su jedanput zagrezli u opačinu, kako da se urede kaznione, da budu ne novim leglom nevaljanština, nego valjanom bolnicom onih, kojimi je bolestna duša, te kako da se osnuju zavodi, zvali se oni prisilne radionice ili drugčije, u koje bi se smjestili nakon pretrpljene kazni oni, o kojih se dvoji, da ih je kazniona popravila.

VIII.

Razmatrajuć dalje gradju o kriminalnih odnošajih našega naroda dolazimo do točke, koja nam pokazuje *obrazovanost* onih, koji su osudjeni sbog zločinstva. Naši podatci redaju prema toj obrazovanosti zločince u tri skupa: u takove, koji ne znadu ni čitati ni pisati, u takove, koji su vješti jednomu i drugomu ili barem, koji znadu čitati, i napokon takove, kojih je obrazovanost veća od toga prvoga stupnja elementarne obuke. Moram iskreno priznati, da kod nijednoga poglavja ove moje kriminalne statističke studije nisam osjećao toliko potežkoća, ali nigdje ni veće važnosti kao što kod poglavja ovoga; svatko bo, tko razmatra zločince po njihovoj naobrazbi, mora se i nehotice na prvi mah sustaviti kod pitanja: da li napredak pučke obuke, da li prirast pučkih škola upliva na razvoj moralno ćudorednih pojava u tom pravcu, da se, napredkom ovoga važnoga faktora kulture, kriminalni odnošaji u narodu popravljaju, a zločinstva da postaju rjedja? Nu kao što je lako ovo pitanje postaviti, tako je s druge strane težko, da ne reknem ne moguće, na nj' odgovoriti. Umnici prvoga reda razbijali si glavu tim odgovorom, pa ipak kolike razlike u njihovih mislih! Dok je već *Rousseau* tvrdio, da umjetnosti i znanosti više pogoršavaju nego li popravljaju ljudske običaje, tvrdi jedan od prvih statistika današnje dobe, da svaki novčić, što ga vlada troši kod nastave, umanjuje trošak na kriminalno pravosudje; dok otac moderne statistike *Quetelet* naglašuje veliku moć, što ju ima školska naobrazba na razvoj moralnih odnošaja, a jedan od francezkih pisaca (A. Corne) odrješito tvrdi: gdje je najviše neznanja, tamo ima i najviše zločina — misle drugi, a medju njima znameniti francezki pisac *Guerry,* da je naobrazba dvorezak nož, koji se dade na dobro i na zlo upotriebiti. I u istinu, svrnemo li okom po onih

krajevih, u kojih se je kultura posve udomila, opaziti ćemo barem to, da se opačine i zločinstva ne umanjuju u onom omjeru, u kojem se širi kultura i popravlja pučka naobrazba, a zločinstva da se uslied kulture mienjaju više po kakvoći nego li po količini svojoj. Uslied ove okolnosti držim i ja s *Rümelinom*, da će svaki pošten statistik morati priznati, da se na temelju podataka, koji su nam na uporabu, ne može dokazati kauzalna sveza, koja postoji medju intelektuelnom i ćudorednom naobrazbom naroda; ali s druge strane, da nije smjeti naprečac tvrditi, da takove sveze ne ima. Nu premda se to pitanje danas još u najboljem slučaju prieporním, dakle neriešenim, smatrati može, premda ne ima dvojbe, da sama obuka u školi jošte nije nikakovom zapriekom proti razkalašenosti i zločinstvu, a poznavanje slova samo po sebi da ne pruža djetetu dovoljne snage, da može laglje i uspješnije odoljeti kušnji, te premda nitko ne će smjeti suditi o ćudorednih vlastitostih čovjeka jedino po znanju i njegovoj intelektualnoj naobrazbi — to se ipak tajiti ne smie, da je zadatak škole mnogo širji od puke brige za intelektualno obrazovanje, da se u obuci školskoj ne radi samo o pukoj nauci stanovitoga znanja, nego i o tom, da se u mladosti oplemeni um i srdce, da se u njoj uzgoji kriepost i plemenita ćud. Tim svojim ćudorednim uzgojem djeluje škola bez dvojbe i na moralne odnošaje naroda; čim ona uspješnije zadovoljava tomu svomu zadatku, tim će i intelektualna naobrazba moći biti valjanijim mjerilom za prosudjivanje kriminaliteta naroda. Nu statistički pojavi, u kojih se taj uspjeh pokazuje, vrlo su neznatni, jer se zadovoljiti moramo s rezultati najprimitivnije elementarne obuke.

Po našoj statističkoj gradji (vidi prilog X.) može se uzeti, da je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva prosjekom na godinu bilo 3002·6 t. j. 83.3% takovih, koji nisu imali ni najprimitivnije elementarne naobrazbe, t. j. takovih, koji nisu umieli ni čitati ni pisati; 593·2 t. j. 16·5% bilo je takovih, koji su bili vješti samo čitanju i pisanju, a 8·5 t. j. 0·2% takovih, koji su se mogli pohvaliti višom naobrazbom. Pojav ovaj uvjerava nas očito o doista žalostnoj okolnosti, o posvemašnjem pomanjkanju prvih uvjeta svakoga kulturnoga napredka kod velikoga diela zločinaca; jer u istinu žalostan je znak, kad punih pet šestina svih zločinaca ne poznaje ni prvih počela elementarne obuke. Nu sama ova okolnost ne ovlaštuje nas jošte na zaključak o većem kriminalitetu nepismenih ljudih, jer ona visi ponajprije i poglavito o obćem kulturnom stanju cieloga naroda. To onda vidimo, kad uz-

memo na um, da od cieloga kriminalno sposobnoga žiteljstva, koje se nalazi u dobi preko navršene 15 godina života, njih 897.792 st. t, j. 76·2% ne zna ni čitati ni pisati, dočim se samo 279.661 st. t. j. 23·8 % pohvaliti može prvimi uvjeti svake naobrazbe (Vidi prilog XI.). Razmjer ovih potonjih nešto je povoljniji po mojem računu nego li se inače uzimlje, s toga, jer nisam razlikovao one, koji umiju samo čitati a neznadu pisati, od onih, koji su vješti jednomu i drugomu, već sam jedne i druge uvrstio u kategoriju onih, koji uživaju blagodati elementarne obuke. Pogrješka, koja tim nastaje, nije velika, jer u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji imade kod žiteljstva preko 15 godine takovih, koji znadu samo čitati 15,480, a onih, koji umiju čitati i pisati, 264.181. Ja bi se u ostalom kod svoje studije bio osvrnuo i na ovu razliku, da se je ona u obće mogla provesti po izkazih statističke gradje, koja mi je pri ruci. Ne gledeć medjutim na to opaziti ćemo, kako i u pojedinih krajevih damovine naobrazba zločinaca visi o obćoj obrazovanosti žiteljstva. Tako je, da ne napominjem pojedinih sudbenih stolova, bilo bez ikakove elementarne naobrazbe

	u negdanjem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod žiteljstva preko 15 g.	73·5%	81·0%	79·7%	69·9%
kod osudjenih zločinaca	80·3%	86·9%	82·9—	83·9%

Bilo bi u ostalom suvišno spominjati, da kraj svega toga, što obrazovanost zločinaca stoji u uzkoj svezi s obćom naobrazbom naroda, ipak n je razmjer izmedju čitanja i pisanja vještih i nevještih u pojedinih krajevih isti kod žiteljstva i kod zločinaca. To bi samo onda moglo biti, kad bi kriminalitet žiteljstva bio jednak kod pismenih i nepismenih, nu jer toga ne ima, jer je najpače kriminalitet nepismenih u cjelosti ~~veći nego li kod pismenih~~, opažamo u gornjih brojevih, kako je kod osudjenih zločinaca *svagdje veći postotak ljudi bez obuke elementarae nego li kod ukupnoga žiteljstva,* te kako je u Slavoniji veći postotak nepismenih zločinaca nego li u užoj Hrvatskoj, akoprem je *razmjerno* u Slavoniji za 10% manje nepismenih nego li u užoj Hrvatskoj.

Razmatrati u tom pogledu pojedine krajeve nije od potrebe, dosta je da spomenem n. pr. obseg sudbenoga stola zagrebačkoga i ogulinskoga: ondje je pogledom na cielu domovinu najmanji (71·0%), a ovdje najveći (96·3%) postotak onih zločinaca, koji su nevješti čitanju i pisanju, ali je zato ondje kod žiteljstva preko 15

godine života 75·4%, a ovdje 91·9% nepismenih. Ja dopuštam, da prispodoba ova nije sasvim točna, jer bi bilo od potrebe razlikovati i žiteljstvo i zločince po spolu, jer je dosta znatna razlika u obrazovanosti mužkoga i ženskoga spola; kako nam naime pokazuju rezultati posljednjega popisa, bilo je nepismenih kod mužkoga žiteljstva preko 6 godine života 67·9%, a kod žena u istoj dobi 79·9%; nu kad nam naša gradja te razlike ne dopušta, moramo se zadovoljiti s razmatranjem obćenitim.

U savezu s ovim bilo bi svakako i dalnje pitanje ob odnošaju, u kojem se u obće nalazi naobrazba zločinaca prema pučkim školam, prema broju djece, koja faktično polaze školu, te napram tako zvanim školskim sposobnjakom; nu razprava o tom premašila bi zadatak ove radnje, tim više, jer cielo ovo pitanje, kako se razabire iz gornje razložbe, stoji u uzkoj svezi s obćom naobrazbom žiteljstva. Za nas je od mnogo većega znamenovanja pitanje drugo, koje se tiče s jedne strane sveze medju elementarnom obukom žiteljstva i njegovim kriminalitetom, a s druge strane samoga kriminaliteta pismenih i nepismenih.

Pogledom na prvu stranu gornjega pitanja moramo priznati, da bi se ono moglo temeljito riešiti samo onda, kad bi smo mogli poredjivati stanje elementarne obuke onoga vremena, kad su dotični zločinci bili u dobi, u kojoj su bili obvezani na polazak pučke škole; nu kako se je statističko poslovanje u nas razvilo istom u novije doba, nisam možan te prispodobe provesti, već se moram zadovoljiti tim, da prispodobim kriminalitet žiteljstva s najnovijimi podatci pučke naobrazbe, na ime s podatci od god. 1884. Učinimo li to, tad ćemo morati priznati, kako se u Hrvatskoj i Slavoniji izmedju kriminaliteta i elementarne obuke ne pokazuje nikakova sveza, jer se računa

na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva sliedeći broj zločinaca u obsegu sdb. stola		na 10.000 stanov. sliedeći broj pučkih škola u obsegu županije odnosno okružja	
1. Varaždin	12·5	1 N. Gradiška	14·26
2. Zagreb	19·5	2. Vukovar	9·92
3. Bjelovar	26·4	3. Vinkovci (Brod)	9·11
4. Zemun	30·0	4. Petrovaradin (Zemun)	9·02
5. Vukovar	31·1	5. Osiek	8·14
6 Gospić	31·5	6. Petrinja	6·49
7. Vinkovci	32·0	7. Pozega	5·97
8. Ogulin	36·9	8. Ogulin	5.59

9.	Osiek	38·7	9.	Gospić	5·56
10.	Požega	44·2	10.	Bjelovar-Križevci .	5·10
11.	N. Gradiška . .	45·0	11.	Zagreb-Rieka . .	5·09
12.	Petrinja	49·6	12.	Varaždin . . .	3·80

Istina je doduše, da se sbog sudbenih stolova i obseg županija, odnosno okružja, ne sudara podpuno, nu razlika ta, kako naglasih već u uvodu ove razprave, tako je malena, da u ničem ne prieči gornjoj prispodobi, koja nam jasno pokazuje upravo protivno od onoga, što bi na prvi mah mogli očekivati. Mi vidimo naime, kako Slavonija pogledom na razmjer pučkih škola napram žiteljstvu dosta znatno nadkriljuje užu Hrvatsku, pa kako uza sve to kriminalitet njezinoga žiteljstva nadkriljuje kriminalnost ove posljednje; mi razabiremo nadalje, kako sudbeni stolovi Varaždin, Zagreb i Bjelovar imadu kod kriminaliteta najpovoljniji razmjer, premda su obzirom na broj pučkih škola u najnepovoljnijem položaju; jednom riečju mi ne vidimo nigdje, da bi kriminalitet žiteljstva bio manji ondje, gdje je razmjer pučkih škola povoljniji; dapače protivno. tko bi prispodaljao samo ova dva pojava, mogao bi na njihovoj podlozi doći u kušnju, da rekne, kako je kriminalitet žiteljstva ondje veći gdje je zgodniji omjer pučkih škola naprama žiteljstvu. Nu da što dublje zaronimo u to pitanje, razgledati nam je još jednu okolnost, a to je kriminalnost žiteljstva u odnošaju napram razmjeru pučkih škola i površini, te zatim napram broju one djece, koja izmedju školskih sposobnjaka u istinu školu polaze. Učinimo li to, tada dolazimo do sliedećega zaključka:

na 1000 km. ima pučkih škola u obsegu županije odnosno okružja			od 100 djece u dobi od 6-12 godine polazi ih pučku školu u obsegu županije odnosno okružja:		
1.	Vukovar	48·56	1.	Vinkovci (Brod) .	90·89
2.	N. Gradiška . .	46·19	2.	N. Gradiška . .	85·65
3.	Petrovaradin (Zemun)	37·04	3.	Vukovar	77·52
4.	Varaždin . . .	36·16	4.	Petrovaradin (Zemun)	70·29
5.	Vinkovci (Brod) .	35·54	5.	Osiek	67·81
6.	Petrinja	31·41	6.	Bjelovar-Križevci .	52·69
7.	Osiek	30·74	7.	Požega	49·91
8.	Zagreb-Rieka . .	30·47	8.	Zagreb-Rieka . .	46.81
9.	Bjelovar-Križevci .	27·13	9.	Petrinja	37·16
10.	Ogulin	22·19	10.	Varaždin . . .	35·49
11.	Požega	18·90	11.	Ogulin	30·31
12.	Gospić	14·55	12.	Gospić	29·19

Tko prispodobi red, kojim se u oba slučaja redaju županije, odnosno okružja, s onim redom, kojim se u pogledu kriminaliteta žiteljstva redaju sudbeni stolovi, taj i opet kao ni u prijašnjem slučaju ne će opaziti sveze medju jednim i drugim pojavom. Dok se n. pr. Slavonija, izuzev županiju požežku, odlikuje priličnim brojem pučkih škola u razmjeru napram površini, dok u Slavoniji imenito u cieloj slavonskoj krajini gdjegdje sva, a svagdje velik dio djece sposobne za polazak škole, učionu doista polaze: dotle vidimo s druge strane, kako je kriminalitet žiteljstva upravo u Slavoniji veći nego li u užoj Hrvatskoj, te kako n. pr. okružje gradiško, koje pogledom na elementarnu obuku zauzimlje jedno od prvih mjesta, obzirom na kriminalitet stoji malo ne na posljednjem mjestu. I kotari uže Hrvatske ne pokazuju nam druge slike; okružje bansko, na glasu sbog kriminalnosti svojih stanovnika, ne pokazuje nam obzirom na razvoj pučke škole i polazak djece sposobne za školu tako tamne slike kao što županija varaždinska te županija zagrebačka i riečka; a okružje ličko-otočko, koje je glede razvoja pučke škole na posljednjem mjestu izmedju svih kotara domovine, gdje je elementarna naobrazba tako rekuć u povojih, to okružje ima manji kriminalitet nego li polovina drugih kotara Hrvatske i Slavonije. U očigled ovih pojava tko će moći tvrditi, da pučka nastava sama po sebi unapredjuje moralne odnošaje naroda, tko reći, da se razvojem pučke obuke umanjuje kriminalitet žiteljstva? Pa ipak bi krivo učinio, tko na temelju ovih rezultata ne bi htio obuku priznati kao jedan od onih znamenitih faktora, koji su zvani unapredjivati i učvršćivati ćudoredne odnošaje; tko ne bi htio dopustiti, da je intelektualna obrazovanost jedno od prvih i najjačih pomagala u razvitku moralnih pojava naroda. Prekoračio bih okvir ove razprave kad bih se htio dalje upuštati u dublje razmatranje ovoga pitanja; prepuštam to pitanje drugim, a ja ću ostati u okviru moga predmeta, te priložiti samo jedan dokaz, koji i na polju kriminalne statistike očito govori za gornju okolnost, a to je kriminalitet pismenih i nepismenih napose.

Da se prikaže ovaj kriminalitet, obično se uzimlje razmjer, koji kod osoba osudjenih postoji medju pismenimi i nepismenimi; nu ova podloga posve je kriva za prosuditi taj pojav, jer se tim omjerom doznaje samo obrazovanost zločinaca, koja, kako gore razložih, visi o naobrazbi žiteljstva u obće. Jedini valjan put tome jest, da se ponajprije razlikuje žiteljstvo pismeno i nepismeno i to samo ono, koje je kriminalno sposobno, te da se to žiteljstvo omjeri o broj

osudjenih zločinaca prema njihovoj pismenosti. Obzirom na to, što se po zakonih naših kriminalno sposobnim smatra ono žiteljstvo, koje je navršilo 14. godinu, morali bismo znati, kako se to žiteljstvo razlikuje po pismenosti; nu jer po priobćenih rezultatih posljednjega popisa ove razdjelbe podpuno provesti ne možemo, morati ćemo se zadovoljiti tim, da iz kombinacije izostavimo žiteljstvo medju 14. i navršenom 15. godinom, te da razmotrimo kriminalitet u savezu s pismenosti kod onoga žiteljstva, koje je navršilo 15. godinu, (vidi prilog XI.). Ova je pogrješka u ostalom tako neznatna, da nam u ničem nije kadra pomutiti našega razmatranja, jer je broj zločinaca u dobi medju navršenom 14. i 15. godinm tako malen, da ne treba niti doći u obzir. Ogledamo li na ovoj podlozi kriminalnost žiteljstva, vidimo (vidi prilog XII.), da je kriminalitet daleko veći kod ljudi nepismenih nego li kod pismenih, jer na 10.000 žitelja dolazi prosjekom na godinu kod nepismenih 33·4, a kod pismenih 21·6 osudjenih zločinaca. Nu kao što je kod žiteljstva u obće kriminalnost različita u pojedinih krajevih, tako se ona razlikuje i pogledom na razredbu žiteljstva u pismene i nepismene: osudjeno je na ime radi zločinstva u razdobju našega promatranja odsjekom na godinu od svakih 10.000 žitelja preko 15. godine života u obsegu sudb. stola:

kod nepismenih			kod pismenih		
1.	Varaždin	13·7	1.	Varaždin	10·9
2.	Zagreb	19·1	2.	Osiek	16·2
3.	Bjelovar	28·3	3.	Požega	16·7
4.	Gospić	34·2	4.	Ogulin	17·8
5.	Zemun	37.3	5.	Gospić	18·1
6.	Vukovar	38·7	6.	Zemun	18·8
7.	Vinkovci	39·9	7.	Vukovar	19·1
8.	Ogulin	40·0	8.	Vinkovci	19·4
9.	N. Gradiška	47·4	9.	Bjelovar	23·7
10.	Osiek	49·4	10.	Zagreb	23·8
11.	Petrinja	51.3	11.	N. Gradiška	44·0
12.	Požega	54·6	12.	Petrinja	52·6

Prije svega opažamo razliku u kriminalitetu jednih i drugih medju negdanjim provincijalom i bivšom krajinom, a zatim medju Slavonijom i užom Hrvatskom; o tom nas uvjeravaju sliedeći brojevi, koji nam pokazuju, da je od 10.000 žitelja preko 15. godine bilo odsjekom na godinu sudjeno zločinaca:

	u bivšem provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod nepismenih	28·6	41·1	28·2	44·5
kod pismenih	19·6	26·2	22·9	19·8

Svagdje dakle, osim sudb. stola zagrebačkoga i petrinjskoga, veći je kriminalitet nepismenoga žiteljstva, pak dok se sudbeni stolovi pogledom na kriminalitet nepismenih redaju prilično onim istim redom, kojim se redaju glede kriminaliteta u obće, opažamo kod pismenoga diela posve drugu sliku. Ponajprije vidimo, kako je u slavonskih krajevih kriminalitet pismenoga žiteljstva mnogo bolji nego li u užoj Hrvatskoj, kako je iztočni kraj domovine (sudbeni stol zemunski, vukovarski i vinkovački) u tom pogledu povoljniji od sjevero-zapadnoga diela (sud. stol bjelovarski i zagrebački), kako sudbeni stolovi osiečki i požežki zauzimlju pokraj varaždinskoga najpovoljnije mjesto, dočim su glede kriminaliteta nepismenih skoro posljednji, te kako napokon sudbeni stolovi varaždinski, gradiški i petrinjski pridržavaju i kod kriminaliteta pismenoga žiteljstva ono isto mjesto, koje i kod obćega kriminaliteta cjelokupnoga kriminalno sposobnoga žiteljstva.

Nu da ovu okolnost što bolje prosudimo, nije dosta uzeti u obzir samo intenzivnost kriminalnu t. j. omjer osudjenih zločinaca po njihovoj naobrazbi napram kriminalno sposobnomu pismenomu i nepismenomu žiteljstvu, već će biti od nužde osvrnuti se i na relativnu kriminalnost pismenoga i nepismenoga žiteljstva t. j. na omjer u kojem pismeni odnosno nepismeni dio žiteljstva sudjeluje kod ukupnoga broja osudjenih zločinaca napram ukupnomu broju pismenih odnosno nepismenih. Da pronadjemo ovu okolnost valja nam se obzreti na postotak, koj nam pokazuje, kako se osudjenici redaju po pismenosti. Taj postotak spomenuh već gore, a potanje ga razlaže prilog X. Zatim nam valja razgledati postotak, kojim je u pojedinih krajevih razdieljeno žiteljstvo po pismenosti, i to žiteljstvo kriminalno sposobno; postotak taj sračunati ćemo na temelju podataka navedenih u prilogu XI. Buduć pako po tih podatcih ne imamo napose navedeno žiteljstvo od 14 do 15. godine: moramo se zadovoljiti s razredbom po pismenosti onoga žiteljstva, koje je navršilo 15. godinu života. Pogrješka, koja uslied toga nastaje, kako već gore spomenuh, nije velika Prilog XI. pokazuje kako se po sudbenih stolovih dieli žiteljstvo na pismene i nepismene; prema toj razdjelbi imade u obsegu sudb. stola:

nepismenih		pismenih	
1. Zagreb	67·3%	1. Zagreb	32·7%
2. Varaždin	70·5 „	2. Varaždin	29·5 „
3. Bjelovar	71·8 „	3. Bjelovar	28·2 „
4. Požega	77·2 „	4. Požega	22 8 „
5. Osiek	70·8 „	5. Osiek	29·2 „
6. Vukovar	67·5 „	6. Vukovar	32·5 „
Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija	73·6 „	**Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija**	26·4 „
7. Gospić	91·0 „	7. Gospić	9·0 „
8. Ogulin	91·9 „	8. Ogulin	8·1 „
9. Petrinja	85·5 „	9. Petrinja	14·5 „
10. N. Gradiška	73·3 „	10. N. Gradiška	26·7 „
11. Vinkovci	67·1 „	11. Vinkovci	32·9 „
12. Zemun	67·3 „	12. Zemun	32·7 „
Bivša hrv. sl. krajina	81·0 „	**Bivša hrv. sl. krajina**	19·0 „
Hrvatska i Slavonija	76·2 „	**Hrvatska i Slavooija**	23·8 „

Prispodobimo li sada ove podatke s onimi, koji nam pokazuju, kako se diele u postotcih zločinci po pismenosti, te provedemo li i ondje postupak analogan, kako ga provedosmo kod relativne kriminalnosti pojedinih vjeroizpovjestih: tada dolazimo do zaključka, da po prosjeku od šest godina (1877—1882) kod jednakoga broja pismenih i nepismenih sudjeluje kod zločinstva mjesto 100 osoba u obsegu sudb. stola:

kod nepismenih		kod pismenih	
1. Zagreb	105·5	1. Zagreb	88·7
2. Varaždin	114·7	2. Varaždin	64·7
3. Bjelovar	104·6	3. Bjelovar	88·3
4. Požega	118·8	4. Požega	36·4
5. Osiek	124·4	5. Osiek	40·7
6. Vukovar	119·7	6. Vukovar	59·1
7. Gospić	104·4	7. Gospić	55·5
8. Ogulin	104·8	8. Ogulin	45·7
9. Petrinja	99·6	9. Petrinja	102·1
10. N. Gradiška	101·9	10. N. Gradiška	94·8
11. Vinkovci	120·4	11. Vinkovci	58·3
12. Zemun	119·3	12. Zemun	58·7
Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija	109·1	**Bivša gradj. Hrvatska i Slavonija**	74·6
Bivša hrv. sl. krajina	107·3	**Bivša hrv. sl. krajina**	69·0
Hrvatska i Slavonija	109·3	**Hrvatska i Slavonija**	70·2

Ne samo dakle da je intenzivnost kriminalna nepismenih veća od pismenih, nego i u relativnom pogledu nepismeni sudjeluju više kod zločinstva od pismenih. Iznimkom je samo obseg sudbenoga stola petrinjskoga, gdje u relativnom obziru nepismeno žiteljstvo malo ne u jednakoj mjeri sudjeluje kod zločinstva kao što i žiteljstvo pismeno, te gdje je uslied toga i intenzivnost kriminalna jednaka kod jednoga i drugoga skupa žiteljstva. Petrinjskomu sudbenomu stolu približuje se u tom pogledu sudbeni stol u Novoj Gradiški, te se i ovdje u veliko ne razlikuje kod jednih i drugih kriminalnost ni intenzivna ni relativna. Kad dakle i jedan i drugi sudbeni stol stoje na glasu sbog kriminaliteta žiteljstva svoga, kad po našem iztraživanju oni zauzimlju posljednje mjesto u okviru ciele domovine: tada se mora priznati to, da k tomu doprinose razmjerno u jednakoj mjeri i oni, koji nisu ni zavirili u prva počela elementarne obuke, i oni, koji spadaju u kategoriju tako zvanih pismenih ljudi. Ne ćemo li uslied toga morati i nehotice reći, da se pogledom na kriminalne odnošaje u tih priedjelih inteligentniji dio naroda ne razlikuje od ostaloga diela žiteljstva, te da tako zvana inteligencija u cielosti svojoj ovdje slabo prednjači neukomu narodu?

Sasvim protivnu sliku pružaju nam sudbeni stolovi požežki i osiečki: ovdje je kriminalitet žiteljstva doduše znatan, nu razlika je omašna medju pismenim i nepismenim dielom žiteljstva; ona iznosi u relativnom pogledu 80% u korist pismenoga diela žiteljstva, dok naime mjesto 100 osoba u obsegu požežkoga sudbenoga stola kod nepismenih sudjeluje 118·8, a u obsegu osiečkoga 124·4: sudjeluje pismeni dio žiteljstva kod onoga prvoga sa 36·4 a kod ovog posljednjeg sa 40·7; nije s toga čudo, ako se i intenzivnost kriminalna u ovom području bitno razlikuje medju pismenim i nepismenim.

Izmedju ova dva extrema, izmedju sudbenoga stola gradiškoga i petrinjskoga s jedne te požežkoga i osiečkoga s druge strane, redaju se ostali sudbeni stolovi tako, da je kod Zagreba i Bjelovara relativna i intenzivna kriminalnost pismenih malo ne sasvim jednaka, u Vukovaru, Gospiću, Vinkovcih i Zemunu prilično suglasna, dočim se ona u Ogulinu približuje kriminalitetu sudb. stola osiečkoga. Sudbeni stol varaždinski zauzimlje poseban položaj, jer je intenzivnost kriminalna ovdje u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji najmanja kod pismenih i nepismenih, dočim je u relativnom pogledu manji kriminalitet pismenih za preko 50 postotaka. — Što se tiče

razmjerja, u kojem pismeni i nepismeni sudjeluju kod pojedinih vrstih zločinstva, tu doduše postoji razlika medju pismenimi i nepismenimi, ali ta razlika nije tolika, kako bi se na prvi mah moglo očekivati. Od ukupnoga naime broja zločinaca pojedinoga razreda bilo ih prosjekom svake godine osudjeno sbog zločinstva:

		skup: I.	II.	III.	IV.
u bivšoj gradj. Hrvatskoj i Slavoniji	nevještih čitanju i pisanju	68.6	30·2	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	64·3	33·1	1·4	1·2
	više izobraženosti	62·7	25·4	1·7	10·7
u bivšoj hrv.-slav. krajini	nevještih čitanju i pisanju	75·0	23·8	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	68·4	28·4	1·2	2·0
	više izobraženosti	84·6	—	—	15·4
u Hrvatskoj i Slavoniji	nevještih čitanju i pisanju	71·6	27·2	0·9	0·3
	vještih čitanju i pisanju	65·7	31·4	1·3	1·5
	više izobraženosti	69·4	17·7	1·2	11·6

Kod svih razreda zločinaca sudjeluje ih najveći dio kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom: u tom pogledu postoji doduše neka razlika, nu ta je razlika dosta malena, jer oni, koji se odlikuju višom obrazovanosti sudjeluju malo ne sa 70% kod ovoga skupa. Nu promotrimo li u samom ovom skupu pobliže razliku medju pojedinimi vrstmi zločinstva, vidjeti ćemo ipak, kako se pojedini razredi medjusobno razlikuju, te naobrazba zločinaca znatno odlučuje samu vrst zločina. Tako n. pr. malo ne svi nepismeni zločinci prvoga skupa počinjaju zločinstvo kradje (94·3%); kod onih, koji su vješti samo čitanju i pisanju, već je taj postotak znatno manji (80·9), a kod onih, koji su preletili prve stupnjeve elementarne obuke, samo ih je 17%, koji bijahu osudjeni sbog zločinstva kradje. Protivan pojav opažamo kod zločinstva prevare, jer vidimo, da čim su zločinci obrazovaniji, u tim većem razmjeru postaju krivci ovoga zločinstva; tako je od ukupnoga broja osudjenih sbog zločinstva skupa I. bilo osudjeno radi prevare kod nepismenih 4%, kod vještih čitanju i pisanju 11·1%, a kod onih, koji su imali višu izobraženost 20·3%. Isti ovaj pojav opažamo i kod ostalih vrstih zločinstva skupa I, kamo imenito spada pronevjerenje te krivotvorenje novca i javnih vrjednostnih papira: od zločinaca nepismenih osudjenih sbog zločinstva skupa I. samo ih je 0·9% bilo osudjenih sbog ovih vrstih, od onih, koji su knjizi vješti 7·2%, a od onih, koji su više izobraženosti 50·8%. Što se tiče zločinstva raz-

bojstva, nijedan od zločinaca osudjen sbog ovoga zločina nije spadao u razred više obrazovanosti, ostala dva razreda sudjelovahu kod ove vrsti u prilično jednakom razmjeru, od ukupnoga naime broja nepismenih zločinaca osudjenih sbog zločinstva skupa I. bilo ih je sudjeno 0·7% sbog razbojstva, a kod pismenih 0·8%.

Kod zločinstva skupa II. t. j. onih, koji su počinjeni s nasilja ili u obće kakove strasti, sudjeluju razmjerno najviše osobe vješte čitanju i pisanju, u manjoj mjeri nepismeni, a najmanje oni, koji spadaju u kategoriju više izobraženosti. Razgledamo li pojedine zločine ovoga skupa, opažamo mnogo veću pravilnost u postotku, kojim sudjeluju pojedini razredi zločinaca nego li u skupu I; od ukupnoga naime broja zločinaca svakoga pojedinoga razreda te osudjenih sbog zločinstva skupa II. bilo je osudjeno odsjekom na godinu kod

	nepismenih	vještih čitanju i pisanju	više izobraženosti
sbog težke tjelesne ozlede . .	60·6%	60 -%	62·5%
sbog umorstva	4·5 „	4·4 „	—
sbog ubojstva	8·8 „	8·5 „	12·5 „
sbog jav. nasilja	22·8 „	23·6 „	12·5 „
sbog ostalih vrstih (zloč. proti jav. ćudorednosti, čedomorstva i paleža)	3·3 „	3·3 „	12·5 „

Kod zločinstva III. i IV. skupa sudjeluju pismeni u većoj mjeri od nepismenih, imenito se to opaža kod skupa IV. Povod tomu je posebna narav dotičnih zločinstva: s jedne strane zločinstva naravi političke, a s druge zločinstvo zloporabe uredovne vlasti dovoljnim su razlogom, zašto nepismeni kod tih vrstih ne sudjeluju u onoj mjeri, u kojoj i pismeni dio žiteljstva.

Istu sliku, koju u obće razvismo za pojedine skupove zločinstva pogledom na sudjelovanje zločinaca po njihovoj naobrazbi, ugledali bi i onda, kad bi promotrali pojedine krajeve domovine; razlike bi nam se doduše gdjegdje u manjoj mjeri ukazale, nu svagdje bi opazili kako motivi k pojedinim vrstim zločinstva stoje u suglasju s naobrazbom zločinaca, te kako je istina, da naobrazba žiteljstva upliva znatno na kakvoću samih zločina.

Ja ne ću više duljiti kod naobrazbe zločinaca; tko se bude potanje bavio s promatranjem kulturnih i moralnih odnošaja našega naroda, taj će u mojoj sabranoj gradji, kakva je da je, naći mnogu točku, koja će mu moći biti poticalom za dalnje ozbiljno razmiš-

ljanje. Ja se nadam, da će se i u nas naći muževa, koji će se potanje baviti s pitanjem o uplivu naobrazbe na moralne odnošaje naroda, jer knjige o tom još ni danas zatvorene nisu. Do kakovih će rezultata oni doći svojim iztraživanjem, to će nam pokazati budućnost, ja sa svoje strane držim, da sam na temelju gornjega promatranja vlastan zaključiti da razvoj elementarne obuke jošte nije znakom za popravak moralnih odnošaja naroda, da sama pučka škola već tim, što postoji, što u narodu širi prva počela svake kulture, još nije uztuk ni proti zločinstvom ni proti drugim nemoralnim djelom. Samo onda, kad pučka škola s naučanjem spajala bude drugi svoj zadatak, da ujedno odgaja mladež, da u njoj oplemenjuje ćud i srce, da u njoj probudjuje i učvršćuje čuvstva za dobro i plemenito, samo onda moći će se dovesti u svezu elementarna obuka s razvojem moralnih odnošaja naroda. Čim u većoj mjeri bude pučka škola izticala ovaj svoj zadatak, tim će i ta sveza biti čvršća i vidljivija, tim će i sama naobrazba dobiti jaču i trajniju podlogu, tim će ona biti čvršćim nasipom proti nemoralnim djelom, tim više će se popravljati i gore navedeni pojav, po kojem je kriminalitet izobraženijih razreda manji od ostaloga žiteljstva. Ja držim, da su kriminalno statistički podatci u savezu s naobrazbom žiteljstva kadri uzbuditi mnogu ozbiljnost mislî upravo kod onih, koji se bave s pitanjem pučke obuke: tu će oni naći mnogo zrnce i mnogu istinu, a posljednja izmedju tih istina ne će možebiti biti ona, da se u pučkih skolah ima manje gledati na količinu predmeta i množtvo nauke, a više na ćudoredni uzgoj, na oplemenjivanje srca i duše.

IX.

Za prosudjivanje moralnih odnošaja stanovitoga kraja od osobite je važnosti *zavičajnost* osudjenih zločinaca. Ova važnost iztiče se imenito uslied onih ustanova kaznenoga postupnika, koje u obće govore o nadležnosti kaznenih sudova, te po kojih je o počinjenom kaznjivom djelu vlastan razpravljati i suditi onaj kazneni sud, u obsegu kojeg se je dotični kaznjivi čin sbio. Na temelju ovakovoga stanovišta pozitivnoga prava dogadja se, da se u broj zločinaca stanovitoga sudišta računaju ne samo oni, koji se imadu smatrati kao domaći žitelji dotičnoga kraja, nego u obće svi, koji u obće u okolišu dotičnoga sudbenoga stola zločinstvo počine, bez obzira na to, da li su oni zavičajnici u obsegu dotičnoga sudišta, dapače

i bez obzira na to, da li su oni zavičajnici kraljevine Hrvatske u obće. Na ovu okolnost valjalo bi se bez dvojbe obazrieti onda, kad se prosudjuju moralni odnošaji stanovitoga kraja, što više, sviestan motrilac morati će još dalje poći, te se ne će obazirati toliko ni na zavičajnike koliko na ono žiteljstvo, koje u okolišu dotičnoga sudišta stalno prebiva; jer samo oni odlučuju o moralitetu stanovitoga kraja, koji u tom kraju i stalno stanuju. Nije s toga u redu, kad se kod prosudjivanja moralnih odnošaja stanovitoga priedjela u račun uzimlju i oni, koji možebiti vrlo kratko vrieme u dotičnom kraju stanuju, ili se pače samo mimogredce tamo nalaze. Kad se izriče tako važan sud, kao što je moralna valjanost stanovitoga žiteljstva; kad se prosudjuju moralni odnošaji stanovitoga kraja: tada bi se pojedini zločinci imali u račun uzeti, ne u onom kraju, gdje su kaznjivo djelo počinili, nego ondje, gdje su stalno nastanjeni. Po sadanjem sustavu, po kojem se sabire kriminalno statistična gradja, ova se razlika provesti ne da; nu moglo se je barem to učiniti, da se zločinci razlikuju prema obćinskoj svojoj pripadnosti; ali naša gradja ne ima ni te razlike, ona dieli zločince samo po državljanstvu, prema tomu, da li su oni iz Hrvatske i Slavonije, iz Ugarske, zapadne pole monarkije ili iz drugih država. Kad bi broj tih inozemaca bio znatan, tada bi ta nepodpunost bila kadra u veliko pomutiti razmatranje o kriminalitetu žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji u obće, nu jer je od ukupnoga broja osudjenih zločinaca u svemu samo 7·41% takovih, koji nisu zavičajnici u Hrvatskoj i Slavoniji (vidi prilog V.), to ovaj nedostatak u cjelosti ne smeta našemu promatranju. Veća je dakako pogrješka, kad se prosudjuje kriminalitet žiteljstva, koje stanuje u okolišu pojedinoga sudišta; jer bi valjalo u obzir uzeti samo one, koji su zavičajnici u obsegu odnosnoga sudbenoga stola; ali ni tu ne će biti nedostatak tako velik, da bi se tim u veliko mienjao naš sud o kriminalitetu pojedinoga kraja.

Broj tudjinaca osudjenih sbog zločinstva (vidi prilog XIII.) iznosi prosjekom na godinu u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 266·8 t. j. 7·41% svih osudjenih, napose pako ima ih u bivšoj gradj. Hrvatskoj 210·6 t. j. 10·67%, a u bivšoj krajini 56·2 t. j. 3·44% svih zločinaca. Razlog ovomu pojavu leži u samom sastavu žiteljstva po zavičajnosti, gdje ima više tudjinaca, tamo je i kontingenat, što ga davaju k zločincem, veći i opet obratno. Bivša provincijalna Hrvatska ima mnogo veći broj tudjih zavičajnika od negdanje krajine (67.431 t. j. 5·6% napram 23.015 t. j. 3·3%),

pak zato je ondje i veći postotak zločinaca iz inozemstva. Isto opažamo i kod pojedinih sudbenih stolova, izmedju kojih sudbeni stol ličko-otočki i ogulinsko-slunjski imadu jedva nekoliko stotina stranaca ovdje je i broj zločinaca iz inozemstva tako neznatan, da n. pr. u ogulinskom okružju nedosiže ni 0·4%. Nu čim dalje idemo prema iztoku, čim zemljište Hrvatske postaje užim i Ugarskoj bližim, tim se više množi i relativni broj stranaca, tim više raste i omjer, kojim stranci sudjeluju kod zločinstva. S toga vidimo kako u Slavoniji od ukupnoga broja zločinaca ima svake godine prosjekom 169·6 t. j. 11·1% stranaca, dočim u užoj Hrvatskoj taj broj iznosi 97·2 t. j. 4·6%. Ja sam u posebnoj skrižaljci (vidi prilog XIII.) prikazao za pojedine sudbene stolove i za pojedine vrsti zločinstva broj zločinaca, koji su iz inozemstva, te će svatko uz pripomoć podataka u prilogu V. moći za svaki kraj razmotriti istinitost gornje tvrdnje.

Nu važnije nego li razmjer, u kojem tudjinci sudjeluju kod zločinstva napram domaćemu žiteljstvu, jest pitanje o kriminalitetu domaćega žiteljstva i onih inostranaca, koji se nalaze u području Hrvatske i Slavonije. Da se na ovo pitanje valjano odgovoriti uzmogne, morali bi prije svega poznavati razredbu žiteljstva po zavičajnosti u kombinaciji s dobom, jer bi samo time mogli doznati kriminalno sposobno žiteljstvo domaćih i stranaca. Nu publikacije statističkoga ureda ne pružaju nam tih podataka, te nam uslied toga ne preostaje, nego razmotriti razmjer zločinaca prema ukupnom žiteljstvu toli stranom koli domaćem. Ako kod te prispodobe i ne budemo mogli doznati podpune istine, ipak ćemo moći barem približno zaključiti na kriminalitet jednoga i drugoga žiteljstva, napose pako ne ćemo i na temelju ove prispodobe biti daleko od istine glede kriminaliteta stranaca, jer ne ima dvojbe, da je medju njimi daleko velika većina u kriminalno sposobnoj dobi preko 14. godine.

Promatramo li dakle kriminalitet jednih i drugih s toga gledišta, dolazimo do zaključka, da je kriminalitet stranaca mnogo veći od domaćega žiteljstva; jer dok na 10.000 zavičajnika Hrvatske i Slavonije dolazi odsjekom na godinu 18·5 osoba osudjenih sbog zločinstva, ima ih na isti broj stranaca 29·3; pojav ovaj opaža se ne samo u bivšem provincijalu i u negdanjoj krajini nego izuzev Zemun i u obsegu svakoga sudbenoga stola sad u većoj sad opet u manjoj mjeri. Tako je i u bivšoj krajini kriminalitet stranaca napram domaćim 23·3 : 24·5, a u bivšem provincijalu 15·6 : 31·1,

Imenito bi u tom pogledu zanimivo bilo potanje razlikovati te inostrance prema državam, kojim pripadaju kao državljani. Nu naša gradja pruža nam u tom pogledu podatke samo za bivši provincijal, dočim sudovi u negdanjoj krajini ne navode te razlike, već diele u pogledu državljanstva zločince naprosto u dva skupa: u zavičajnike Hrvatske i Slavonije i u pripadnike ostalih država. Ne preostaje nam s toga nego razmotriti tu razliku samo za negdanji provincijal, gdje se zločinci, koji nisu zavičajnici kraljevine Hrvatske, diele u tri skupa: u one, koji su zavičajnici u zapadnoj poli monarkije, u Ugarskoj i u ostalih državah; kod svakoga od ovih skupova mnogo je veći kriminalitet nego li kod domaćega žiteljstva, jer dok se kod ovoga računa prosjekom na godinu na svakih 10.000 žitelja 15·6 zločinaca, dolazi na zavičajnike iz zapadne pole monarkije 20·6, na one iz Ugarske 37·5, a na one iz ostalih država 42·9. Kad bi kriminalitet domaćega žiteljstva bio tolik, kolik pokazuju zavičajnici iz Ugarske, tada bi ukupni broj zločinaca, koji su ujedno zavičajnici Hrvatske, iznosio mjesto 1762·2 ukupno 4206·3; a kad bi bio tolik kao što kod zavičajnika ostalih država, tada bi dostigao svotu od 4834·7. Ne bi medjutim bilo uputno na temelju ovih podataka izreći sud o moralitetu stranaca u obće, jer je s jedne strane broj njihov odviše malen, dočim s druge strane ne valja zaboraviti, da se medju stranci u obće ne nalazi ni srednji a kamo li najbolji dio stanovnika one države, kojoj dotičnici pripadaju. Kad nas o tom u obće i nebi uvjeravalo poznavanje onih okolnostih, koje opažamo kod izseljivanja žiteljstva, našli bi dokaz za to već u tom, što je najveći dio zločinaca stranaca osudjen sbog zločinstva počinjenoga s pohlepe za dobitkom; postotak taj iznosi 77·5, dočim je od domaćega žiteljstva osudjeno sbog zločinstva ovoga skupa 70·1%.

U dalnje promatranje ovih odnošaja ne ću da se upustim sbog nepodpunosti odnosnih podataka, akoprem i opet priznajem, da bi za prosudjivanje kriminaliteta žiteljstva bilo od osobite važnosti poznavati potanko zavičajne odnošaje osudjenika. Nu to promatranje biti će uspješno samo onda, kad se statistička gradja o kaznenom pravosudju bude sabrala na temelju popisnica, te kad se na tom temelju budu mogli zločinci razlikovati ne samo po državljanstvu, nego i po njihovoj obćinskoj zavičajnosti.

X.

Još je jedna i to posljednja točka, koju nam je razgledati, a to je *kriminalitet pojedinih razreda žiteljstva.* Tko pozna ljudsko družtvo i one elemente iz kojih je ono sastavljeno; tko zna, kako se u tom družtvu redaju ljudi prema svojim individualnim silam, prema zadatku i odnošajem života; tko ne zaboravlja, kako se ni duševni ni gospodarstveni život pojedinca ne razvija ni sam za sebe ni sam po sebi nego vazda u savezu sa silami i potrebami, koje leže izvan njega; tko u pojedinih razredih žiteljstva vidi druge običaje i navike, druge potrebe i drugu podmirbu, drugi uzgoj i drugu naobrazbu — tko sve to zna i gleda, taj će morati i bez dubljega promatranja doći do zaključka, da kriminalni odnošaji kao što nisu jednaki u svih krajevih, tako ne mogu biti jednaki ni u svih razredih žiteljstva. Pa ako je istina, „da je čovjek kao biće socijalno vazda čedo civilizacije i plod poviesti", tada se ta istina osnivati može samo na gornjih razlikostih, tada ne ima dvojbe, da posebni odnošaji života, poseban način privrede, posebna vrst uzgoja, i posebne družtvene prilike znatno uplivaju na čovjeka, te ga čine sad jačim sad opet slabijim u odporu proti raznim kušnjam. Jer pako sve te razlike nastaju uslied različitoga zvanja i zanimanja žiteljstva, jer je zvanje i zanimanje podloga, na kojoj se žiteljstvo dieli u različite razrede i osniva različit socijalni gospodarski život: to ne ima dvojbe, da će i kod različitoga zvanja i zanimanja biti različiti kriminalni odnošaji isto tako, kao što su različite i sve druge duševne i gospodarstvene okolnosti. Upravo sbog ove razlike bio bi zadatak i kriminalne statistike ne samo razmotriti zločince prema njihovom zvanju i zanimanju, nego ih u toj njihovoj razredbi omjeriti prema žiteljstvu pojedinih vrstih zvanja i zanimanja, izpitati kriminalnosti pojedinih razreda žiteljstva, te iztražiti one odnošaje, koji kod pojedinoga zvanja i zanimanja unapredjuju, ili opet zaprečuju moralni život žiteljstva. Nu da se provede ovaj zadatak statistike kriminalne, nije samo dovoljno, da statistička gradja o pojavih kriminalnih bude takova, da se zločinci mogu podpuno razrediti po pojedinih vrstih zvanja i zanimanja, nego je od nužde, da u obće statistika o zvanju i zanimanju žiteljstva bude tako uredjena, da odgovarati bude mogla svim zahtjevom družtvene statistike. Nu niti su kriminalno statistički podatci takovi, da bi nam pružali pouzdan i jednoličan materijal, niti je kod posljednjega popisa žiteljstva hrvatskomu stati-

stičkomu uredu pošlo za rukom, da postigne u tom pogledu onaj cilj, za kojim je išao, da zadovolji i potrebam uprave i zahtjevom znanosti. Priznati se medjutim svakako mora, da je napram rezultatom prijašnjih popisa znatan napredak postignut, te da bi obzirom na to bilo vriedno s timi rezultati prispodabljati i kriminalno-statistične podatke o zvanju i zanimanju, kad bi pouzdanost njihova zavriedila onaj trud, koji bi bio potrebit, da se popisna gradja o zvanju i zanimanju razdieli prema teritoriju sudbenih stolova u kombinaciji s dobom žiteljstva. Nu poznavajuć glavno načelo svake prispodobe, da se prispodabljati mogu samo jednake oline, te znajuć, da se ova jednakost ne može uzpostaviti sve dotle, dok se i u kriminalnoj statistici ne uvede sustav popisnica: ne preostaje mi drugo, nego gradju dotičnu tako razrediti, da se bude mogla prispodobiti s rezultati popisa, kako su priobćeni u XII. publikaciji hrvatskoga statističkoga ureda. U tu svrhu razdielio sam sve zločince po glavnom njihovom zvanju i zanimanju u četiri skupa: a) u poljodjeljce, b) u obrtnike i trgovce, izključiv samo one, koji se bave rudarstvom; c) u služinčad kamo sam uvrstio i tako zvane radnike na godinu, koji se kod posljednjega popisa broje u kategoriju pod a) t. j. u skup onih osoba, koje se bave poljodeljstvom; i napokon d) u ostale, kamo spadaju osobe, koje se bave tako zvanom slobodnom privredom, zatim osobe bez zvanja i zanimanja i napokon oni, koji ne spadaju u nijednu od prve tri spomenute kategorije. Prema ovoj razdjelbi zločinaca razlikovao sam i cjelokupno žiteljstvo po zvanju i zanimanju u spomenute četiri kategorije. (Vidi prilog XIV.) — Ja sam doduše uvjeren, da se jedna razredba s drugom posve ne sudara, jer je bez dvojbe bio postupak sudova, kojim su se zločinci vrstali u pojedine kategorije zvanja i zanimanja, različit od onoga postupka, kojim je statistički ured postupao, kad je redao ukupno žiteljstvo u pojedine kategorije; tako su napose sudovi sve obiteljske pomoćnike pojedinoga zanimanja uvrstili po svoj prilici u kategoriju „osoba inoga zvanja", ili u red „osoba bez stalne zaslužbe", dočim je ured statistički sve ovakove osobe stavio punim pravom u odnosni skup posebnoga zanimanja. Nu sve ove i ovim slične razlike ipak me nisu mogle odvratiti od daljnjega razmatranja, jer sam držao, da uza sve to mogu doći, ako i ne do podpune, a ono barem do približne slike kriminaliteta pojedinih kategorija zvanja i zanimanja. Još moram spomenuti dvoje, što prieči temeljitoj razpravi kriminalnih odnošaja prema zvanju i zanimanju žiteljstva. Prije svega nisam žiteljstvo po zvanju i za-

nimanju mogao razrediti prema teritoriju sudbenih stolova, nego samo prema prostoru pojedinih županija i okružja. Pogledom na cielu Hrvatsku i Slavoniju, zatim pogledom na negdanji provincijal i bivšu krajinu, te napokon pogledom na županiju varaždinsku, požežku, virovitičku i vukovarsku, te okružje ličko-otočko, ogulinsko-slunjsko i bansko — ova razlikost nije od upliva, jer se zemljištni obseg sudbenih stolova posve sudara s razdjelbom političkom. Kod sudbenoga stola zagrebačkoga i bjelovarskoga nastojao sam odnosnu razliku donekle izpraviti tim, što sam županiju riečku i zagrebačku, te zatim križevačku i bjelovarsku spojio ujedno.

Najveća diferencija postoji u obsegu sudbenoga stola gradiškoga, jer cieli kotar oriovački, izuzev upravnu občinu Nova Kapela, akoprem je sastavni dio gradiškoga okružja, ne spada u obseg spomenutoga sudbenoga stola, nego k sudbenomu stolu vinkovačkomu; držao sam s toga za nuždno kotar oriovački pribrojiti okružju brodskomu, koje cielo, izuzev občinu Jaminu, spada k sudbenomu stolu vinkovačkomu. Uslied ove korekture, držim, da gradja o razredbi žiteljstva po zvanju i zanimanju, kako ju priobćujem u prilogu XIV. po pojedinih županija i okružjih, ako i ne odgovara podpuno razredbi po zemljištnom obsegu sudb. stolova, ipak može biti valjanom podlogom za prosudjivanje kriminaliteta pojedinih sudbenih stolova prema zvanju i zanimanju žiteljstva.

Drugo, što prieči temeljitu razpravu kriminalnih odnošaja po zvanju i zanimanju, jest pogrješka, koja nastaje onda, kad se prosudjuje kriminalitet pojedinih razreda žiteljstva, a da se ujedno kod svakoga skupa zvanja i zanimanja ne uzme u obzir samo kriminalno sposobno žiteljstvo; nu toj pogrješki mogao sam se kraj najbolje volje ukloniti samo u četvrtom razredu, pak i ovdje ne podpuno. Gradja o popisu žiteljstva, kako ju je proglasio statistički ured u svojoj publikaciji, ne razlikuje bo žiteljstva po zvanju i zanimanju u kombinaciji sa dobom; samo kod onih, koji su bez zvanja i zanimanja, razlikuje popisna gradja one, koji su preko i one koji su izpod 14. godine života, kod ostaloga diela žiteljstva nije navedena ta razlika. Ja bih doduše i za ostale razrede zvanja i zanimanja bio mogao pronaći žiteljstvo preko 14. godine života, nu samo tako, da sam u statističkom uredu pregledao sve popisnice, kojih ima blizu 2 milijuna. Taj velik trud nebi nipošto odgovarao samomu uspjehu radnje, osobito kad se uzme na um, da i sama kriminalno-statistička gradja nije takova, da bi zavriedila tolik napor. Nije mi s toga preostalo drugo, nego uzeti gradju po-

pisnu onakovu, kakovu ju pruža rečena publikacija statističkoga ureda, te samo u razredu četvrtom, na koliko su u njem sadržane osobe bez zvanja i zanimanja, uzeti u račun samo kriminalno sposobno žiteljstvo t. j. ono preko 14. godine, a kod svih drugih grana zvanja i zanimanja obazreti se na ukupno žiteljstvo bez razlike na dobu. Pogrješka, koja tim nastaje, nije u ostalom tolika, da bi sbog nje bila bez koristi studija o kriminalitetu žiteljstva po zvanju i zanimanju; jer prije svega valja na um uzeti, da od ukupnoga žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji ima 674.765 žitelja, koji se nalaze u dobi izpod 14. godine; izmedju onih pako osoba, koje su u kategoriji „bez zvanja i zanimanja" izkazane u toj dobi, te koje nisam ni ja u račun uzeo, ima ih 618.865, dakle je samo 55.900 t. j. 9% takovih, koji još nisu u kriminalno-sposobnoj dobi, te koji su uračunani kod onoga žiteljstva, koje je podlogom našemu promatranju, i to u bivšem provincijalu 35.050, a u negdanjoj hrv. slav. krajini 20.850. A zatim se ne smije zaboraviti, da od ovih 55.900 st. spada barem polovina na ženski spol, koji, kao što već drugom sgodom spomenuh, kod nas daje razmjerno malen kontingenat zločinaca.

Označiv ovako narav statističke gradje, na koju se osvrnuti moramo, prelazimo na sam predmet našega razmatranja.

Od ukupnoga broja osudjenih tečajem god. 1877—1882 najveći je odsjekom broj onih, koji se bave poljodjeljstvom, ima ih naime prosjekom na godinu u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 2900·6 t. j. 80·5% od svih osudjenih zločinaca. Ovaj se pojav sad većim sad opet manjim postotkom pokazuje u obsegu svakoga pojedinoga sudb. stola (vidi prilog XV.), napose pako bilo je takovih zločinaca u negdanjem provincijalu 1404·5 t. j. 71·2%, a u bivšoj krajini 1496·1 t. j. 91·8%. Buduć su pako medju ovimi poljodjelci malo ne izključivo sve sami seljaci: to se može punim pravom reći, da medju svimi osudjenimi zločinci imade osam desetina sve samih seljaka. Usljed ovoga velikoga broja seljaka u mnogo su manjem razmjeru zastupane ostale vrsti zanimanja, napose pako bilo je od ukupnoga broja osoba osudjenih sbog zločinstva trgovaca i obrtnika 4·3%, služinčadi 6·6%, a svih ostalih vrstih zanimanja 8·6%. Nije vriedno ovaj razmjer razmatrati potanje ni pogledom na obseg pojedinih sudb. stolova ni obzirom na pojedine vrsti zločinstva, jer se na njegovoj podlozi ne da prosuditi intenzivnost kriminalna pojedinih vrsti zvanja i zanimanja. Velik postotak seljaka medju

zločinci ne potiče samo uslied razmjerno dosta znatne njihove kriminalnosti, nego uslied velikoga njihovoga broja kod žiteljstva u obće. Valja bo znati, da medju ukupnim brojem kriminalno sposobnoga žiteljstva u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji broje oni, koji se bave poljodeljstvom, 62·9%, dočim na obrt i trgovinu dolazi 6·8%, na služinčad 5·9%, a na ostale 24·4%. Ne ima dvojbe, da se donekle već i iz ovoga razmjera pojedinih vrsti zanimanja napram zanimanju pojedinih zločinaca može zaključiti i na veću ili manju kriminalnost svakoga pojedinoga skupa; jer kad bi relativna kriminalnost njihova bila jednaka, tada bi i medju pojedinimi zanimanji zločinaca bio isti onaj omjer, koji i kod ukupnoga žiteljstva, dočim ovako, kad te jednakosti ne ima, sudjeluje mjesto 100 zločinaca: kod poljodjelstva 128·0, kod obrta i trgovine 63·2, kod služinčadi 63·2, a kod ostalih vrstih 35·2. Pravu medjutim sliku o kriminalnih odnošajih pojedinih razreda žiteljstva dobiti ćemo istom onda, kad broj zločinaca prema njihovomu zvanju i zanimanju prispodobimo s brojem žiteljstva. (Vidi prilog XV.) Učinimo li tako, vidimo ponajprije, kako je znamenit kriminalitet našega seljačkoga žiteljstva, te kako upravo pogledom na tu njegovu veliku kriminalnost i pogledom na velik broj seljačkoga žiteljstva u našem narodu upravo seljaci odlučuju o kriminalnih odnošajih ciele Hrvatske i Slavonije. Na 10.000 žitelja seljačkoga zvanja dolazi odsjekom na godinu 36·1 takovih, koji su osudjeni sbog zločinstva, dakle za 6·6 t. j. za 22·3% postotka više nego li kod cjelokupnoga žiteljstva. Ova razlika medju obćim kriminalitet m i onim kod seljačkoga staliža veća je u bivšoj krajini nego li u negdanjem provincijalu, a s druge strane veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj. Bilo je naime prosjekom na godinu osudjeno sbog zločinstva od 10.000 žitelja:

	u provincijalu	u bivšoj krajini	u užoj Hrvatskoj	u Slavoniji
kod ukupnoga žiteljstva .	25·3	36·9	26·2	35·8
kod poljodjelaca . . .	28·6	48·1	31·8	45·5
kod poljodjelaca veći je kriminalitet za % . . .	13·0	30·4	5·6	9·7

Pojedini krajevi domovine redaju se pogledom na kriminalitet seljačkoga žiteljstva malo ne posve onim istim redom, kojim i kod obćega kriminaliteta; od 10.000 seljačkoga žiteljstva bilo je naime osudjeno sbog zločinstva u obsegu sudb. stola:

1.	Varaždin	13·5	5.	Vinkovci	41·1	9.	Osiek	46·3
2.	Zagreb	20·7	6.	Gospić	41·2	10.	Požega	58·8
3.	Bjelovar	29·2	7.	Zemun	44·4	11.	N. Gradiška	61·5
4.	Vukovar	33·3	8.	Ogulin	45·7	12.	Petrinja	63·0

Tko prispodobi ovu razredbu pojedinih krajeva Hrvatske s onom, koju razložismo kod kriminalnih odnošaja u obće, taj će se uvjeriti, kako je svagdje bez iznimke kriminalitet seljačtva veći od obćega kriminaliteta žiteljstva, te kako se geografska razdjelba kod kriminaliteta seljačtva podpuno sudara s geografskom razdjelbom, kako ju razložismo kod kriminalnih odnošaja u obće. Uslied toga možemo takodjer tvrditi, da pogledom na kriminalitet seljačtva najpovoljniji odnošaji postoje na zapadnom kraju domovine, te da kriminalnost seljačkoga žiteljstva u užoj Hrvatskoj raste od zapada napram iztoku, a u Slavoniji od iztoka napram zapadu tako, da je i kriminalitet seljačtva najveći u području onih sudbenih stolova koji se nalaze u sredini, imenito u obsegu sudbenoga stola osiečkoga, požežkoga, novo-gradiškoga i petrinjskoga.

Pogledom na pojedine vrsti zločinstva, kod kojih sudjeluje žiteljstvo seljačko, bilo je na temelju statističke gradje u razdobju od g. 1877—1882 od ukupnoga broja zločinaca osudjeno odsjekom na godinu sbog zločinstva

u skupu	u bivšem gradj. području	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	62·7%	74·0%	68·5%
II.	35·6%	24·7%	30·1%
III.	1·2%	0·9%	1·0%
IV.	0·5%	0·4%	0·4%

Razmjer, po kojem seljački razred našega naroda sudjeluje kod pojedinih vrstih zločinstva, sudara se u bivšoj krajini malo ne posve s onim razmjerom, u kojem u obće zločinci sudjeluju kod pojedinih skupova zločinstva; nu razlikuje se prilično u negdanjem provincijalu; jer dok je ovdje od svih zločinaca bilo osudjeno sbog zločinstva skupa I. 67·7%, osudjeno ih je od seljaka 62·7%, naproti je sbog zločinstva skupa II. osudjeno kod seljaka 35·6%, a kod ukupnoga broja zločinaca 30·7%. Isto je tako, akoprem neznatno, veći postotak seljaka kod skupa III., a manji kod skupa IV. Sudeć po ovih podatcih ne ima dvojbe, da seljačko žiteljstvo najviše sudjeluje kod zločinstva počinjenih s pohlepe za dobitkom; nu to je pojav, koji se pokazuje kod svih razreda žiteljstva, osobitost neku opažamo ipak u bivšem provincijalu u tom, što je taj razmjer

manji nego li kod obćega broja zločinaca, te što je broj onih zločinaca, koji počiniše zločinstvo s nasilja ili kakove strasti, razmjerno veći kod seljaka nego li kod ukupnoga žiteljstva. Ovaj pojav pokazuje se uslied toga, jer kod zločinstva težke tjelesne ozlede i javnoga nasilja u negdanjem provincijalu razmjerno mnogo više sudjeluje seljak od drugih razreda žiteljstva. Vidi se to već iz okolnosti one, što je od ukupnoga broja svih zločinaca bilo osudjeno prosjekom na godinu sbog zločinstva težke tjelesne ozlede 18·9% a kod seljaka 21·9%; sbog zločinstva javnoga nasilja u obće 6·7% kod seljaka pako 8·3%. U bivšoj krajini je taj postotak kod seljačtva jedva za 0·2—0·3% veći nego li kod obćenitoga broja zločinaca. Okolnost ovu opažamo imenito u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, varaždinskoga, vukovarskoga a donekle i osiečkoga; imenito je u obsegu ovih sudbenih stolova mnogo veći postotak, kojim sudjeluju seljaci kod zločinstva težke tjelesne ozlede a donekle i kod javnoga nasilja, nego li u obće u cielom negdanjem provincijalu; tako je n. pr. u obsegu sudb. stola varaždinskoga preko jedne četvrtine, a u obsegu sudb. stola vukovarskoga jedna trećina svih osudjenih seljaka osudjena sbog težke tjelesne ozlede. U ovoj okolnosti valja tražiti razlog, zašto je u obsegu sudbenoga stola zagrebačkoga, varaždinskoga i vukovarskoga kriminalitet seljaka pogledom na prvi skup zločinstva manji nego li je u obće kod žiteljstva, a napose zašto je u obsegu županije varaždinske kriminalitet seljačtva kod prvoga i drugoga skupa zločinstva posve jednak, dočim je svagdje drugdje taj kriminalitet kod skupa II. mnogo manji nego li kod skupa I.

Razmotrimo li u ostalom kriminalitet seljaka pogledom na zločinstva skupa I. vidimo, da je od 10.000 žitelja seljačkoga zanimanja bilo prosjekom osudjeno sbog zločinstva počinjenoga s pohlepe za dobitkom u obsegu sudb. stola:

1. Varaždin	6·6	5. Gospić	28·2	9. Ogulin	37·5
2. Zagreb	12·3	6. Zemun	28·8	10. Požega	43·9
3. Bjelovar	18·8	7. Osiek	29·9	11. Petrinja	47·0
4. Vukovar	28·2	8. Vinkovci	30·6	12. N. Gradiška	48·8

Razlika u kriminalitetu pojedinih sudbenih stolova mnogo je veća pogledom na ovaj skup zločinstva kod seljaka nego li je kod žiteljstva u obće, pak ako se pojedini krajevi domovine obzirom na kriminalitet seljaka redaju malo ne istim onim redom, kojim i kod obćega kriminaliteta: to nam ova razredba ipak pokazuje

mnogo veću razliku medju pojedinimi krajevi nego li ju spomenuh kod kriminaliteta u obće. I doista pomislimo li, da su samo tri sudbena stola: varaždinski, zagrebački i bjelovarski, koji imadu manji kriminalitet seljaka od onoga, što ga za ovaj skup zločinstva uglavismo za cielu zemlju, a svi ostali da stoje nad tim prosjekom, dapače da sudbeni stolovi ogulinski, požežki, petrinjski i novogradiški imadu 6—8 put veći kriminalitet od onoga, što nam ga pokazuje županija varaždinska: tada ćemo morati doista priznati, koli su žalostni moralni pojavi, koji se pokazuju u nekih krajevih naše domovine. Kod ostalih vrsti zločinstva niti je kriminalitet seljaka toli ogroman, niti je razlika medju pojedinimi sudb. stolovi toli velika; ali ipak seljačko žiteljstvo kriminalitetom svojim nigdje nezaostaje za ostalimi slojevi. Jer dok je kod skupa I. samo kod služinčadi kriminalitet nešto veći od seljaka, ne nadkriljuje kod ostalih zločinstva svojim kriminalitetom nijedan razred žiteljstva seljake; što više, kod zločinstva trećega skupa t. j. kod zločinstva naravi političke opažamo u većem dielu sudbenih okružja, da drugi razredi žiteljstva kod tih zločinstva u obće nisu ni sudjelovali, samo u obsegu sudb. stola zagrebačkoga, bjelovarskoga, ogulinskoga, petrinjskoga i zemunskoga bilo je osim seljaka sbog političkih zločina sudjeno i drugih ljudih a ne samo seljaka.

Da mi se razprava odviše ne raztegne, ja se ne ću upuštati u dalnje razmatranje kriminalnih odnošaja našega seljačtva; koga budu zanimali dalnji podatci, naći će ih u prilogu XV., nu i ovo što sam do sada spomenuo, uputiti će svakoga, gdje nam treba nastojati, da popravimo kriminalne odnošaje naroda.

Sve ono, što sam u početku ove razprave pripomenuo samo u obće o uzrocih kriminaliteta u Hrvatskoj i Slavoniji, proteže se poglavito na seljačko naše žiteljstvo: popravimo ovo, te pridignimo njegov materijalni te socijalni položaj, nastojmo, da upravo u seljačkih slojevih ne bude sve više ne stajalo pravog morala i prave religioznosti, pak ćemo naći sredstvo, kojim će se i u našoj domovini znatno popraviti kriminalitet u obće, koji je upravo kod seljaka veći nego u drugih slojevih.

Nakon seljačtva najveći je kriminalitet u Hrvatskoj i Slavoniji kod *služinčadi*, jer je od 10.000 duša toga razreda žiteljstva bilo odsjekom svake godine osudjeno sbog zločinstva 31·5 t. j. za 2 više, nego li prosjekom kod ukupnoga žiteljstva. Bilo bi suvišno spominjati, da ovaj kriminalitet služinčadi nije jednak u svih priedjelih domovine; ali se mora naglasiti, da ova razlika bitno odgiblje

od one, koju smo vični gledati kod žiteljstva u obće, a kod seljaka napose. U krajevih slavonskih je doduše kriminalitet služinčadi veći, nego li u užoj Hrvatskoj, nu bivša krajina mnogo je povoljnija u tom obziru od negdanjega provincijala; na 10.000 služinčadi dolazi naime prosjekom na godinu sljedeći broj osoba, osudjenih sbog zločinstva u području sudbenoga stola:

1. Gospić	7·6	9. Vinkovci . . .	36·6
2. Zemun - . . .	12·6	10. Osiek	44·3
3. Ogulin	24·0	11. N. Gradiška .	50·7
4. Petrinja . . .	25·0	12. Vukovar . . .	52·3
5. Bjelovar . . .	27·1	**Negdanji provincijal**	**35·9**
6. Požega	27·6	**Bivša krajina** . .	**21·7**
7. Varaždin . . .	31·1	**Slavonija**	**38·9**
8. Zagreb	33·8	**Uža Hrvatska** . .	**26·7**

I u užoj Hrvatskoj i u Slavoniji relativna je kriminalnost kod služinčadi veća, nego li bi imala da bude, jer je svagdje veći postotak zločinaca služinskoga zanimanja, nego li iznosi broj služinčadi prema ukupnomu žiteljstvu; nu u Slavoniji je taj relativni kriminalitet mnogo veći nego li u užoj Hrvatskoj, buduć da je ovdje relativni kriminalitet mjesto 100 zločinaca služinskoga zanimanja10 5·5, a u Slavoniji 115. Uslied toga je i intenzivnost kriminalna mnogo veća u Slavoniji nego li u užoj Hrvatskoj; ovaj pojav posljedicom je velikog kriminaliteta, što ga pokazuje služinčad u obsegu sudb. stola vukovarskoga, gradiškoga i osiečkoga, a donekle i vinkovačkoga. Pak ako uza sve to, što okružje gradiško i vinkovačko ima toliki kriminalitet kod služinčadi, bivša krajina pokazuje dosta povoljnu sliku: to je tomu povodom gornja krajina, a imenito okružje ličko-otočko, gdje je u svemu od 1000 služinčadi bilo osudjeno sbog zločinstva 0·76, ili od 10.000 ukupno 7·6. Geografska razdjelba kriminaliteta kod služinčadi posve je druga po gornjih podatcih, nego li kod kriminaliteta u obće; krajevi, u kojih je kriminalitet u obće dosta povoljan, kao što u obsegu sudbenoga stola varaždinskoga i zagrebačkoga, iztiču se velikim kriminalitetom služinčadi i opet protivno. Težko bi bilo bez drugih iztraživanja izpitati razloge tomu pojavu; ali mislim, da ne ću pogriešiti, ako reknem, da nas gornja geografska razredba upućuje na zaključak, kako je kriminalitet služinčadi manji u onih krajevih, u kojih je postotak seljačkoga žiteljstva napram ukupnomu stanovničtvu veći, a veći ondje, gdje je više razvit život gradski i u većoj mjeri

razgranjen broj vlastele Ne ima dvojbe, da će sudeć po gornjih podatcih svakako biti mnogo istine u tom, da je bolja služinčad ona, koja se rabi u svrhe produkcije ratarske, od one, koja služi za udobnost osobnu ili za obične kućne poslove, te da je s druge strane valjanija služinčad domaćega žiteljstva od one, koja iz tudjih krajeva k nam dolazi. Ovoj okolnosti valja pripisati bez dvojbe, da je u bivšem provincijalu kriminalitet služinčadi daleko veći od kriminaliteta seljačtva, a u bivšoj krajini opet obratno, da kriminalitet seljačtva daleko nadkriljuje kriminalnost služinčadi. U obsegu sudb. stola zagrebačkoga i varaždinskoga, gdje je kriminalitet žiteljstva u obće, a u seljačtvu napose, dosta povoljan, velika je kriminalnost kod služinčadi, tu kriminalnost bez sumnje povišuju tudjinci, znade se bo, da velik broj zavičajnika iz zapadne pole monarkije, koji se nalaze u ovih krajevih, traži privredu svoju u službi. To isto vriedi i o obsegu sudb. stola osiečkoga a imenito vukovarskoga, gdje je velik broj služinčadi zavičajan u kraljevini Ugarskoj. Pojav ovaj nije ništa osobita, kad se znade, da se nikada najbolji dio žitoljstva ne seli iz domovine. Ovi obćeniti navodi upućuju nas dovoljno, od kolike bi potrebe bilo i kod sabiranja kriminalno statističkih podataka, provesti sustav popisnica, jer bi se samo onda sve ove okolnosti mogle dokazati pozitivnimi podatci.

Što se tiče pojedinih vrsti zločinstva, kod kojih sudjeluje služinčad, bilo je na temelju naše statističke gradje u razdobju od g. 1877—1882 od ukupnoga broja zločinaca služinskoga zanimanja osudjeno prosjekom na godinu sbog zločinstva:

u skupu	u bivšem gradj. području	u bivšoj krajini	u Hrvatskoj i Slavoniji
I.	81·0%	74·3%	79·6%
II.	18·6%	23·9%	19 7%
III.	0·1%	0·4%	0·2%
IV.	0·3%	1·4%	0·5%

Postotak, kojim služinčad sudjeluje kod zločinstva prvoga skupa, daleko je veći od sličnoga postotka kod ostalih vrsti zanimanja, jer je osam desetina svih zločinaca, koji spadaju u kategoriju služinčadi, osudjeno sbog zločinstva počinjena s pohlepe za dobitkom. Uslied toga i biva, da je kriminalitet kod ovoga skupa zločinstva u obće veći kod služinčadi nego li kod seljačtva i ostalih vrsti zanimanja. Ovaj se pojav imenito opaža u negdanjem provincijalu, gdje je od 10.000 služinčadi prosjekom na godinu osudjeno

sbog ovoga skupa zločinstva 29·1, dočim je od istoga broja seljaka osudjeno njih samo 17. Uzrok ovomu velikomu kriminalitetu služinčadi kod zločinstva ovoga skupa leži svakako u većoj sgodi, u koju dolazi služinčad po svom položaju, okoristiti se tudjom imovinom; s toga opažamo, kako su zločinstva kradnje i prevare kod služinčadi razmjerno češća, nego li kod ostalih zanimanja. — Pokraj zločinstva prvoga skupa još je donekle znamenit postotak služinčadi kod zločinstva počinjena s nasilja ili kakove strasti, nu tu je kriminalitet služinčadi razmjerno mnogo manji nego li kod seljačtva; dočim kod zločinstva četvrtoga skupa služinčad sudjeluje u veoma neznatnom, a kod trećega skupa skoro u nikakovom postotku. Što se imenito tiče ovoga posljednjega skupa, to su tečajem svih šest godina našega promatranja u svemu sbog političkih zločinstva osudjene dvie osobe zanimanja služinskoga, i to po jedna kod sud. stola zagrebačkoga i petrinjskoga.

Od navedenih dosada vrsti zvanja i zanimanja bitno se razlikuje kriminalitet kod *trgovaca i obrtnika* te kod *ostalih vrsti* zanimanja. Kod zanimanja trgovačkoga i obrtnoga za polovinu je manji kriminalitet nego kod seljaka, jer je od 10.000 žitelja toga zanimanja prosjekom osudjeno godimice njih 18. Razlike medju bivšom krajinom i negdanjim provincijalom, te medju Slavonijom i užom Hrvatskom doduše ne ima velike; ali se ipak područja pojedinih sudbenih stolova prilično medju sobom razlikuju. Osudjeno je naime prosjekom na godinu od 10.000 žitelja zanimanja trgovačkoga i obrtnoga sbog zločinstva u obsegu sudb stola:

1. Gospić	3·0	9. Zagreb	19·8
2. Ogulin	9·6	10. Petrinja	22·3
3. Varaždin	10·8	11. Osiek	22 7
4. Vukovar	12.6	12. N. Gradiška	45·5
5. Zemun	13·3	**Bivši provincijal**	**18·3**
6. Bjelovar	14·1	**Bivša krajina**	**17·2**
7. Požega	18·5	**Slavonija**	**18·9**
8. Vinkovci	19·4	**Uža Hrvatska**	**17·1**

Da se uzmogne prosuditi prava vrjednost ovih brojeva, bilo bi svakako od potrebe izlučiti samostalne podhvatnike od onih, koji stoje u odnošaju službovnom, bilo kao službenici višega ili nižega stupnja, te zatim napose one, koji se bave obrtom, a napose one, koji se bave trgovinom; naša statistička gradja na ovu se posljednju razliku ne obazire, a pogledom na prvu razlikuje doduše

medju samostalnimi podhvatnici, službenici višega stupnja, te djetići i najamnici; ali razlika ova ne može nam služiti za valjanu podlogu, kad prosudjujemo kriminalitet ovoga razreda žiteljstva, jer je popisna gradja razvrstala žiteljstvo trgovačko i obrtno po drugih načelih, a kriminalno-statistična zločince ove grane zanimanja opet po drugih. Koliko se medjutim u obće može razabrati, to je kriminalitet samostalnih trgovaca i obrtnika mnogo manji od onih, koji se nalaze u službovnom odnošaju; jer uzev u račun i naučnike i obiteljske pomoćnike, koji većinom ni nisu u kriminalno sposobnoj dobi, te radnike, od kojih se mnogi strogo ni nebi imali brojiti u ovaj skup zanimanja: dolazi na 10.000 našega žiteljstva, koji se bave trgovinom i obrtom prosjekom na godinu 19·2 zločinaca, a kod samostalnih podhvatnika 14·8. Ovaj je pojav posljedicom one istine, da se zločinstva u obće, a napose ona, koja se počinjaju s pohlepe za dobitkom, množe tim više, čim je koje zvanje nesamostalnije, te čim je s materijalnoga gledišta manje osigurano. Ova istina protumačuje nam ne samo veći kriminalitet kod služinčadi, nego i kod raznih vrstih pomoćnika trgovine i obrta; ona nam pokazuje, zašto je postotak, kojim zločinci ove vrsti zanimanja sudjeluju kod zločinstva skupa I., veći nego li kod zločinstva u obće; od ukupnoga naime broja zločinaca ovoga razreda bilo ih je osudjeno sbog zločinstva skupa I. blizu 73%, a sbog same kradje i prevare 68·3%.

Što se napokon tiče posljednjega razreda žiteljstva, na ime onih, koje uvrstih u kategoriju *„ostalih“*, to je kriminalitet toga skupa dosta malen, jer na 10.000 kriminalno sposobnoga žiteljstva dolazi prosjekom na godinu 10 osoba osudjenih sbog zločinstva. Moram medjutim iskreno priznati, da ne stavljam velike važnosti u ovaj pojav, jer je dosta različno ono žiteljstvo, što ga pod ovaj skup stavlja popisna gradja, od onih razreda, koje po kriminalno statističnih podatcih brojimo u ovu kategoriju, te jer dvojim, da bi se mnogi zločinci, za koje se veli, da su bez stanovite zaslužbe, imali uvrstiti u koji od prije navedena tri skupa žiteljstva. Jednu ću ipak okolnost naglasiti obzirom na zločince ove kategorije, a to je razmjerno velik broj onih, koji spadaju u kategoriju javnih urednika, učitelja, odvjetnika, javnih bilježnika, častnika, liečnika, književnika i svećenika. Tečajem šest godina od 1877—1882 osudjeno je ukupno osoba ovoga skupa žiteljstva sbog zločinstva 130 t. j. prosjekom na godinu 21·7. Pravilnost u svakogodišnjem broju ovih zločinaca za čudo je velika; osudjeno ih je naime bilo god. 1877—22,

g. 1878—24, g. 1879—20, g. 1880—22, g. 1881—20 i g. 1882—22. Buduć da je po posljednjem popisu ukupni broj ovoga razreda žiteljstva brojio u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji 10.176 žitelja: to na svakih 10.000 žitelja ovoga skupa dolazi prosjekom na godinu 21·2 zločinaca. U istinu neobično velika kriminalnost, uzme li se na um, da je to najinteligentnija klasa žiteljstva.

Najveći broj zločinaca ove vrsti osudjen je sbog zločinstva I. skupa, naime prosjekom na godinu 16.5 t. j. 76%, te sbog zločinstva skupa IV., naime prosjekom na godinu 3 t. j. 14%; radi zločinstva skupa II., bilo ih je osudjeno 1·9%, a skupa III. samo 0·3%. Najveći kontingenat zločinaca osudjen je sbog prevare i pronevjerenja, te sbog zločinstva zloporabe uredovne vlasti. Ako napokon spomenem, da medju zločinci ovoga razreda, njih šest sedmina t. j. svega skupa 111 ili prosjekom na godinu 18·5, spada u kategoriju činovnika, biti će dovoljno, da svatko koga stvar potanje zanima, dozna za razlog ovomu u istinu nepovoljnomu pojavu.

* * *

Ja sam na kraju razprave svoje, glede koje iskreno priznajem, da je u mnogom nepodpuna i manjkava; toj nepodpunosti moći će se na put stati istom onda, kad naše oblasti uvide, da kriminalno-statističke podatke sakupljati valja ne samo zato, da se zadovolji nekoj tobožnjoj modi, nego zato, da se na njihovoj podlozi upozna zlo u klici svojoj, te uz njihovu pripomoć pronadju putevi, kako da se i s te strane pridigne moralni život našega naroda. Kad se to sbude, biti će prilike svakomu radniku na tom polju svoj trud protegnuti ne samo na zločinstva, nego i na ostala kaznjiva djela. Slika će biti tada podpunija, poučnija i koristnija.

—22.
žitelj-
o na
21·2
e na

va I.
g zlo-
radi
samo
are i
Ako
šest
spada
r po-
javu.

ajem,
moći
krimi-
la se
pod-
nadju
ašega
tom
stala
nija.

…taležu		Po pismenosti		
v-… n	zakonito razpitanih i nepoznatog staleža	zna čitati i pisati	zna samo čitati	ne zna ni čitati ni pisati
198	257	79.093	1.980	273.386
129	50	40.272	2.695	177.696
169	104	59.079	1.939	180.662
382	64	13.523	1.227	60.507
035	179	43.393	4.564	132.506
035	171	34.614	2.121	85.158
948	**825**	**269.974**	**14.526**	**909.915**
370	17	13.593	96	137.356
079	27	12.197	74	138.007
471	40	16.732	72	117.421
939	30	12.777	260	34.522
416	139	32.556	1.627	69.161
338	94	32.424	682	78.527
613	**347**	**120.279**	**2.811**	**574.994**
.561	**1172**	**390.253**	**17.337**	**1,484.909**

…n			Hrvatska i Slavonija ukupno
Vinkovci	Zemun	Svota	

